

**TARİHİ SU YAPILARININ KORUNMASI VE YENİDEN
İŞLEVLENDİRİLMESİ: GAZİANTEP KASTEL YAPILARI ÖRNEĞİ**

Selen KAYA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

NİSAN 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Selen KAYA

14/04/2023

TARİHİ SU YAPILARININ KORUNMASI VE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ:
GAZİANTEP KASTEL YAPILARI ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Selen KAYA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Nisan 2023

ÖZET

Eski çağlarda insanoğlu, yaşamın kaynağı suyu taşıma, dağıtma, depolama ve kullanma gibi amaçlar için pek çok yapı geliştirmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle günümüzde işlevini yitiren bu yapıların çoğu çeşitli nedenlerle zarar görmektedir. Tarihi su yapılarının koruma sorunlarını tespit etmek ve bu doğrultuda koruma stratejileri geliştirerek yapıların korunmasını sağlamak bu tezin amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla geniş bir literatür taramasıyla ulaşılan tarihi su yapıları ilk işlevlerine göre sınıflandırılarak tanımları yapılmıştır. Kültürel miras değerleri ortaya koyulan yapıların yeterince ilgi görmedikleri ve korunmaları için sıklıkla yeniden işlevlendirme yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Kullanılan yöntem analiz edilirken izlenecek bir yöntem ya da rehber olmadığından, yurt içi ve yurt dışında yeni işlev verilmiş su yapısı örnekleri karşılaştırılmış, ülkemizdeki uygulamalarda meydana gelen koruma sorunlarının tespiti yapılmıştır. Yurt içinde yeni işlev verilmesine rağmen koruma sorunları devam eden örnekler arasından, UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'ne girmiş Gaziantep'e özgü kastel yapıları taşıdıkları miras değeri bağlamında örneklem yapı olarak seçilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, yeni işlev verilen kastellerin doğru bir işleve sahip olmamaları nedeniyle bulunduğu dokudaki dönüşümden kopuk bir vaziyette olduğu; ilgisizlik ve hatalı onarım gibi nedenlerle yapıların bozulmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, yapıları modern hayata entegre edebilecek yeni işlevler verilerek, bütüncül yaklaşımın temelini oluşturduğu kültür rotası yöntemi ile koruma önerisi getirilmiştir. Bu öneri sonucunda kastellerin daha fazla bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılabilmesi öngörülmüştür.

BilimKodu	: 80106
AnahtarKelimeler	: Tarihi su yapıları, koruma, yeniden işlevlendirme, kastel, Gaziantep
SayfaAdedi	: 162
Danışman	: Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
İkinci Danışman	: Doç. Dr. Can GÜNGÖR

THE CONSERVATION AND RE-USAGE OF HISTORICAL WATER STRUCTURES:
THE CASE OF GAZİANTEP KASTEL STRUCTURES

(M. Sc. Thesis)

Selen KAYA

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

April 2023

ABSTRACT

Since the ancient times, human beings have developed many methods and structures in order to transport, distribute, store and use water, which is the source of life. Along with the advancements in technology, most of these methods and structures have lost their functions today and damaged for various reasons. The aim of this study is to identify the conservational problems of the historical water structures and to develop strategies to preserve them in this direction. For this purpose, the thesis examines the historical water structures with an extensive literature review and classifies the structures according to their first functions. It has been observed that these structures with cultural heritage values do not receive enough attention while the method of re-functioning and adaptive re-use are the most frequent methods regarding the conservation of these structures. Several examples of adaptive re-use implementations in Turkey and abroad were investigated and compared. As a result, the problems occurred in the practices in our country were identified. Among these, Kastel structures which are unique to Gaziantep and which have been included in the UNESCO World Heritage Tentative List, were chosen as the sample structure in the context of their heritage value. In the consequence of the analyses, the study reveals that the Kastel structures that were given a new function are in a detached state from the urban fabric they are in and do not have a correct existing function, resulting them to deteriorate also as a result of faulty repairs. Consequently, the thesis proposes a conservation approach with a holistic manner, using the cultural route method and re-functioning of the historical water structures in a way that can integrate them to the existing urban fabric and social life. By this means, the objective of the study is to preserve the kastel structures and the historical water infrastructure of Gaziantep in good order without further deterioration, for the future generations.

Science Code : 80106
KeyWords : Historical water structures, conservation, adaptive reuse, kastel, Gaziantep
Page Number : 162
Supervisor : Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
Co-Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Can GÜNGÖR

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmanın her aşamasında bana büyük destek veren danışman hocalarım Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ'ye ve Doç. Dr. Can GÜNGÖR'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca sayın jüri üyeleri Doç. Dr. Çiğdem Belgin DİKMEN'e, Doç. Dr. Önder AYDIN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Kevser ÇELTİK ŞAHLAN'a değerli görüşleriyle tezime katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca desteğini benden esirgemeyen kıymetli aileme, tezimi yazarken birbirimize rastladığımız güzel yavrum Misiş'e, karşılaştığım her durumda bana güç veren ve alan çalışması dahil tezin her aşamasında bana destek olan yol arkadaşım, sevgili eşim Yasin Yağız KAYA'ya sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvi
1. GİRİŞ.....	1
2. KORUMA, KÜLTÜR ROTASI VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMLARI	5
2.1. Koruma Kavramı.....	5
2.1.1. Korunması gereken varlıklar	5
2.1.2. Koruma kavramının tarihsel gelişimi	8
2.1.3. Koruma süreci.....	12
2.1.4. Koruma teknikleri	16
2.2. Koruma Yaklaşımı Olarak Kültür Rotası Kavramı	18
2.2.1. Kültür rotaları ile ilgili kurum ve tüzükler	19
2.2.2. Kültür rotalarının sınıflandırılması	20
2.2.3. Kültür rotası planlama süreci.....	21
2.2.4. Kültür rota planlamasının amaçları	24
2.2.5. Kültür rotası başarı kriterleri	25
2.2.6. Kültür rotası örnekleri.....	29
2.3. Koruma Yöntemi Olarak Yeniden İşlevlendirme Kavramı	38

Sayfa

2.3.1. Yeniden işlevlendirmeyi gerektiren faktörler	39
2.3.2. Yeniden işlenlendirmede uygun işlev seçimini etkileyen faktörler.....	41
2.3.3. Yeniden işlevlendirmenin avantaj ve dezavantajları	43
2.3.4. Yasa ve tüzüklerde yeniden işlevlendirmeye yönelik tespitler.....	45
3. TARİHİ SU YAPILARININ YENİDEN İŞLEVLENDİRME BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ	49
3.1. Tarihi Su Yapılarının Sınıflandırılarak Tanımlanmaları	49
3.1.1. Su iletim yapıları.....	54
3.1.2. Kullanıcıya su sağlama yapıları.....	69
3.2. Tarihi Su Yapılarının Yeniden İşlevlendirme Bağlamında İncelenmeleri.....	75
3.2.1. Dünya'da yeniden işlevlendirilmiş tarihi su yapısı örnekleri.....	75
3.2.2. Türkiye'de yeniden işlevlendirilmiş tarihi su yapısı örnekleri.....	85
3.3. Gaziantep Tarihi Su Yapılarının İncelenmesi	96
3.3.1. Gaziantep'teki Kastel Yapılarının İncelenmesi.....	102
4. GAZİANTEP KASTELLERİNİ YENİDEN İŞLEVLENDİRME VE KÜLTÜR ROTASI YÖNTEMLERİYLE KORUMA ÖNERİSİ.....	115
4.1. Kastellerin Yeniden İşlevlendirme Bağlamında İncelenmesi	116
4.1.1. Kastellerin bulunduğu konum.....	116
4.1.2. Kastellerin mekânsal oluşumu ve hacim boyutu	118
4.1.3. Kastellerin işlevsel kurgusu	120
4.2. Kültür Rotası Planlama Rehberi Doğrultusunda Rota Planlaması.....	121
4.2.1. Süreç hazırlığı.....	122
4.2.2. Araştırma ve değerlendirme	122
4.2.3. Rota planlaması	133
4.2.4. Yönetim	136
4.3. Öneri Rotanın Kurgulanması	136
4.3.1. Öneri rota kurgusu 1: su rotası.....	136

	Sayfa
4.3.2. Öneri rota kurgusu 2: livasların izinde kastel rotası	137
5. SONUÇ	149
KAYNAKLAR	151
EKLER.....	159
EK-1. Kültür yolu üzerindeki bazı han ve konakların durum tespiti	160
EK-2. Kültür yolu üzerindeki tarihi su yapılarının durum tespiti	161
ÖZGEÇMİŐ	162

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Yeniden işlevlendirmenin avantaj ve dezavantajları.....	45
Çizelge 3.1. Tarihi su yapılarının işlevlerine göre sınıflandırılma şeması.....	75
Çizelge 4.1. Kastellerin mekânsal oluşumu	118
Çizelge 4.2. Kastellerin kullanıldığı işlevler	120

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Rota planlama modeli	21
Şekil 2.2. Kültür rotası planlamasındaki çalışma birimleri.....	22
Şekil 3.1. Pont du Gard'ın görünüşü (solda) ve kesiti (sağda)	56
Şekil 3.2. Eupalinus Tüneli şematik gösterim.....	56
Şekil 3.3. Sifon sistemi	57
Şekil 3.4. Ters sifon sistemi şematik gösterimi	57
Şekil 3.5. Aspendos sifon yapısı	58
Şekil 3.6. Kanat sistemi.....	58
Şekil 3.7. Kanat sistem kesiti	59
Şekil 3.8. Sakiya �rneği.....	61
Şekil 3.9. Pencap'ta bir yürüme bandı.....	61
Şekil 3.10. Naura plan ve kesiti.....	62
Şekil 3.11. Eğrikapı savaklar maksem planı (solda), iç mekan görünüşü (sağda)	63
Şekil 3.12. Kudüs'te bir ev altında bulunan sarnıç	66
Şekil 3.13. Pişirici Kasteli güncel planı	103
Şekil 3.14. Kozluca Kasteli ve Mescidi güncel planı.....	105
Şekil 3.15. İhsan Bey Kasteli güncel planı.....	107
Şekil 3.16. şeyh Fethullah Kasteli güncel planı.....	109
Şekil 3.17. İmam Gazali Kasteli güncel planı	111
Şekil 3.18. Ahmet Çelebi Kasteli güncel planı	112
Şekil 4.1. Kastelleri bağlayan livas sisteminin temsili diagramı.....	138
Şekil 4.2. Kozluca Kasteli �neri planı.....	140
Şekil 4.3. Pişirici Kasteli �neri planı.....	142
Şekil 4.4. şeyh Fethullah Kasteli �neri planı	143

Şekil	Sayfa
Şekil 4.5. İhsanbey ve Ahmet Çelebi kasterlerini bağlayan yer altı livas yolunun temsili diagramı.....	146
Şekil 4.6. İhsanbey ve Ahmet Çelebi kasterlerini bağlayan yer altı livas yolunun temsili diagramı.....	147

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Alipaşa su kemeri	51
Resim 3.2. Güzelce Kemer	52
Resim 3.3. Doğancılar makseminden su dağılımı haritası	52
Resim 3.4. Bahçeköy 1. Mahmud Kemeri	53
Resim 3.5. Hamidiye Su Terazisi	53
Resim 3.6. Yerebatan Sarnıcı	67
Resim 3.7. Karanlık Bent	68
Resim 3.8. Baş Havuz, Kemberburgaz.....	69
Resim 3.9. III. Ahmet Çeşmesi	71
Resim 3.10. Emin Ağa Sebili	72
Resim 3.11. Beyazıt Camii Şadırvanı, İstanbul.....	73
Resim 3.12. Águas Livres su kemeri	76
Resim 3.13. Old Croton su kemeri	77
Resim 3.14. Vyrnwy Barajı.....	78
Resim 3.15. Buffalo Bayou Park iç mekan	79
Resim 3.16. Su deposunun terasında depolanan suyun görünüşü (solda) ve iç mekan görünüşü (sağda).....	80
Resim 3.17. Paris kanalizasyon müzesi	81
Resim 3.18. Reí Martí su sarnıcı iç mekan görünüşü	82
Resim 3.19. Kish kanat yapısı	83
Resim 3.20. Yezd Su Müzesi	83
Resim 3.21. Binbirdirek Sarnıcı	85
Resim 3.22. Yerebatan Sarnıcı	86
Resim 3.23. Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı'nın günümüzde restoran olarak kullanımı ...	87
Resim 3.24. Sarnıcın 2017'deki iç mekan görünümü.....	88

Resim	Sayfa
Resim 3.25. Myrelaion Çarşısı, Laleli, İstanbul.....	89
Resim 3.26. II. Bayezid Türk Hamam Kültür Müzesi iç mekan görünüşü.....	90
Resim 3.27. Sille Ak hamamı.....	91
Resim 3.28. Üsküdar Büyük Yaşıl Direkli Hamam, çarşı mekanı.....	92
Resim 3.29. İBB Cumhuriyet Sanat Galerisi	93
Resim 3.30. Pişirici kasteli iç mekanı	94
Resim 3.31. Yenyazı Köyü yakınlarında Eski Gaziantep-Nizip yolu üzerindeki hayrat.....	98
Resim 3.32. Yenyazı köyü yakınlarında Şehitler Ormanı'nda kayaya oyulmuş gag ...	99
Resim 3.33. Gaziantep'te 476 ada 58 parseldeki evin avlusunda bulunan sal	100
Resim 3.34. Pişirici Kastel'inin iç mekanından bir görünüş	101
Resim 3.35. Pişirici Kasteli havuz bölümü (solda), mescit bölümü(sağda).....	104
Resim 3.36. Pişirici Kasteli doğu yönündeki tuvalet bölümü (solda), mescit bölümü (sağda).....	104
Resim 3.37. Kozluca Kasteli havuz bölümü (solda), giriş kısmı(sağda)	106
Resim 3.38. Kozluca Kasteli giriş bölümü (solda), küçük havuz kısmı (sağda).....	106
Resim 3.39. İhsan Bey Kasteli havuz bölümü (solda), mescitten girişe bakış (sağda)..	108
Resim 3.40. İhsan Bey Kasteli havuz bölümü (solda), kasteli besleyen livas sistemi (sağda).....	108
Resim 3.41. Şeyh Fethullah Kasteli havuz bölümü.....	110
Resim 3.42. Şeyh Fethullah Kasteli tuvaletlere giriş tonozu (solda), abdest alma bölümü (sağda).....	110
Resim 3.43. İmam Gazali Kastel girişi (solda), kastel içerisinden bir görünüş (sağda)	111
Resim 3.44. Ahmet Çelebi Kastel girişi (solda), içerisinden bir görünüş (solda).....	113
Resim 4.1. Şeyh Fethullah Kasteli ile İhsanbey Kasteli'ni bağlayan meydan ve Şehreküstü Konaklarıyla ilişkisi	145

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades kültür rotasının kapsadığı ülkeler	30
Harita 2.2. Routes of El legado andalusi kültür rotasının kapsadığı ülkeler.....	31
Harita 2.3. European Route of Jewish Heritage kültür rotasının kapsadığı ülkeler.....	32
Harita 2.4. Iron Route in the Pyrenees kültür rotasının kapsadığı ülkeler	33
Harita 2.5. Routes of the Olive Tree kültür rotasının kapsadığı ülkeler	34
Harita 2.6. European Route of Ceramics kültür rotasının kapsadığı ülkeler	35
Harita 2.7. European Route of Historic Thermal Towns kültür rotasının kapsadığı ülkeler.....	36
Harita 2.8. Likya rotası.....	37
Harita 2.9. Hz. İbrahim yolu	38
Harita 4.1. Kastellerin bölgedeki konumu	117
Harita 4.2. Gaziantep kentsel sit alanlarını gösteren harita, sağda belirlenen çalışma alanı (Kaynak: Koruma Amaçlı İmar Planı)	123
Harita 4.3. Gaziantep kentsel sit alanı içerisindeki tarihi su yapıları.....	124
Harita 4.4. Gaziantep tarihi kentsel sit alanı içerisindeki kültür varlıkları	126
Harita 4.5. Gaziantep kentsel sit içerisindeki fonksiyon analizi	128
Harita 4.6. Gaziantep kentsel sit içerisindeki analizi yapılan kültür varlıklarının yeniden işlevlendirme bağlamında analizi	130
Harita 4.7. Alternatif su önerisi.....	137

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

cm	Santimetre
km	Kilometre
m	Metre
mö	Milattan Önce
ms	Milattan Sonra

Kısaltmalar

Açıklamalar

CIIC	Comité International Des Itinéraires Culturels
CoE	Council of Europe
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
ICCR	International Committee on Cultural Routes
ICOLD	International Commission on Large Dams
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
ICORP	International Scientific Committee on Risk Preparedness
ICQHS	International Center on Qanats and Historic Hydraulic Structures
İSKİ	İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
KTVKYK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
ODASA	Office for Design and Architecture South Australia
TDK	Türk Dil Kurumu
TICCIH	The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

1. GİRİŞ

Yaşamın kaynağı su, tarih boyunca medeniyetlerin kurulup var olabilmesi için gerekli bir unsur olmuştur. Toplumların suya ulaşması çok kolay olmamış, çoğu zaman kaynağından taşımaları ve dağıtmaları gerekmiştir. Bu amaç sonucunda her toplum kendi mühendislik bilgisini kullanıp bu yapıları daha da geliştirmiştir.

Yüzyıllardır Anadolu'da varolmuş çeşitli medeniyetlerden kalan su yapıları, Türkiye'yi su tarihi açısından bir açık hava müzesi haline getirmiştir. Orta Anadolu'da Hitit döneminde barajlar, su toplama kanalları, su yolları; Doğu Anadolu'da Urartu döneminde kanallar, barajlar, kanatlar; Helenistik, Roma ve Erken Bizans dönemlerinde kaynaktan suyu taşıma sistemleri, sarnıçlar, tüneller ve barajlar; Selçuklu döneminde taşıma ve sulama sistemleri, Osmanlı döneminde ise taşıma sistemleri ve barajlar inşa edilmiştir (Öziş ve diğ., 2005: 291-309).

Yapıldıkları dönemde yaşamın sürdürülmesi için oldukça hayati bir öneme sahip olan bu yapılar, 19. yy'da modern şebeke sistemine geçilmesiyle işlevlerini yitirmişlerdir. Yerleşim bölgelerine su iletmek amacıyla şehir dışında inşa edilen, ancak günümüzde kentler geliştikçe şehir içinde kalan bu yapılar bakımsızlık, alt ve üst yapı çalışmaları, hava şartları, vandalizm, yanlış müdahaleler gibi nedenlerle gün geçtikçe zarar görüp yok olmaktadır. Öziş ve diğ. (2008:559)'nin TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi'nde yayınlanan bildirilerindeki,"Tarih, arkeoloji, turizm, çevre ve su mühendisliği konularının ara kesitinde yer aldığı için hakettiği önem sınırlı kalan tarihi su yapıları, özellikle suyun değeri, korunması, tasarruflu kullanımı bağlamında su bilinci yaratılmasında uygulanacak su politikalarının önemli bir bileşeni olmalıdır." görüşüyle tarihi su yapılarının gereken önemi görmediğini ve korunmalarının önemini vurgulamışlardır.

Günümüze kültür mirası olarak ulaşan ve işlevini kaybetmesine rağmen fiziksel varlığını sürdüren tarihi su yapılarına gereken önem verilmemektedir. Su yapılarının korunması konusunu araştıran bu çalışmada, işlevini yitirmiş tarihi su yapılarının sıkça yeniden işlevlendirme yöntemiyle korundukları görülmüştür (Üner ve diğ., 2021). Ancak ülkemizde yeni işlev verilerek müdahale edilen tarihi su yapıları incelendiğinde yapıların zarar görmeye devam ettiği tespit edilmiştir.

Konuya daha küçük bir ölçekte bakıldığında, örneklem yapı olarak ele alınan kastel yapılarında da yeniden işlevlendirilmelerine rağmen koruma sorunlarının devam ettiği görülmüştür. Kastellerin, bulundukları Gaziantep tarihi kent merkezinde diğer kültür varlıklarına göre daha az ilgi gördükleri ve yeniden işlevlendirilmelerine rağmen koruma sorunlarının devam ettiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın amacı

Araştırmanın amacı, yeniden işlevlendirilen tarihi su yapılarındaki koruma sorunlarının tespiti ve bu yapıların karşılaştıkları olumsuzlukların iyileştirilmesine yönelik stratejiler geliştirilmesidir.

Araştırmanın kapsam ve yöntemi

Bu kapsamda bağlantılı oldukları kanat yapılarıyla birlikte UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'ne giren, Anadolu'da yalnızca Gaziantep'e özgü oldukları düşünülen yer altı su yapıları kasteller örneklem alanı olarak seçilmiş; mevcut durumlarına yönelik belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Yapıların günümüzde halen daha koruma sorunlarının devam etmesi sebebiyle bu sorunların önüne geçebileceği öngörülen stratejilere yönelik çalışma yapılmış, yapılan çalışma sonucunda elde edilen veriler ise bütüncül koruma önerisi olarak sunulan kültür rotasının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Çalışma kapsamında literatür taraması, örnek incelemesi ve alan çalışması yöntemleri kullanılarak veri toplanması gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması kapsamında ise alan gözlemi ve görüşme gibi yöntemlerden yararlanılarak malzeme, ışık, yapıya müdahaleler, gelen ziyaretçi profili ve yakın çevre analiz edilmiş, belgeleme amaçlı fotoğraf ve video çekimi, not alma gibi teknikler kullanılmıştır.

Araştırmanın önemi

Bu çalışma, tarihi su yapılarının korunması konusunu yeniden işlevlendirme üzerinden tartışarak koruma sorunlarını ortaya koyan ve yapıları işlevlerine göre sınıflandırarak kültürel miras değerlerini ortaya koyan ilk çalışma olma niteliğindedir. Ayrıca tez kapsamında örneklem yapı olarak seçilen kastel yapıları, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne giren ve Anadolu'da yalnızca Gaziantep'te olduğu düşünülen yer altı su

teknolojilerdir. Bu yapıların taşıdıkları kültürel miras değeri göz önüne alındığında, korunarak gelecek nesillere aktarılmaları oldukça önemlidir.

Çalışma toplam beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, yöntemi açıklanmıştır.

İkinci bölümünde tezin kavramsal çerçevesini oluşturan koruma kavramı, koruma yaklaşımı olarak kültür rotası kavramı ve koruma yöntemi olarak yeniden işlevlendirme kavramı tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde çalışmada önerilen yöntem olan yeniden işlevlendirmede ilk işlevi bilmenin öneminden yola çıkılarak; literatür taramasıyla ulaşılan tarihi su yapıları ilk işlevlerine göre sınıflandırılıp tanımları yapılmıştır. Bu yapıları yeniden işlevlendirme bağlamında analiz edebilmek için izlenecek bir yönetmelik ya da rehber olmadığından, yurt içi ve yurt dışında yeniden işlevlendirilmiş tarihi su yapısı örnekleri karşılaştırılarak ülkemizde yapılan uygulamalardaki koruma sorunları tespit edilmiştir. Yeniden işlevlendirilmesine rağmen koruma sorunları devam eden örneklerden Pişirici Kasteli ve diğer 5 kastel örneklem yapı olarak seçilip incelenmiştir.

Dördüncü bölümde kastellere yeni işlev verilerek bütüncül korunması gerektiği açıklanmış ve yapıları bir kültür rotası kapsamında su müzesi olarak işlevlendirme önerisi getirilmiştir. ÇEKÜL Vakfı'nın Kültür Rotaları Planlama Rehberi'nden faydalanılarak kastellerin bulunduğu bölgede olanak tespiti yapılmış, bölgedeki yapılar araştırılmış, değerlendirilmiş ve planlama kriterlerine göre rota kurgulanmıştır. Rotadaki her bir kastele yeni işlev önerilerek yapılar projelendirilmiştir.

Beşinci ve son bölümde sonuçlar açıklanmıştır.

Sınırlılıklar

Öncelikle kastellerin dijital rölöve çizimlerine ulaşamadığı için yapıların belgelenmesi Meltem Uçar'ın editörlüğünü yaptığı 'Gaziantep Livasları, Kastelleri ve Yer Altı Su Yapıları' kitabındaki Sibel Savcılı çizimleri altlık olarak kullanılmak suretiyle güncellenmiştir.

Kastellerde alan çalışması yapılırken Ahmet Çelebi Kasteli'nde çalışma olduğu için girilememiştir. İmam Gazali Kasteli'nin de kaya oyma mekanı kapalı olduğundan girilememiştir.

Hamamlarda yapılan alan çalışmasında Şehitler Hamamı, İki Kapılı Hamam, Tabak Hamamı ve Eski Hamam'a kapalı olduklarından girilememiştir.

Alan çalışması süresi içinde kültür yolu üzerinde yer alan 11 adet han yapısı gezilebilmiştir.

2. KORUMA, KÜLTÜR ROTASI VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMLARI

2.1. Koruma Kavramı

Tarihi yapıların korumasını tartışmadan önce koruma kavramının anlamını incelemek gerekmektedir. Korumak sözüğü, Türk Dil Kurumu [TDK] Sözlüğü'nde; “Bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikeden, zor bir durumdan uzak tutmak, esirgemek, muhafaza etmek” anlamını taşımaktadır. Tanyeli (1979), mimaride koruma kavramını "geçmişten kalan mimari varlığın sürdürülüp, yaşatılması" olarak tanımlamış, toplumsal değişimlerin bir önceki çağın yarattığı mimari biçimleri işlevsiz kılma ve yok etme eğiliminde olması nedeniyle korumaya önem verilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Ülkemizde yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda [KTVKK] ise koruma kavramı “taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri” olarak tanımlanmıştır (KTVKK, 1983).

2.1.1. Korunması gereken varlıklar

Toplumlar, atalarından miras kalan tarihi ve kültürel değerlerine sahip çıkarak koruyabildikleri ölçüde benliklerini sürdürebilirler. Bu değerleri gelecek nesillere aktarmanın yolu, onları korumaktan geçmektedir. Ancak, insanlığın var olmasından bu yana geçen süreçte inşa edilmiş her eski yapının korunmaya değer olduğu söylenemez. Bugün inşa edilen herhangi bir yapı, on yıllar sonra eski bir yapı olacaktır. Dolayısıyla tarih boyunca inşa edilmiş bunca yapıdan hangisini koruyacağımız ya da hangisinin korunmaya değer olduğu önemli bir konudur. Yasa ve sözleşmelerce korunacak değerler, “korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları” başlığı altında tanımlanmaktadır.

Kültür varlıkları geçmiş ile günümüz arasında bir köprü görevi görerek, yaşanılmış olan kültürün sağlam bir temelle günümüze aktarılıp, gelecek için referans oluşturan ve gelecek nesillere aktarmanın görevimiz olduğu değerler bütünüdür. Bu değerler bütünü UNESCO¹

¹United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ve ICOMOS² gibi korumayla ilgili uluslararası düzeyde çalışan kuruluşların bünyesinde hazırlanmış sözleşmelerde kültürel miras kavramı dört kategoride incelenmektedir:

- Somut kültürel miras (taşınır ve taşınmaz kültürel mirasların bütünü)
- Somut olmayan kültürel miras (sözlü gelenekler, ritüeller)
- Sualtı kültürel mirası (batık, sualtı kalıntıları ve kentleri)
- Doğal miras (doğal sitler, kültürel peyzajlar, biyolojik, fiziki ve jeolojik formasyonlar)

Ulusal düzeyde ise 2863 sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kanunu'nda korunması gereken kültürel varlık kavramı taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları olarak iki grupta incelenmekte ve aynı kanunun 6. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır:

- a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,
- b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
- c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,
- d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evlerdir.

Kanunda koruma kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar ibaresi de yer almaktadır (KTVKK, 1983).

Aynı maddenin d bendindeki “*Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgahlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar,*

²International Council on Monuments and Sites

hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir.” açıklamasında bu tezin konusu olan tarihi su yapılarının taşınmaz kültür varlığı olarak kabul edildiği belirtilmektedir (KTVKK, 1983).

Anıtsal yapı kavramı

Anıtsal yapı kavramı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun [KTVKYYK] 5.11.1999 tarihli 660 sayılı İlke Kararı kapsamında tanımlanmaktadır. Bu karar kapsamında I. grup yapılar, “toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılar”; II. grup yapılar ise “kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar” olarak tanımlanmıştır.

Madran ve Özgönül (2005:9-10) I. grup yapıları “anıtsal yapılar”, II. grup yapıları ise “çevresel değerli yapılar” olarak tanımlamıştır. Anıtsal yapılara örnek olarak Bodrum Antik Tiyatro, Sultanhan, Selimiye Camii ve Anıtkabir’i vermiştir.

Ahunbay (1996:33-34) da anıtsal yapıları;

- Antik yapılar (Aspendos Tiyatrosu, Ayasofya),
- Orta çağ yapıları (Erzurum Çifte Minareli Medrese, Kayseri Döner Kümbet),
- Dini ve askeri mimarlık yapıları (Süleymaniye Camii, Yedikule Hisarı, Taşkılla),
- Saraylar (Edirne Cihannüma Kasrı, Topkapı Sarayı),
- Su yapıları (Taksim Maksemi, III. Ahmet Çeşmesi) ve
- Plan düzeni, strüktürü, malzemesi ve bezemesiyle korunması gerekli konutlar olarak sıralamıştır.

Bu tezin kapsamında araştırılan tarihi su yapıları korunması gereken anıtsal yapılardır.

2.1.2. Koruma kavramının tarihsel gelişimi

Arkeolojik çalışmalar sonucu ulaşılan ya da hala varlığını koruyan antik döneme ait yapılar incelendiğinde, yapıların günümüze kadar gelen süreç içerisinde onarım görüp yenilendikleri tespit edilmektedir. Geçmişte yalnızca dini, ulusal ya da ideolojik bir simge olarak yapıldığı dönemde önemli görülen yapıların, toplumca ya da yaptıran şahısların sağladığı maddi imkanlarla korunmaları sürdürülebilmiştir (Ahunbay,1996:8). Zaman içinde koruma anlayışının da gelişmesiyle, geçmişte yapılan salt fiziksel korumanın yerini günümüzde anıtlar ve tarihi çevrenin bir arada ve bağlamını kaybetmeyecek şekilde, yapıldığı dönemin planlama ve mimari özelliklerine, yapım tekniklerine ve toplumun sosyal yaşantısına ışık tutan belge niteliğinin de korunması anlayışı almıştır. Önem atfedilen ve sembol haline gelmiş bir yapının ayakta tutulmasından, günümüzde korunacak değer kabul edilen her bir yapının çevresiyle birlikte korunmasına kadar süregelen koruma kavramının gelişimi ise son yüzyılda gerçekleşebilmiştir.

Kültür varlıklarının korunmasına ilişkin ilk adımlar 18. yy’da atılmaya başlansa da çağdaş restorasyon kuramının oluşmasında temeli oluşturan ilk belgenin 1931 yılında İtalya’da Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu tarafından hazırlanan “Carta Del Restauro” olduğu söylenebilmektedir. Uluslararası kapsamda koruma çalışmalarına destek veren Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) 1945 yılında kurulmuş ve zaman içinde alt çalışma grupları kapsamında korumanın öncü kuruluşu haline gelmiştir. 1954 yılında Hollanda’nın başkenti La Haye’de, ilk uluslararası resmî nitelikli belge olan “Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunması Sözleşmesi”nin (Lahey Konvansiyonu) hazırlanması ve birçok ülke tarafından kabul edilmesi korumanın önemli adımlarından birini oluşturmaktadır. Ancak çağdaş koruma anlayışının temel belgesi olarak kabul edilen Venedik Tüzüğü, 1964 yılında Venedik’te toplanan 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinin sonuç bildirgesi olarak ortaya çıkmış, kısa zaman içinde uluslararası kabul görmüş, ilk mevzuatı oluşturmuştur.

Venedik Tüzüğü’nün ardından 1965’te ICOMOS, kültür mirası konusunda bilinçlendirme, kültürel mirasın korunması ve koruma için standart ve teknikler getirilmesi için kurulmuştur. Dünya mirasına aday gösterilen kültür varlıklarını değerlendirerek UNESCO’ya danışmanlık yapmaktadır.

1972 tarihli UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’de kültürel ve doğal kültür varlıklarının küçük bir parçasının bile zarar görmesinin, bütün dünyanın sahip olduğu kültürel miras için bir yoksullaşma olduğundan, kültürel ve doğal mirasın korunmasının bütün dünya milletlerinin ortak ödevi olduğundan bahsedilmiştir.

1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi’nde kültürel mirasın, Avrupa halklarının ortak mirası olduğundan; aşırı trafik, kasıtlı yıkım, düzensiz yeni yapılaşma ve ihmal gibi gün geçtikçe artan tehlikelere karşı mirasın korumanın halkların ortak sorumluluğu olduğundan bahsedilmiştir. Mimari mirasın koruma konusunda aşama kaydeden her milletin, kaydettiği aşamaları diğer milletlere sunup yardımlaşarak hep beraber zenginleşmeden bahsedilmiştir. Bütünleşik koruma yaklaşımıyla tek bir yapıyı değil, en basit yapının bile çevresiyle birlikte geniş bir perspektifle ele alınıp; kentsel ve bölgesel planlamanın bir parçası olarak planlanıp vatandaştan yöneticiye kadar geniş katılımlı iş birliği ile korunması gerektiği vurgulanmıştır.

1982 yılında, Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi (Granada) kapsamında sözleşmeyi imzalayan tarafların tarihsel yapı ve gruplarına yönelik yıkım, müdahale, yeni bina yapımı ve özgünlüğe zarar verecek uygulamalarla ilgili projelerde yetkili makamlardan onay alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Evrensel değer ölçütlerine uygun, özgünlüğü korunmuş ve UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne girmiş kültür varlıkları en üst düzey koruma statüsüne erişip, tüm insanlığın ortak paylaştığı bir değer olup gerektiğinde bu yapılara yönelik UNESCO tarafından teknik destek sağlanmaktadır. Türkiye, sözleşmeyi 1983 yılında imzalamış, ülkemizdeki önemli anıt ve sitlerin Dünya Mirası Listesi’ne girmesi için başvurularda bulunmuştur. Bugün listede ülkemizden 19 adet kültürel ve doğal varlık bulunmaktadır.

1992 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ndeki korunması gereken kültür varlıklarını “riske hazırlık” kapsamında değerlendiren uzman raporları yayınlanmış, birleşmiş milletler taraf devletlerine kültür varlıklarını tehdit eden risklere karşı çalışmalar yapılması ve uygulanması konusunda yükümlülük getirilmiştir.

1999 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi toplantısında “Risk Altındaki Miras” konusunun tartışılmasıyla risk konusundaki bilinçlenme önemli derecede arttırılmıştır. Aynı yıl ICOMOS bünyesi altında, kültürel mirasın karşı karşıya olduğu doğal ya da insan

kaynaklı afet risklerinin azaltılması ve hazırlık konusunda çalışacak uzmanlardan oluşan ICORP³ (Uluslararası Risklere Hazırlık Komitesi) kurulmuş, 2006 yılında ise UNESCO Dünya Miras Komitesi “Dünya Miras Varlıklarında Afet Risklerinin Azaltılması” konulu çalışma grubu oluşturulmuştur.

Geçmişten günümüze koruma kavramı gerek o günün şartları gerekse insanoğlunun giderek bilinçlenmesiyle son halini alabilmiştir. Antik dönemde imparatorların güç simgesi olan ya da dini olarak önem atfedilen devasa anıtların onarımına yönelik verdiği kararlarla başlayıp; günümüzde belge niteliğine yönelik bütüncül koruma anlayışına kadar devam eden bu süreç; günümüzde afet ve beklenmedik zararlı gelişmelere yönelik önlem ve müdahaleler bağlamında gelişmeyi sürdürmektedir.

Türkiye’de koruma kavramının tarihsel gelişimi

Osmanlı Dönemi’ndeki batılılaşma sürecindeki kültürel mirasın korunmasındaki ilk adım 1869 yılında hazırlanan Asar-ı Atika Nizamnamesidir. Bu yedi maddelik kanun, arkeolojik kazıların devlet izninde yapılması ve bulunan eserlerin yurt dışına çıkarılmaması konusunda önlem alınmasıyla ilgili olup, yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmiştir (İsmep Rehber Kitapları, 2014). Bu kanun ile koruma yasal tabana oturtulmuş ancak müzecilik çalışmalarında yabancı arkeologlarca yürütülen kazılarda kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılması önlenememiştir. 1874 tarihinde yürürlüğe giren 2. Asar- ı Atika Nizamnamesi, ilk kanunun düzenlenmiş ve geliştirilmiş halini içeren 36 madde kapsamaktadır. Ancak korumaya yönelik gerekli maddelerin de eklenmesi ancak Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan 1884 tarihli üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu nizamname eski eserlerin devlet malı kabul edildiğinden yurt dışına çıkarılmasının yasak olduğu maddesini de içermekte olup, oldukça kapsamlı hazırlanmıştır. 1906 yılında bazı küçük değişiklikler yapılmış olmasına rağmen 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun kabul edilmesine kadar geçen süre zarfında kullanımı devam etmiştir. Taşınır eski eserlerin müzede korunması anlayışıyla 1925-1928 tarihlerinde Ankara Etnografya Müzesi, 1927 yılında Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri kurulmuştur (Atasoy, 1984:1458).

³ ICORP: International Scientific Committee on Risk Preparedness

1951 yılında 5805 sayılı kanuna dayanarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması, ülkemiz için korumada önemli bir adımı oluşturmaktadır. Kurul çalıştığı süre zarfında,

- Eski eseleri yaşatmak için bunlara yeni işlev verilmesi,
- Eski eserlerin çökme tehlikesi olsa da yıkılmayıp onarılması,
- Korunması gerekmeyen yapıların yıkılmadan önce rölövelerinin kurula gönderilmesi,
- İstanbul sahil ve surlarının korunması

konularında önemli kararlara imza atmıştır. 1964 yılında Venedik Tüzüğü'nün yayınlanması ile Türkiye yasaları da bundan etkilenecek kentsel ölçekte koruma sorunu yasalara da etki etmiştir. Anıtların tek başına ele alınması yerine çevresiyle bir bütün olacak şekilde düşünülmesi ve anıtsal yapıların yanında sivil mimarlık yapılarının da korunması kavramı yerleşmiştir (Dinçer ve Akın, 1994).

1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Yasası ile tarihi eserlerin korunmasında ciddi bir adım atılmış; taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının yanında anıt, külliye, tarihi sit, tabii anıt gibi koruma kavramlarının ilk kez ayrıntılı şekilde tanımları yapılmıştır.

1974 yılında Türkiye ICOMOS kurulmuş ve Atina Sözleşmesi (1931), Venedik Tüzüğü (1964) ve Amsterdam Bildirgesi (1975) Türkiye büyük Millet Meclisi [TBMM] kararları ile yasallaştırılmıştır (Tuncer, 1985).

1982 Anayasası'nın 63. Maddesinde “Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır, bu varlık ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahibine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir” hükmüyle kültür varlıkları anayasal güvence altına alınmıştır.

1983 yılında, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlükten kaldırılıp yerine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda “anıt” kavramı yerine “kültür varlığı” kavramı yer almıştır. Kanunda;

- Koruma kanunundaki korunacak değerlerin tanımları yapılmış,

- Sit alanı ilan edilen bölgelerde her ölçekte uygulamalar durdurulmuş,
- Belediye, valilik ve ilgili kurumlar koruma amaçlı imar planı hazırlatıp bölge kuruluna vermeleri zorunluluğu gibi hükümlerle planlı koruma kavramı getirilmiş,
- Madde 51'de açıklandığı üzere, taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesi amacıyla bakanlığa bağlı “Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” ile Bakanlıkça belirlenecek “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları” yetkilendirilmiş ve görev ve yetkileri belirlenmiştir.

14 Temmuz 2004 yılında 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çesitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunu” ile 2863 sayılı yasada değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler korumaya ilişkin daha sağlam temeller oluşturmanın yanı sıra, Avrupa Birliği mevzuatına uyum sürecinin bir gereğidir (Özel, 2005). Bu yasa ile daha önce sözü edilmemiş bazı kavramların tanımı yapılmış, belediyelerin, valiliklerin ve ilgili kurumların yanı sıra, korumayla ilgili meslek odalarını, sivil toplum kuruluşlarını ve vatandaşın katılımını sağlamaktadır.

2.1.3. Koruma süreci

Koruma süreci korunacak değerlerin belirlenmesi ve belirlemenin yasallaşarak yapının kültür varlığı niteliği kazanmasıdır. Süreç, yapıların korunması gerekli kültür varlığı olduğu tespit edilmesiyle başlayıp, tescil edilerek korunması gerekli kültür varlığı olarak kabul edilmesiyle sonlanmaktadır.

1. Korunması gerekli yapıların tespit ve tescil süreci

Yasal korumanın ilk adımı kültür varlıklarının saptanması ve tescil edilmesidir. 2863 sayılı KTVKK'da belirtilen kültür varlıklarının tespit ve tescili ile ilgili usul ve esaslar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın “korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının ve sitlerin tespit ve tescili hakkında yönetmelik”te düzenlemiştir. Bu yönetmelikte “tespit”in tanımı “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3 üncü maddesinde tanımlanan ve 6 ncı maddesinde açıklanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 7 nci maddesine göre bu yönetmelikte belirtilen usuller, esaslar ve kıstaslar doğrultusunda, oluşturulacak bir ekip tarafından, teknik bir çalışma ile değerlendirilerek belgelendirilmesini, koruma amaçlı imar planı müellifi,

üniversiteler ya da bilimsel araştırma yapan uzmanlarca veya ilgili meslek odası gibi konu ile doğrudan ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarca bu yönetmeliğe göre hazırlanarak Bakanlık ilgili birimlerine iletilen çalışmaların Bakanlık ilgili birim elemanlarınca yerinde kontrol edilmesi” şeklinde yapılmıştır.

KTVKK’nun 7. Maddesinde “Kültür varlıklarının tespiti, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın koordinatörlüğünde ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak yapılır” şeklinde tespit çalışmaları sınırlandırılmıştır (KTVKK, Madde 7). Tespit çalışmalarını, yapılacak çalışmanın durumuna göre Bakanlık, ilgili kurum ve kuruluşların uzmanları ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanlarından ikiden az olmamak şartıyla kurulacak bir ekip yapmaktadır.

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik’e göre yapılan tespit sonucunda kültür varlıklarının tescili için gerekli belgeler:

- Tescil için gerekli yazılı ve görsel bilgiler içeren Anıt ve Sit fişleri,
- Yapının tanıtılması için yeterli fotoğraflar,
- Tek yapılar için; taşınmazı içten, dıştan ve çevresiyle gösteren tespit fişindeki fotoğraflar,
- Tespit ekibinin görüşlerini içeren rapor ve listeler

şeklinde tanımlanmıştır. Avrupa konseyince anıt ve sitler için geliştirilen tescil fişleri, Kültür Bakanlığı tarafından Türkçe’ye çevrilerek saptama çalışmalarında ve alan araştırmalarında kullanılmıştır. Zamanla envanter çalışmaları sırasında bu sistem dijitalleşmiş olup, daha fazla bilginin sisteme girilebilmesi olanaklı hale gelmiştir. Tarihi çevrelerde yapılan saptama çalışmalarıyla bilgilerin sürekli güncellenmesiyle, kültür varlıklarındaki onarım ya da çökme gibi değişikliklerin izlenmesi mümkün hale gelmektedir.

Bakanlıkça tespiti yapılan kültür varlıkları koruma bölge kurulları tarafından değerlendirilerek, korunmalarına gerek görüldüğü takdirde tescillenmekte ve kanun kapsamında koruma statüsüne kavuşmaktadır.

2. Korumayı gerektiren nedenleri saptama

Anıtların onarımı yapılmadan önce, tahrip olmuş yapının bozulma nedenleri gözlem ve teknik incelemelerle araştırılmakta ve bu bozulmaya neden olan etkenler iç ve dış nedenler olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Ahunbay, 1996:38).

İç nedenler

Yapının kendi durumundan kaynaklı olan; konumu, tasarımı ve malzemesi gibi nedenlerden oluşan hasarlardır.

Yapının konumundan kaynaklı hasarlar kapsamında yapının konumundan kaynaklı iklimsel nedenler, dere yatağına yapılmış yapıların su altında kalması, tarihi yapıların yüzeylerinin şiddetli güneş ışığı ya da sert rüzgarlardan aşınması, fay hattı üzerinde bulunan yapıların depremde zarar görmesi gibi örnekler verilebilir.

Zeminden kaynaklanan hasarlar kapsamında ise zeminin kaya ya da dolgu oluşuna göre yapının davranış ve dayanımının etkilendiği çok sayıda bozulma örneği mevcuttur. Bu bozulmalara verilebilecek en güzel örneklerden birini İtalya'nın Pisa şehrindeki Pisa kulesi oluşturmaktadır. Pisa kulesi, yapıldığı tarihten itibaren güneye doğru eğilmeye başlamış; bu eğilmenin sebebinin temeldeki zayıf bir kil tabakasının oluşturduğu yumuşak bir zeminin çökmesinden kaynaklandığı belirlenmiştir (Şengöz, 2021).

Yapımda kullanılan malzeme ve tasarım hatalarından kaynaklanan hasarlar kapsamında dayanaksız malzeme kullanımı, kötü işçilikle ya da hatalı bir taşıma sistemi kullanma gibi nedenlerle yapının hasar görmesi öncelikli karşılaşılan sorunları oluşturmaktadır. Malzeme kullanımında yapılan hatalar; iyi pişirilmemiş tuğlanın hızla aşınması, zayıf harçlarla örülen duvarların ayrışması, nemli-sıcak iklimde kullanılan ahşap sistemlerinin böcekler tarafından zarar görmesi gibi hatalar ile tasarım ve yapım hataları; temellerin yeterince derinde olmaması, taşıyacağı yüke göre ince kesitli duvar yapılması gibi hatalar bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Kötü işçilik ve hatalı onarımdan kaynaklanan hatalar kapsamında zamandan ve paradan tasarruf etmek için özensiz bir şekilde inşa veya müdahale edilen yapılardan bahsetmek mümkündür. Örneğin İstanbul Kara Surları'nın ilk yapımında taş duvarlarda tuğla hatıl

kullanılmasına rağmen, yapılan yeni onarımlarda bu tekniğin kullanılmaması sonucu depremde yıkılması bu kapsamda verilebilecek bir örnektir.

Dış nedenler

Yapıların zaman içerisinde doğal etkenler sebebi ile karşılaştığı veya insanların müdahalesiyle meydana gelen bozulmalar bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Doğal etkenler kapsamında yağmur, kar, don gibi yapıyı aşındırıcı etkiler ve deprem, sel fırtına gibi can ve mal kaybına neden olan etkenler sayılabilmektedir.

Biyolojik etkenler kapsamında ise rüzgarla derzlere yerleşen bitki tohumlarının yerleştiği yapıya zarar vermesi, dalları yapının çatısına uzanan ağaçların dökülen yapraklarının yağmur suyu borularını tıkaması ve biriken suların yapıya zarar vermesi, böcek, fare gibi hayvanların ahşap yapılara zarar vermesi ve camları kırıp içeri giren güvercinlerin yapıyı dışkılarıyla kirletmesi gibi etkenler sayılabilmektedir.

İnsanın neden olduğu hasarlar ise çok çeşitli olup, yapıların terk edilmesi ve ihmal edilmesi, yapılarda uygun olmayan işlevlerin kullanılması, tarihi yapıların üzerlerine boyalarla yazılan yazılar, yapı içerisinde ateş yakarak zarar vermek (vandalizm), dikkatsizlik sonucu ya da kasıtlı olarak tarihi yapıların yakılması (kundaklama), savaşlar ya da onarım sırasında meydana gelen hasarlar öncelikli olarak tespit edilen grubu oluşturmaktadır.

3. Korunacak yapılara ilişkin müdahale biçim ve yöntemlerini belirleme

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun oluşturduğu 660 nolu İlke Kararı (05.11.1999) ile Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları husunda bir düzenleme getirilmiştir. Bu ilke kararına göre kurul kararlarında esas alınacak müdahale biçimleri her bir yapının özgün durumuna göre belirlemek üzere bakım, onarım ve yeniden yapma olarak belirlenmiştir. Bakım, malzeme, strüktür ya da tasarım gibi konularda değişikliğe gidilmeden oluk onarımı, boya-badana gibi müdahaleleri kapsamaktadır. Onarım ise bakımda olduğu gibi mevcut yapı üzerinde gerçekleşen işlevleri kapsamak üzere malzeme, strüktür ya da tasarım gibi konularda değişik içermekte; basit ve esaslı onarım olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Basit onarım yapıların ahşap, madeni, taş gibi bozulan öğelerinin özgün biçimlerine göre aynı malzeme ile değiştirilmesi, esaslı

onarım ise bilimsel uygulamalar dahilinde yapılan rölöve, restitüsyon ve restorasyon çalışmalarıdır. Yeniden Yapma (rekonstrüksiyon) ise korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak belirlenmiş ancak bir sebeple fiziksel mevcudiyetini koruyamamış veya strüktürel olarak koruyamayacak durumda bulunan yapının, elde bulunan belgelerinde yararlanılarak aynı oturma alanında, aynı cephe özelliğinde, özgün plan şemasına uygun yeniden yapılmasıdır.

2.1.4. Koruma teknikleri

Günümüzde koruma yasalarının temelini oluşturan Atina ve Venedik tüzüklerinde ve bu tüzükleri takip eden daha yeni tüzük ve anlaşmalarda “sürekli bakım” kavramı üzerinde durulmuştur. 1931 yılında kabul edilen Atina Tüzüğü’nün (Carta Del Restauro) ilk maddesinde dayanıklılığını kaybetmiş anıta gücünü kazandırmak için sürekli bakım ve sağlamlaştırma çabalarına önem verilmesi gerektiği, 1965 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü’nün 4. maddesinde korumanın kalıcı olması ve sürekliliğinin sağlanmasının anıtların korunmasındaki temel tutum olduğu maddeleri yer almıştır.

Tarihi bir yapı, yıllar içinde iç ve dış etkenlerden dolayı bozulmaktadır. Belli periyotlarla yapıların bakımlarının yapıldığı bir sistem ile bize miras kalan kültür varlıklarını gelecek nesillere fazla el değmeden ve değişime uğramadan aktarmak mümkün olmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki kültür varlıkları, yıllık ve daha kapsamlı beş yıllık bakımlarla sürekli koruma altında tutulmaktadır. Sürekli bakım kavramını, kültür mirasını koruma sisteminin bir parçası haline getirmeyen ülkelerde, yapıya zarar veren etkenler durdurulmadığı için yapı her geçen gün daha fazla zarar görmekte; her yıl minimum müdahaleyle yapılacak bakımlar, yerini dev bütçelerle yapılması gereken esaslı onarımlara bırakarak yapının özgün halinden giderek uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Ahunbay (1996:90-105; 2019:102-179) koruma tekniklerini; sağlamlaştırma, bütünleme-reintegrasyon, sağlıklılaştırma-rehabilitasyon, temizleme, yeniden yapım-rekonstrüksiyon, çağdaş ek, taşıma ve yeniden kullanım-uyarlama olmak üzere sekiz maddede incelemiştir. ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesinde de bu tekniklerin tanımlarına yer verilmiştir.

Sağlamlaştırma: Kültür varlığının bozulma sürecinin durdurulması için malzeme ve/veya strüktürün güçlendirilmesi için yapılan işlemler olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 2019:112).

Bütünleme (Reintegrasyon): Kısmi olarak zarar görmüş veya bazı ögeleri yok olmuş yapıların, eksik bölümlerinin özgün veya çağdaş malzemeyle tamamlanması işlemidir (Ahunbay, 2019:129).

Sağlıklılaştırma (Rehabilitasyon): Terk edilmiş kültür mirasının mimarisini koruyarak, onarım ve çeşitli donanımlarla çağdaş yaşama katılmaları için yapılan uygulamaları kapsamaktadır (Ahunbay, 2019:139).

Temizleme: Yapı üzerinde bulunan niteliksiz ekler ve benzeri yapıya zarar veren uygulamalarda ise temizleme yöntemi kullanılmaktadır. Hem kent hem yapı ölçeğinde kullanılan bir teknik olup, kentsel ölçekte dokunun karakterine uygun olmayan ek ve katların kaldırılmasını; yapı ölçeğinde ise hem kirlerden hem de niteliksiz eklerden arınmayı kapsamaktadır (Ahunbay, 2019:156).

Yeniden yapım (Rekonstrüksiyon): Vazgeçilmezliği tanımlanmış ve toplumsal hafızada güncelliğini koruyan simge olmuş tarihsel değeri olan bir kültür varlığının herhangi bir nedenle yok olması nedeniyle yeniden yapılması olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 2019:163).

Çağdaş ek: 1.derece olarak tescil edilen bir yapının yeniden kullanımı için hazırlanan projede yeni işlevin gerektirdiği fonksiyonlar için getirilen ek mekan ve donanım uygulamaları tanımlamaktadır (Ahunbay, 2019:171).

Taşıma: Çağdaş yaşamın gerektirdiği enerji projeleri, kent planlama çalışmaları gibi nedenlerin kentsel ve kırsal dokudaki kültür varlıklarına zarar vereceği öngörüldüğünde, bu kültür varlıklarının başka yere taşınmasıdır (Ahunbay, 2019:173).

Yenileme-Yeniden kullanım-Yeni işleve uyarlama: Tarihi bir yapının özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamına saygı gösterilerek, yeni bir işlev için kullanılması amacıyla uygulanması gereken müdahalelerin koruma projesi kapsamında uygulanmasını kapsayan müdahale yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ahunbay, 2019:145).

2.2. Koruma Yaklaşımı Olarak Kültür Rotası Kavramı

Temel olarak ilk kez 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'ndeki “Anıtların korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır.” maddesiyle bütünleşik koruma kavramı konuşlmaya başlanmıştır. 1975 Amsterdam Bildirgesi'nde korumanın tek bir yapıyı değil, en basit yapının bile çevresiyle ele alınıp, planlamanın bir parçası olması gerektiği vurgulanmıştır. Bütünleşik koruma uygulanmazsa geleneksek yapı ve sit mirasının büyük çoğunluğunun yitirileceğinden ve bütünleşik korumanın başarıya ulaşabilmesi için hem yerel yönetimlerin hem de yurttaşların katılımcı olması gerektiğinden bahsedilmiştir (Amsterdam Bildirgesi, 1975).

Kültür varlıklarının korunmasında kullanılan yöntemlerden biri olan bütünleşik koruma, korunacak yapı ya da yapıların yakın çevresiyle ve ilişkili olduğu yapılarla bir bütün olarak korumaktır. Kültürel rota kavramı da tüm kültür ve tabiat varlıklarının bütünleşik korunmasını sağlayan, günümüzde koruma yöntemi olmuş bir kavramdır. Yapının doğal, kültürel ve tarihi çevresiyle ilişkili değerlendirilmesi, yenilikçi, karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olan kültür rotası kavramını ortaya çıkarmış; bu kavram da kültür varlıklarını koruma teorisi ve pratiğine yeni bir yaklaşım getirmiştir.

İnsan hareketliliğinin yanında halklar, ülkeler, bölgeler veya kıtalar boyunca zaman içerisinde karşılıklı mal, fikir, bilgi ve kültür alışverişinden kaynaklanan, varlığı ile ilişkili tarihi ilişkileri ve kültürel varlıklarıyla bir sistemi oluşturan, fiziksel olarak sınırlandırılmış ve bir amaca hizmet etmek için kendine özgü sistem ve işlevselliğine sahip olmasıyla nitelenen kara, su veya başka bir tür olsun, herhangi bir ulaşım güzergahına kültür rotası adı verilmektedir (ICOMOS, 2008). Farklı toplumların kültürel mirasa katkısını ve insanların kültürel etkileşim sürecini yansıtan kültür rotası kavramı, miras değerini ulusal sınırların ötesine geçiren ve ortak çabalar gerektiren bir miras olarak gören yeni bir koruma modeli sunmaktadır. Bu model, mirası oluşturan her bir ögenin özgün haline saygı göstererek, tüm öğelerin değerini bir bütünün önemli parçaları olarak görmektedir.

Kültür rotası kavramı, bir yerden bir yere ulaşımı kolaylaştırmak ya da bir amaca hizmet eden bilinçli bir şekilde oluşturulmuş ulaşım güzergahları yoluyla insan hareketliliği ve değişimi yöntemi ile özgün ve nitelikli yapılara dikkat çekmek amacıyla oluşturulmuştur.

İlk çağlardan bu yana insanoğlu suya ulaşma, barınma, yemek bulma gibi ihtiyaçlar nedeniyle çeşitli seyahatler gerçekleştirmiş; zamanla siyasi, dini ve ticari amaçlara evrilen bu seyahatler, tarihi şekillendiren temel etkenler olmuşlardır. Bir noktadan diğer noktaya ulaşırken planlı ya da plansız bir rotada ilerlemek ve bu hareket sırasında doğal oluşumları, yerleşimleri, insanları ve olayları gözlemlemek, yolculuk deneyimi denilen olguyu meydana getirir. Kişi yolculuğunu tamamladığında güzergahı tüm yönleriyle deneyimlemiş olmaktadır. Kültürel miras öğeleri taşıyan güzergahta bulunan bir kişi de geçmişte yaşanmış sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimlerin günümüzdeki izlerini deneyimlemiş olur (ÇEKÜL Vakfı, 2015).

2.2.1. Kültür rotaları ile ilgili kurum ve tüzükler

Kültürel rota kavramıyla alakalı ilk çalışma, 1984 yılında Avrupa Kültürel Rotalar Programı'nın başlatılması için Avrupa Konseyi'nin üye devletleri davetiyle başlamıştır. Programda, 1987 yılında İspanya'daki "Santiago de Compostela Hac Yolu" ilk Avrupa Kültür Rotası olarak ilan edilmiş ve daha sonraki dönemlerde kapsamı genişletilerek Avrupa Göç Yolları ağı oluşturulmuştur (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015).

1997 yılında, Avrupa Konseyi ile Lüksemburg Dukalığı arasında bir protokol imzalanarak, Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (The European Institute of Cultural Routes (EICR) kurulmuştur (CoE, 2002).

1998 yılında, ICOMOS'un çabalarıyla ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi (International Committee on Cultural Routes⁴ (CIIC) kurulmuş, bu komite, kültür rotalarının araştırılmasını, rotalarda yer alan kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik etkilerin geliştirilmesini amaçlamıştır. 2005 yılında kültür rotalarının, UNESCO tarafından 4 miras kategorisine alınmasıyla, kavram ile ilgili çalışmalar dünya çapında hız kazanmıştır (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015).

2008 yılında, ICOMOS Kültürel Rotalar Bildirgesi yayınlamış; bu bildirge rotaların kullanımı, korunması, değerlendirilmesi ve yönetimi ile ilgili konulardaki bilgileri barındıran ilk kaynağı oluşturmuştur (ICOMOS, 2008).

⁴Comité International Des Itinéraires Culturels

2012 yılında UNESCO, Avrupa Birliği, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve akademisyenlerin katılımlarıyla ile düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısı sonucunda “Colmar Avrupa Kültür Rotaları 25. Yıl Bildirisi” yayınlamıştır (UNESCO Whc, 2012). Bildiride, sürdürülebilir kültürel miras yönetimi, yeni teknolojilerin kullanımı ve kültür turizmi gibi alanlarda kültürel rotaların etkisini güçlendirmek için ortak stratejiler belirlenmiştir.

Aynı yıl Türkiye’de ÇEKÜL Vakfı, Tarihi Kentler Birliği adına, Türkiye Belediyeler Birliği'nin de desteğiyle “Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları Programı”nı başlatmıştır. Program, yerel yönetimlerin sahip olunan mirasa ortak bir miras anlayışıyla yaklaşp, iş birliği içerisinde kültür öncelikli gelişim dinamiklerinin ortaya çıkartılmasını amaçlamaktadır.

2015 yılında ÇEKÜL Vakfı tarafından, Tarihi Kentler Birliği için hazırlanan Kültür Rotaları Planlama Rehberi yayınlanmıştır. Bu rehber, kültürel rota kavramının geliştirilmesi, uluslararası kurumların zaman içinde ortaya koyduğu tanımları ve bunların süreçleri ile alakalı, Türkiye’de ilk kez yapılan kavramsal bir altyapı çalışmasıdır.

2.2.2. Kültür rotalarının sınıflandırılması

ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü'nde kültür rotaları altı şekilde sınıflandırılmıştır:

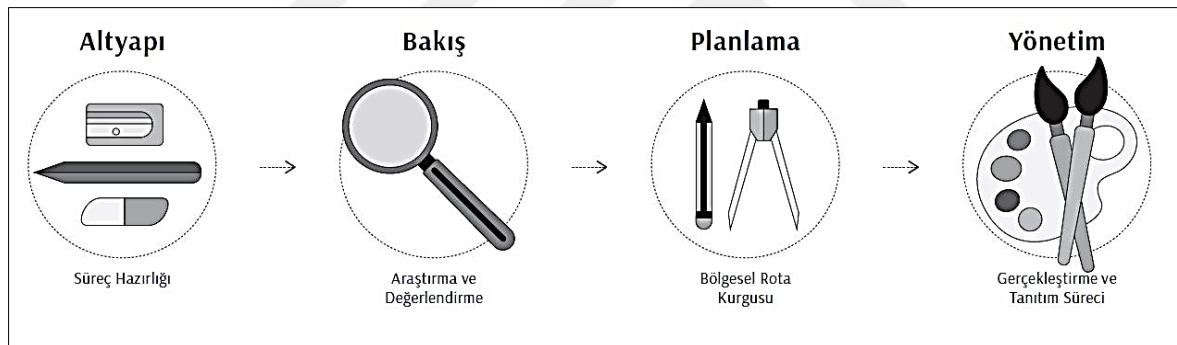
- Bölgesel kapsama göre; yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve kıtalar arası,
- Kültürel kapsama göre; oluşum ve gelişiminde birbiriyle etkileşim sürecini paylaşan veya paylaşmaya devam eden, belirli bir kültürel bölge ve farklı alanlara yayılmış kültürel değerler,
- Amaç ve işlevlerine göre; sosyal, ekonomik, politik ya da kültürel özellikler.
- Sürelerine göre; artık kullanılmayanlara karşın sosyo-ekonomik, politik ve kültürel değişimler altında kullanıma devam edenler,
- Yapısal biçimlerine göre; doğrusal, dairesel, haç biçimli, radyal ya da ağ,
- Doğal ortamına göre; kara, su, karma ya da fiziksel ortam (ICOMOS-CIIC, 2008).

Çekül Kültürel Rotalar Rehberi'nde ise kültürel rotalar 2 ana grupta sınıflandırılmıştır:

- Tarihin bir döneminde gerçekten kullanılmış ulaşım aksları (a-ticaret yolları, kutsal yollar, göç yolları, askeri güzergahlar b-tarihi kişilerin güzergahları)
- Geçmişte kullanılmamış ancak koruma, turizm gibi amaçlarla günümüzde planlanmış ve geliştirilmiş rotalardır (a-tarihsel rotalar b-tarihsel ve doğal rotalar c-doğal rotalar) (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015).

2.2.3. Kültür rotası planlama süreci

Kültür rotası planlamak geleneksel dokunun, aksın üzerindeki doğal ve kültürel mirasın korunmasını ve yerel halkın katılımını içeren çok bileşenli bir sistemi planlamak demektir. Bu süreç ÇEKÜL Rota Rehberi'nde altyapı, bakış, planlama ve yönetim aşamalarını içeren bir modelde tanımlanmıştır.

Şekil 2.1. Rota planlama modeli (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015)

1- Altyapı: Süreç Hazırlığı: Hazırlanacak rotanın sürdürülebilir olması için, yerel yönetimlerin ve kurulacak ortaklıkların iyi planlanması gerektiği tartışılmaktadır. Finansman kaynağı, süreci yönetecek kişiler, katılımcılar, planlama süreci gibi konuların belirlenip, sürecin başında iyi planlanması gerektiği de açıklanmıştır. Bu süreçte projeye göre çalışma birimleri; yönetim komitesi, planlama ve proje birimi, teknik çalışma birimi ve bilim kurulundan oluşur.

Şekil 2.2. Kültür rotası planlamasındaki çalışma birimleri (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015)

Bu sürecin ilk adımı, çalışma birimlerinin rota sistemini sürdürülebilir hale getirmesidir. Çalışma birimlerindeki bütün paydaşlar, ortak ilkelerle hareket ederek görüş birliğine varmalıdır. Bu planlama ve uygulama sürecinin doğru ilerleyebilmesi için yapılacak işler, sorumluları, işin süreci, finansman ve çalışma yöntemi gibi bilgilerin bulunduğu ve sürekli güncellendiği bir süreç çizelgesi hazırlanır (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015).

2- Bakış: Araştırma ve değerlendirme: Tarihi bir yapıyı, alanı, doğal bir kültür varlığını korumanın ilk koşulunun onu tanımak olması, bu aşamada yerelin tanınıp değerlendirilerek rotanın oluşturulması önemlidir.

- Öncelikle rotanın hangi bölgeye ne kapsamla yayılacağı netleştirilir (yoğun kültür mirası, doğal yapı korunmuş ve nadir öğeler içermesi, bölgenin tematik bir bütünlük temsil etmesi veya yerelde işbirliği gücü bulunması)
- Bölge netleştirildikten sonra bölgenin nasıl ele alınacağı analiz edilerek karar verilir (üst ölçekten alt ölçeğe, bütüncül ya da tematik düşünerek, mekânsal, sosyal ve ekonomik koşulları birlikte değerlendirerek)

- Bölgenin nasıl ele alınacağı planlandıktan sonra yereli doğru yöntemlerle araştırarak değerini bu şekilde belirlemek gerekir (literatür taraması, arazi çalışmaları, görüşmeler, eski haritalar ve seyahatnameler ve uzman destekleri)
- Gerekli araştırmaların yapılma aşamasında, rotayı benzerlerinden ayıştıracak, içeriğini ve tanıtımını zenginleştirecek konular belirlenir (tarihsel ve kültürel bağlam, tarihi yol izleri, kırsal doku, somut olmayan kültürel miras, sembolik değerler, arkeolojik izler, endemik değerler, doğal değerler, korunan doğal alanlar gibi)
- Araştırmada elde edilen veri sonuçlarında toplanan başlıklar, rota kurgusunu oluşturacak şekilde ayrıştırılır. Bölgeye ilişkin temalar ve rotanın çözeceği sorunları ortaya koyan bir değerlendirme amaçlanır (değerler sınıflandırılarak, tematik alt bölgeler belirlenerek, saklı kalmış veya unutulmuş değerler ayrıştırılarak ortaya konur (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015).

3- Planlama: Bölgesel rota kurgusu: Rotanın kurgusunu belirleyecek, çok sayıda değişken mevcuttur. Planlama ve tasarım aşamasında bazı ilkeler ışığında rota, fiziksel olarak kurgulanır:

- Rota kurgulanırken, tarih ile günümüz bağlamlarında rota temaları, sunum tekniği ve güzergah gibi planlama değişkenleri üzerine düşünülmesi gerekir. Belirlenen temadaki ana rotaya ek alternatif rotalar da eklenebilir (temalar, yerleşim servis kapasiteleri, bölge arazi koşulları, kullanıcı, rota üzerindeki hareket tipi, rotada geçirilecek süre ve yolculuk biçimi gibi değişkenler).
- Rotanın sürdürülebilir olması için, rotadaki özgün mirasa karşı duyarlı bir tavır geliştirerek ilkeli bir çalışma yürütülmelidir (ortak miras-ortak çalışma, etkin koruma, bütüncül kurgu, duyarlı kullanım, yerel katılım).
- Önceki aşamalarda yapılan araştırma ve değerlendirme sonuçlarına göre rota kurgusu yapılır (kurgu öncelikleri, güzergah ve yerleşim kademelenmesi, alternatif güzergahlar).
- Kültür rotaları, yerel projeleri de içerisine alıp geliştirmek için bütüncül bir çerçeve çizer. Rota kurgusu yapılırken, özel noktalarda ve akslarda projeler geliştirilerek, yerel ekonomi de güçlendirilmiş olur (özel karakter alanları, aktivite alanları).

4- Yönetim: Gerçekleştirme ve tanıtım: Yönetim aşaması, rotanın kullanıma açılması ve sürekli bir tanıtım stratejisi oluşturmaktır. Rotanın hayata geçirilmesinde yerel halk, idari birimler ve sorumlu kurumlar gibi birçok paydaş ortaklaşa çalışır.

- Bu paydaşlar, sorumlu aktörler ve yönetim bölgeleridir. Sorumlu aktörler yerel ölçekte (belediyeler, köy muhtarları, STK'lar, müzeler, akademisyenler, meslek odaları, kalkınma ajansları, kullanıcılar, ulaşım kooperatifleri, turizm acentaları, iletişim ajansları, yerel rehberler, özel danışmanlar ve turizm işletmeleri) ve ulusal ve uluslararası ölçekte (Kültür ve Turizm Bakanlığı, akademisyenler, STK'lar, tur operatörleri, ziyaretçiler, web portalleri, turizm birlikleri, doğa ve kültür kurumları (ICOMOS vb.) ve yönetim bölgeleri rota kurgusunda birincil merkez olarak belirlenmiş ilçe belediyeleridir.
- Sorumlu aktörelere ve çalışma birimlerince hayata geçirilen rota kurgusu belirli ilkeleri gözetmelidir (rota standartları, güvenli güzergah, izleme ve bakım).
- Her türlü koruma ve planlama çalışmasında olduğu gibi kültür rotalarının hayata geçirilmesinde de detaylı bir eylem planı hazırlanmalıdır.
- Hayata geçirilen rotanın tanıtımı, rotaya erişimin gibi onularda iletişim stratejisi geliştirmek önemlidir (hedef kitle, bütüncül sunum ve tanıtım, anlaşılabilir ve çekici dil).
- Rotanın uygulanma sürecinde, tanıtım için tasarım dili ve içeriği zengin materyallerin üretilerek hedef kitlelere ulaştırılması önemli bir çalışma gerektirir (basılı kaynaklar, yenilikçi teknolojiler, bilgilendirme ve yönlendirme sistemleri).

2.2.4. Kültür rota planlamasının amaçları

ÇEKÜL Vakfı Planlama Rehberi'nde (2014), rota planlanmasındaki amaçları plancılar ve yerel yönetimlere yönelik amaçlar ve yerel kesim ve ziyaretçilere yönelik amaçlar olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

Plancılar ve yerel yönetimlere yönelik amaçlar:

- Doğal ve kültürel mirasın bütüncül korunmasını sağlamak,
- Kitle turizmi ve her şey dahil turizmine alternatif üretmek,
- Hizmet sektörüne yeni yatırım alanları açarak kalkınmayı desteklemek,
- Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel üretim, yerel mimari gibi değerlerin potansiyelini arttırarak ekonomik kalkınma sağlamak,
- Özel sektör ile kamu arasında işbirliği zemini oluşturmak,
- Yerel kesimlerde koruma bilincini geliştirmek olarak sıralanmıştır.

Yerel kesim ve ziyaretçilere yönelik amaçlar:

- Tekil noktalara odaklanılmasının ötesine geçilerek bölgenin bütünsel algılanmasını sağlamak,
- Ekolojik, kültürel, dini, doğal, arkeolojik gibi alternatif turizm çeşitlerini geliştirmek,
- Kent merkezlerindeki sahil şeridi, hassas arkeolojik alanlar gibi turizm aktivitelerinin olduğu alanlardaki baskıyı hafifletmek,
- Kırsal kesimin özgün değerini canlandırmak ve tanıtmak olarak sıralanmıştır.

2.2.5. Kültür rotası başarı kriterleri

Yapıların korunması amacıyla planlanan kültür rotası yönteminin başarıya ulaşması, bir diğer deyişle sürdürülebilir olması için gerçekleştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar, Avrupa Konseyi sertifikalı kültür rotası olabilmek için gereken 5 adımda açıklanmıştır:

1. adım tema belirleme: Tema, kültürel değerleri belirlemeli, Avrupa'nın hafızasını, tarihini ve mirasını açıklayıcı olmalı ve günümüz Avrupa'sının çeşitliliğinin yorumlanmasına katkıda bulunmalı,
2. adım miras öğelerinin belirlenmesi: Proje başlatıcıları, bilimsel komiteleri ile koordineli olarak rotanın temasıyla bağlantılı somut ve somut olmayan mirasın unsurlarını belirlemeli ve rotanın bir parçası olarak tanınan alanlar için ortak bir anlatı tanımlamalıdır.
3. adım yasal statüye sahip bir Avrupa ağı oluşturmak: Siteleri ve paydaşları bir araya getiren, bir dernek şeklinde ya da en az üç Avrupa Konseyi üye devletinden oluşan bir dernekler federasyonu şeklinde yasal statüye sahip bir Avrupa ağının kurulması önemlidir. Her ağ, yönetimi, araştırması ve faaliyet programı açısından demokratik ve katılımcı bir şekilde çalışmak zorundadır. Rotayı başlatanlar, kültürel rotayı yönetmekten sorumlu derneğin organizasyonel ve finansal açıdan uygun olmasını sağlamalıdır.
4. adım ortak eylemleri koordine etmek: Rota, kültürel iş birliğini teşvik etmeli ve teması etrafında bilimsel ve sosyal tartışmayı teşvik etmelidir. Kültür Rotaları, (1) araştırma ve geliştirmede iş birliği; (2) hafızanın, tarihin ve Avrupa mirasının geliştirilmesi; (3) genç

Avrupalılar için kültürel ve eğitimsel değişimler; (4) çağdaş kültürel ve sanatsal uygulama ve (5) kültür turizmi ve sürdürülebilir kültürel kalkınma olmak üzere 5 öncelikli eylem alanında aktif olmalıdır.

5. adım ortak görünürlük yaratmak: Avrupa genelinde görünürlük sağlamak için her rotanın, rota için tasarlanmış ortak bir logoya sahip bir görünürlük tüzüğü oluşturması gerekir. Belgelendirmenin ardından, hem “Avrupa Konseyi Kültür Rotası” logosu hem de güzergah için tasarlanan Kültür Rotasının kendi logosu, tüm tabela ve iletişim materyallerinde yer almalıdır.

ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü’ne (2008) göre kültür rotası kavramı, araştırma, değerlendirme, koruma, kullanma ve yönetimi için özel bir metodoloji gerektirir. Genişliği, bir bütün olarak değeri ve bölgesel boyutları göz önüne alındığında bu metodoloji, koordineli ve entegre olarak yönetilen bir faaliyetler sisteminin kurulmasını gerektirir.

Hem bir bütün olarak rotanın hem de bölümlerinin tanımlanması ve birleşiminden rotayı oluşturan kültür varlıklarının envanteri ve korunması için stratejiler geliştirmek için korunmuşluk durumlarının analizi ile başlamak esastır. Bu plan mutlaka rota ile ilgili farkındalığı arttırmak için alınacak önlemleri kapsamalıdır. Ayrıca, rotanın önemini ve değerini oluşturan tüm varlıkların ve diğer unsurların korunması, kullanılması ve yönetilmesi için önlemlerin ve özel yasaların formüle edilmesini gerektirir.

Araştırma: Kültürel rotaların incelenmesi, birbirinden geniş ölçüde ayrılmış farklı coğrafi alanlara yayılabilir. Bu nedenle, incelenen rotanın ana karakteristik noktalarında bulunan birkaç araştırma ekibinin kurulması tavsiye edilmektedir.

Araştırma metodolojisi, uygulamaların benimsenmesi ve bir kültür rotasının farklı bölümlerindeki miras değerlerinin uygun şekilde tanımlanması ve değerlendirilmesi için göstergelerin eklenmesiyle birlikte, rotanın anlamında veya tarihi öneminde herhangi bir kaybı önlemek için rotanın bir bütün olarak anlamının gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Bu kültürel miras kategorisinde çalışan araştırma ekiplerinin multidisipliner ve işbirlikçi nitelikte olması gerekmektedir. Ortak çalışma kriterleri, her bir parçanın araştırılması, ancak projenin bir bütün olarak ele alınmasıdır.

Benzer şekilde, verilerin toplanması için önceden standartlaştırılmış ortak metodolojik araçlar kullanılmalıdır. Proje planı, her bir ekibin çalışmaları ve başarıları hakkında veri aktarımını mümkün kılmak için araştırmacılar arasındaki iletişimi ve iş birliğini kolaylaştıracak koordinasyon mekanizmalarını içermesi gerekmektedir.

Finansman: Geniş bir kültür rotasının değerini belirleme ve vurgulama ile ilgili görevlerin kapsamı göz önüne alındığında, araştırma projelerinde ve çeşitli bölümleriyle ilgili koruma, kullanım ve yönetim projelerinde dengeli, koordineli ilerlemeye izin verecek aşamalarda finansman sağlanmalıdır. Eylem için bir öncelikler ölçeğinin belirlenmesine ve ilgili stratejilerin uygulanmasına izin vermek için korunacak değerlerin ortak bir tahmininin oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu, finansmanın ikili veya çok taraflı iş birliği anlaşmaları yoluyla ve özellikle rotanın değerini araştırmaya ve vurgulamaya adanmış organların oluşturulması yoluyla elde edilmesini gerektirir. Aynı doğrultuda, yargı yetkileri bir kültür rotasının tarihi yolu ile tamamen veya kısmen çakışan bölgesel organlar, ilgili devletlerin çıkarlarını en iyi şekilde nasıl kazanabileceklerini ve iş birliklerini nasıl elde edebileceklerini belirlemelidir. Mümkünse, hayırsever kurumların ve özel bağışçıların iş birliğini çekmenin de önemi vurgulanmaktadır.

Koruma-Değerlendirme: Kültür rotaları ve bulundukları alanların değerlendirilmesi ve korunması için yeni yollar gerekmektedir. Miras unsurlarını kısmen korumak yeterli değildir. Bu unsurların titiz envanterlerinin hazırlanmasının yanı sıra, kültür rotasının değerleri üzerindeki etkilerini ve dolayısıyla önemi üzerindeki etkilerini belirlemek için özgünlüklerinin ve bütünlüklerinin değerlendirilmesi yapılmalıdır. Bozulma süreçlerinin etkisini kontrol altına almak, gelişme ve ihmalin olumsuz etkilerini önlemek için bir strateji geliştirmek de gereklidir. Tüm bunlar, koordineli bir yasal önlemler sisteminin ve rotanın korunacağını, değerini ve önemini garanti eden uygun araçların kurulmasını gerektirir. Kültür rotalarına etkilerini etkileyebilecek / değiştirebilecek herhangi bir müdahaleden önce miras değerlerini anlamak gerekmektedir.

Sürdürülebilir Kullanım – Turistik Faaliyetlerle İlişki: Bir kültür rotasının kullanımı, istikrarlı kalkınma için olağanüstü öneme sahip olup, sosyal ve ekonomik çıkarlara yönelik bir faaliyeti teşvik etmek için kullanılabilir. Turistik rotalar kavramları (kültürel ilgi alanları da dahil olmak üzere) ile kültür rotaları arasındaki karışıklığı önlemek için özel dikkat gösterilmelidir. Bununla birlikte bir kültür rotasının, bölgesel uyum ve sürdürülebilir

kalkınma için büyük önem taşıyabilecek bir gerçeklik olduğu da kabul edilmelidir. Bu açıdan bakıldığında, kültür rotaları hakkında bilgi sahibi olunması, turizm amaçlı uygun ve sürdürülebilir kullanımlarıyla birlikte, her zaman risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik uygun önlemlerin alınması için çaba gösterilmelidir. Bu amaçla, bir kültür rotasının korunması ve tanıtımı, ziyaretçilere aktarılacak temel unsurlar olarak kültür rotasının tarihi değerlerinin anlamını, özgünlüğünü ve bütünlüğünü tehlikeye atmaması koşuluyla, turistik faaliyetler, erişim yolları, bilgi, yorumlama ve sunum için ek bir altyapıyı uyumlu bir şekilde entegre etmelidir. Turist ziyaretleri, önceki çevresel etki çalışmalarına, kamu kullanımına ve toplum katılımına yönelik planlara ve turizmin olumsuz etkilerini önlemeye yönelik kontrol ve izleme önlemlerine uygun olarak rasyonel bir temelde yönetilmelidir. Turizm amaçlı bir kültür rotasının geliştirilmesi, her halükarda önceliğin yerel toplumun katılımına ve yerel turizm şirketlerine verilmesini garanti etmelidir. Büyük uluslararası şirketler veya Kültür Yolu'nun geçtiği daha gelişmiş ülkelerde bulunan güçlü şirketler tarafından tekellerin yaratılmasını önlemek için her türlü çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

Yönetim: Kültür rotalarının öneminin anlaşılması, kültürel rotaların yönetimi ile ilgili temel ilke haline gelir. Bu, araştırmaları, değerlendirmeleri ve onlar hakkındaki bilginin sosyal olarak yayılması ile ilgili tüm faaliyetlerin koordineli ve uyumlu bir şekilde yürütülmesini sağlamak anlamına gelir. Aynı zamanda koruma, turizm, sürdürülebilir kalkınma, kullanım ve bölgesel örgütlenme ile ilgili politikaların kombinasyonunu gerektiren bir çapraz koordinasyon gerektirir. Bu nedenle, ulusal (il, bölgesel, yerel vb.) ve uluslararası ölçekte sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak ortak projeler hazırlanmalı, ayrıca rotanın doğal afetlere ve kültür rotasının bütünlüğünü ve özgünlüğünü; dolayısıyla önemini etkileyebilecek her türlü riske karşı korumak için tasarlanmış yönetim araçlarının oluşturulması gerekmektedir.

Halkın katılımı: Bir kültür rotasının korunması, muhafaza edilmesi, tanıtılması ve yönetimi, halkın bilinçlendirilmesini ve rotayı paylaşan yerelin katılımını gerektirmektedir.

Uluslararası iş birliği: Tarihi yolları çeşitli ülkeleri içeren kültür rotalarının dikkate değer örnekleri vardır. Bu nedenle, uluslararası kültür rotalarını oluşturan varlıkların araştırılması, değerlendirilmesi ve korunması için uluslararası iş birliği şarttır. Farklı gelişme derecelerine sahip ülkeleri içeren kültür rotaları mevcut olduğunda, daha gelişmiş ülkelerin ekonomik,

teknik ve lojistik iş birliği için araçların yanı sıra bilgi, deneyim ve araştırmacı alışverişinde yardım sağlamaları önerilmektedir.

UNESCO ve diğer uluslararası kuruluşlar, birden fazla ülkenin ilgisini çeken kültür rotaları ile ilgili projelerin geliştirilmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak için iş birliği mekanizmaları (finansal, teknik ve lojistik) oluşturmalıdır. Kültür rotaları, halklar arasındaki birliğin sembolleri olarak görülmelidir.

2.2.6. Kültür rotası örnekleri

Yurt dışındaki kültür rotası örnekleri

Avrupa Konseyi, Kültürel Rotalar Programı'nı (The Cultural Routes Programme), 1987 yılında Santiago de Compostela Deklarasyonu ile başlatmıştır. Avrupa Konseyi Kültürel Rotaları, insanları ve yerleri ortak tarih ve miras ağlarında bir araya getirerek seyahat etmeye ve Avrupa'nın zengin ve çeşitli mirasını keşfetmeye davet etmektedir. 2022 yılı itibariyle 48 adet sertifikalı kültürel rota bulunmaktadır. Farklı temalardaki bu rotalar tarih ve medeniyetler, sanat ve mimari, dini miras ve peyzaj ve el sanatı olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır.

Sanat ve mimari temalı rota örneği: Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades/ LeCorbusier Destinasyonu: Mimari Gezi Programı (2019)

Le Corbusier, hayatı boyunca yeni teknikler edinmek ve ziyaret edilen ülkelerden ve sanatsal mimari ve kentsel unsurlarından ilham alarak bilgisini mükemmelleştirmek için seyahat etmiştir. "Modern Hareket"in bir kahramanı olarak, Avrupa mimarisinde işlevselcilik, saflık ve doğa ile mimarlık arasındaki bağlantı gibi yeni fikirler ortaya koymuştur. Le Corbusier Destinasyonu: Mimari Gezi programı kapsamında, Le Corbusier tarafından inşa edilen yapıların gezildiği Arjantin, Belçika, Fransa, Almanya, Japonya ve İsviçrenin yer aldığı 6 ülke, 21 şehir ve 24 mimari alanı içeren bir rota önerilmektedir. Bu rota, Corbusier eserlerini Avrupa ve ötesinde keşfetmeyi ve bu alanlar arasındaki kültürel ve turistik alışverişleri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Harita 2.1. Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades kültür rotasının kapsadığı ülkeler

Tarih ve medeniyet temalı rota örneği: Routes of El legado andalusi/ Endülüs Miras Rotası (1997)

8. yüzyılda kurulan Orta çağ Müslüman uygarlığı olan Endülüs, 15. yüzyılın sonundaki çöküşüne kadar İspanya ve Portekiz'in çoğu bölgesine uzanmıştır. Endülüs miras rotası olan bu program, Arap Yarımadası'ndan başlayıp, Güney İspanya'ya kadar olan 250'den fazla bölgedeki Endülüs'ün edebiyatını, sanatını, bilimini, grafik sanatını, gastronomisini hayata geçirmeyi planlamaktadır.

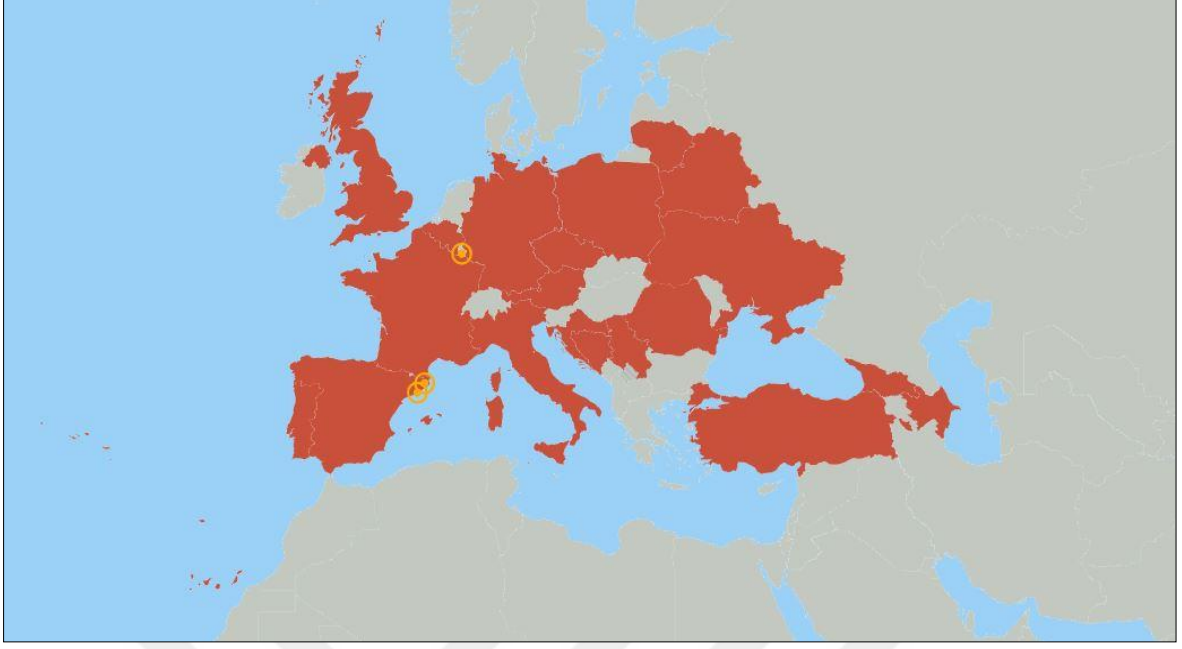
Harita 2.2. Routes of El legado andalusi kültür rotasının kapsadığı ülkeler

Dini miras temalı rota örneği: European Route of Jewish Heritage / Avrupa Yahudi Miras Rotası (2004)

Yahudi halkı, Avrupa medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olarak binlerce yıl boyunca gelişimine katkıda bulunmuştur. Yahudi Miras Rotası, bu olağanüstü hikayeyi daha geniş bir kitlenin dikkatine sunmanın yenilikçi ve heyecan verici bir yolu olarak görülmüştür.

Avrupa Yahudi mirası Avrupa'da yaygın olarak bulunmaktadır. Dikkate değer örnekler arasında arkeolojik alanlar, tarihi sinagoglar ve mezarlıklar, ritüel banyolar, Yahudi mahalleleri ve anıtlar sayılabilir. Buna ek olarak, çeşitli arşiv ve kütüphanelerin yanı sıra Yahudi yaşamının incelenmesine adanmış özel müzeler de rotaya dahil edilmiştir. Bu yol, dini ve günlük eserlerin anlaşılmasını ve ayrıca Yahudi halkının Avrupa Tarihinde oynadığı temel rolün tanınmasını teşvik etmektedir.

Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Fransa, Gürcistan, Almanya, İtalya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, İspanya, Türkiye, Birleşik Krallık ve Ukrayna ülkelerini içeren rotalar mahalleden şehre, bölgeden ülkeye ölçek olarak değişir ve hatta uluslararası bir boyut kazanmıştır. Avrupa kıtasının neredeyse tamamını kapsayan bu rotalar sayesinde, kapsamlı bilgi ve materyaller gezginlere sunulmuş olur.

Harita 2.3. European Route of Jewish Heritage kültür rotasının kapsadığı ülkeler

Peyzaj ve el sanatları temalı rota örneği: Iron Route in the Pyrenees / Pireneler Demir Rotası (2003)

Endüstriyel miras, toplumların önemli zenginliklerinden biridir. Pireneler örneğinde ise miras öğeleri olarak madenler, kömür ocakları, demir işleme atölyeleri, madencilerin ve demircilerin evleri, demircilerin özgün mimari eserleri ve modern heykeller mevcuttur.

Demir Rotası bizlere demirin 17. Yüzyıldan 19. Yüzyılın sonuna kadar geçirdiği değişiminin ve ticarileşmesinin hikayesini anlatmaktadır. Rota, mükemmel dağ manzaralarıyla birlikte kültürü ve endüstriyel mirası harmanlayıp herkesin yürüyebileceği bir yol oluşturmaktadır. Farga Rossell Demir Ocağı, the Lllorts Madeni, “Arrieros yolu”, “Demir Adam Rotası”, Sant Marti de la Cortinada Kilisesi ve Casa d’Areny Piandolit Müzesi gibi görülmesi gereken bir çok yer rota üzerinde bulunmaktadır.

Harita 2.4. Iron Route in the Pyrenees kültür rotasının kapsadığı ülkeler

Rota, Andorra, Fransa ve İspanya ülkelerinden geçmektedir.

Türkiye’deki kültür rotası örnekleri

Routes of the Olive Tree /Zeytin Ağacı Rotası (2005)

Sadece peyzaj olarak değil, Akdeniz halklarının günlük yaşamlarının bir parçası, efsanevi ve kutsal sayılan, ayin ve geleneklere konu olarak yaşam tarzlarını etkileyen zeytin ağaçları, Yunanistan'dan Avrupa-Akdeniz ülkelerine doğru uzanan antik medeniyettir.

Gezginler, zeytin ağacı uygarlığını deneyimleyebilir ve zeytin ağacı manzaralarını, ürünlerini ve geleneklerini tanıyabilir. Rota boyunca sergiler, konserler ve ürün tadım etkinlikleri düzenlenmektedir.

Rota, Arnavutluk, Cezayir, Hırvatistan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Karadağ, Fas, Portekiz, Makedonya, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'yi kapsamaktadır.

Harita 2.5. Routes of the Olive Tree kültür rotasının kapsadığı ülkeler

European Route of Ceramics / Avrupa Seramik Rotası (2012)

Avrupa'da seramik sanatının gelişimi dikkat çekicidir. Seramik endüstrisindeki patlama sadece ilgili bölgelerin ekonomik gelişimini işaretlemekle kalmamış, aynı zamanda bir miras ve sosyal tarih üretmiş; güçlü bir kimliğin yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Avrupa'daki birçok şehri şekillendirmeye devam eden bu seramik kimliği, artık Avrupa Seramik Rotası boyunca gezginler tarafından erişilebilir durumdadır.

Gezginler, Avrupa Seramik Rotası boyunca yer alan destinasyonlarda yaşama sanatını ister kentsel ister doğa ile çevrili, romantik veya aile dostu, miras merkezli veya gurme odaklı olsun, uygun bir seyahat planlayabilir. Rota, Limoges, Delft, Faenza, Selb veya Höhr-Grenzhausen gibi şehirlerde turlar düzenleyerek sahne arkasına bakarak veya çeşitli uygulamalarla el sanatlarını deneyerek ziyaretçilere, seramik üretiminin perde arkasında neler olup bittiğini keşfetme şansı vermektedir.

Harita 2.6. European Route of Ceramics kültür rotasının kapsadığı ülkeler

Rota Fransa, Avusturya, Azerbaycan, Norveç, Polonya, Almanya, İspanya, İtalya, Portekiz, Hollanda ve Türkiye ülkelerinden geçmektedir.

European Route of Historic Thermal Towns / Avrupa Tarihi Termal Kentleri Rotası (2010)

Antik dönemden bu yana, sıcak kaynak sularının terapi amacıyla kullanılması Avrupa'da son derece önemliydi. Roma döneminde de bilinen kaplıca ve spa harabeleri, rotayı oluşturmaktadır. Bu noktalara olan ünlü ve elit şahısların ziyaretleri, termal kentlerin ününe ün katmıştır.

Vichy, Budapeşte, Bath, Spa, Baden-Baden şehirleri başta olmak üzere birçok termal kent Avrupa mirası olarak var olmaktadır.

Termal kentlerdeki senelik festivaller ve çeşitli etkinliklerde, Avrupa'nın önemli hikayesi anlatılmaktadır. Turistlerin de katılımıyla gerçekleşen bu etkinliklerde ziyaretçiler, kaynak sularından fayda sağlayarak, çok boyutlu bir geleneği de deneyimliyor olacaklardır.

Harita 2.7. European Route of Historic Thermal Towns kültür rotasının kapsadığı ülkeler

Rota Almanya, Hırvatistan, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Gürcistan, Fransa, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Macaristan, Türkiye, İtalya, Birleşik Krallık, Lüksemburg ve Polonya ülkelerinden geçmektedir.

Uluslararası ölçekten çıkıp daha küçük ölçekte baktığımızda, Kültür Rotaları Derneği'nin oluşturduğu uzun mesafe ve günübirlik kültür rotaları bulunmaktadır. Avrupa Kültür Rotaları Enstitüsü ve Dünya Yürüyüş Yolları Ağı gibi uluslararası kurumlarla iş birliği içerisinde bulunan kurumun amacı, ülkemizde bulunan binlerce yıllık tarihi miras özelliği taşıyan kırsal kesimdeki yolları ve patikaları birleştirerek, rotaların oluşumunda yerel halkı da dahil ederek korumaktır.

Oluşturulmuş rotalar, uluslararası, tarihi, kıyı, doğa ve bisiklet rotaları olarak temalara ayrılırken, sezonluk olarak da bahar, sonbahar ve yaz için öneriler başlığı altında sınıflandırılmıştır.

Uluslararası rotalar: Hz. İbrahim Yolu, Sultanlar Yolu ve Via Egnatia,

Tarihi rotalar: Likya Yolu, Karia Yolu, Aziz Paul Yolu, Troya Kültür Rotası, Hitit Yolu, Frig Yolu, Evliya Çelebi Yolu ve Hz. İbrahim Yolu,

Kıyı rotaları: Likya Yolu, Karia Yolu

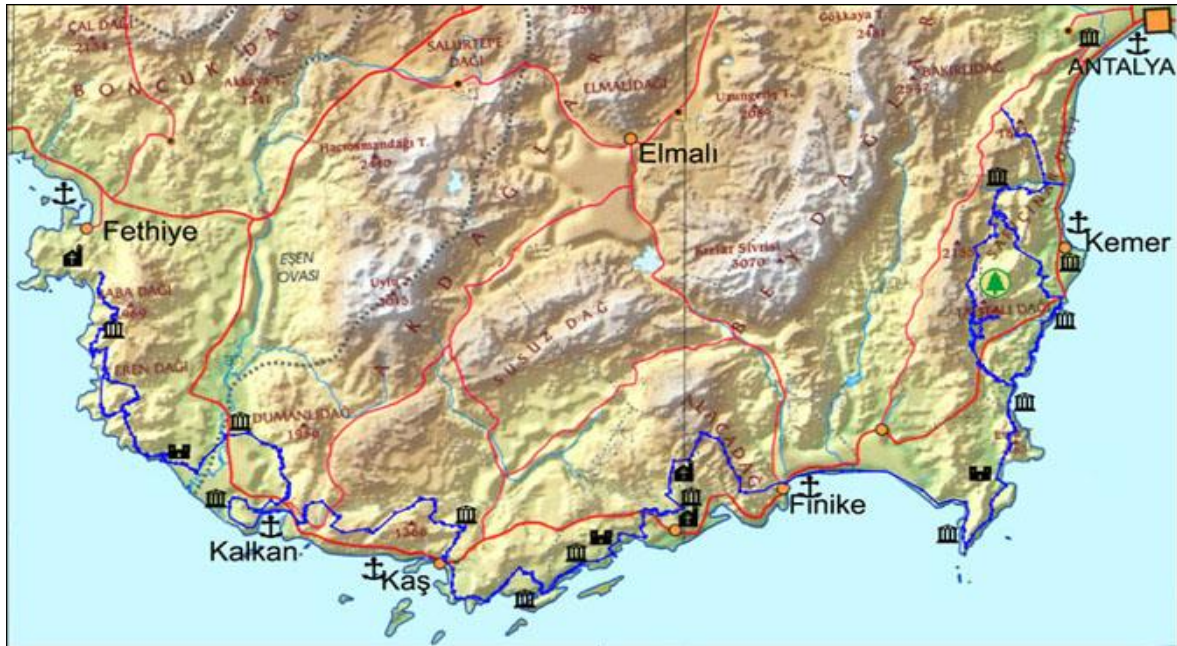
Doğa rotaları: Kaçkarlar, Küre Dağları, Ağrı Dağı, Aziz Paul Yolu, Sarıkamış Parkurları, Yenice Orman Yolları,

Bisiklet rotaları: Evliya Çelebi Yolu, Hitit Yolu, Frig Yolu, Gastronomi Yolu, İstiklal Yolu, Sarıkamış Parkurları ve Yenice Ormanlarıdır.

Türkiye'nin ilk uzun mesafeli rotası: Likya Yolu

Türkiye'nin güneyindeki Teke Yarımadası'nın eski adıdır. Sahile dik uzanan dağlar ve bölgedeki ormanlar, güzel manzaralar oluşturmaktadır.

Gelişmiş sanat anlayışına ve yüksek hayat standartlarına sahip savaçı Likyalılar, deniz ticareti ve korsanlıktan oldukça faydalanmıştır. Pek çok şehir ve liman geliştirilerek, birbirine bağlanmış ve şehirler tiyatrolar, tapınaklar, kapılar, hamalar ve forumlarla donatılmıştır. Roma İmparatorluğu çöküş dönemine ait manastırlar ve çok sayıda Likya mezarı ve harabesi bulunmaktadır.

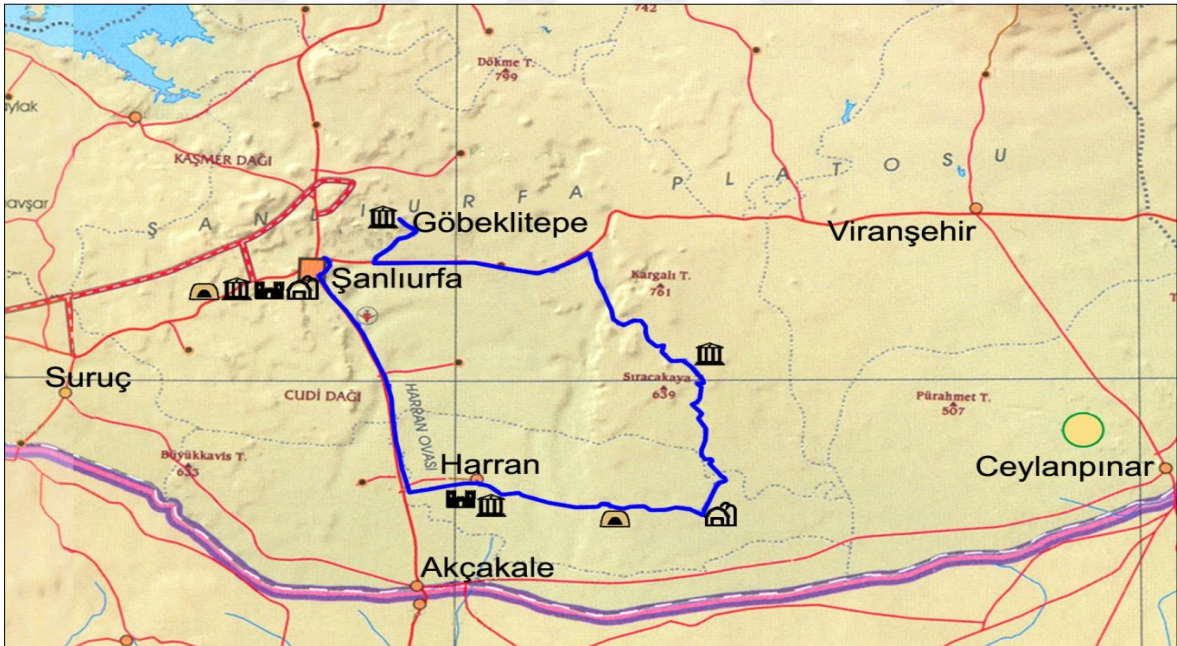
Harita 2.8. Likya rotası (URL-1)

Fethiye'den Antalya'ya giden 540 km uzunluğunda, yaklaşık 29 gün süren bir rotada, Roma yolları, eski patikalar ve katır yolları bulunmaktadır. Rota boyunca yüzme, kano ya da yamaç paraşütü gibi aktiviteler bulunurken toplu taşıma olanakları da bulunmaktadır.

Hız. İbrahim Yolu

İnsan nüfusunun büyük çoğunluğunca paylaşılan Hız. İbrahim'in hikayesi, Orta Doğu'nun dört bir yanındaki kentlerde kutlanmaktadır. Bir efsaneye göre Hız. İbrahim'in doğum yeri ve çocukluğunun geçtiği şehir olan Şanlıurfa, 1000 yılı aşkın süredir bu kültün hac merkezi olmuştur. Şanlıurfa'dan yürüyerek bir gün uzaklıktaki Harran'a ve Mekke'ye uzanan yol, Hız. İbrahim'in izinden oluşturulmuş bir yoldur.

Rotanın Türkiye'deki bölümü Şanlıurfa'da Göbeklitepe'yi de kapsamaktadır. Toplam 170 km uzunluğundaki rota boyunca atalarıyla benzer hayatlar yaşayan köylülerle tanışma fırsatı sunmaktadır.

Harita 2.9. Hız. İbrahim yolu (URL-2)

2.3. Koruma Yöntemi Olarak Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Tarihi yapılar, günümüz ile geçmiş arasında bir köprü görevi görüp, bugünün toplumsal karakterinin sağlam bir temelle oluşmasını sağlayan yapılardır. Geçmişteki toplumların

kültürel değerlerini, yaşayış biçimini ve ekonomik durumlarını yansıtan bu yapılar, çağdaş yaşama uyum sağlayamayıp işlevsiz kalabilirler. Zamanla çeşitli nedenlerle işlevini kaybeden tarihi yapılara doğru bir ikincil işlev verilmesi yeniden işlevlendirme kavramını doğurmuştur. Tarihsel süreçte ele alınan koruma kavramı, toplum belleğinde önemli bir yer tutan anıtsal bir yapıyı mumyalayarak koruma bağlamından çıkıp çevresiyle ele alınan ve koruma anlayışında toplumun da içerisinde bulunduğu aktif ve çok yönlü bir yaklaşıma evrilmiştir. Yeniden işlevlendirme de koruma tekniklerinden bir tanesi olarak yerini almıştır.

Yapıların günümüzde farklılık gösteren sosyo-ekonomik koşulların hem mekanın yeni konumuna hem de yeni şartlara karşılık vermemesi durumunda bazı zorluklar yaşanmaktadır (Göçer, 2003). Bu ve benzeri zorluklar göz önüne alındığında, işlevini kaybetmiş yapıların modern hayatın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde işlevlendirilmemeleri halinde kullanım dışı kalarak yok olmaları kaçınılmaz olarak görülmektedir (Büyükarıslan ve Güney, 2013). Douglas (2006:146) da yeniden işlevlendirme kavramını, işlevini yitirmiş ve terkedilmiş yapıların harap veya boş durumda olması gibi durumların kaçınılmaz bir sonucu olan yıkımdan kurtarmak için gerekli, uzun vadeli koruma yöntemi olarak açıklamıştır. Her bir kültür varlığı, dünyadaki her milletin ortak değeri ve her varlığın kaybı her milletin ortak kaybı olup; kültür mirasımızın korunarak gelecek nesillere aktarılması ortak görevimizdir. Yeniden işlevlendirme de teknolojinin gelişmesi, toplumların yaşam biçiminin değişmesi gibi nedenlerle işlevini yitirmiş tarihi yapıların çağdaş yaşama katılması için kullanılan bir koruma yöntemi olmuştur.

2.3.1. Yeniden işlevlendirmeyi gerektiren faktörler

Altınoluk (1998:19), binaların yeniden işlevlendirilme nedenlerine,

- Binaların orijinal işlevini kaybetmesi (günümüzde han, hamam, medrese gibi yapıların işlevini kaybetmesi) ve
- Binaların işlevsel olarak eskimesi (bankacılık hizmetlerinde yeni birçok birimin eski banka yapılarında yer alamaması vb.)

durumlarını göstermiş; bu nedenleri tarihsel-kültürel nedenler, ekonomik nedenler ve çevre faktörleri olmak üzere üç grupta incelemiştir.

Tarihsel-kültürel nedenler

Yaşam koşullarının ve ihtiyaçlarının hızla değişmesi sonucunda yapılar da gün geçtikçe farklılaşmaktadır. Değişen zamanda yapı fonksiyonları da değişmekte, ancak fonksiyona hizmet eden yapılar aynı kalmaktadır. (Kocabıyık, 2014), bu yapıların yeni bir fonksiyonla kullanıma açılması gerektiğini açıklamış, Altınoluk (1998:19) bu konuda cemaatini kaybetmiş kiliselerin işlevsel olarak eskimesi örneğini vermiştir. Yıldırım (1999), Osmanlı dönemi yapılarının birçoğunun günümüzde işlevini yitirmesinden bahsetmiş, önceden savunma amaçlı kullanılan Rumeli Hisarı'nın günümüzde açık hava konserlerinin verildiği bir yer olması örneğini vermiştir.

Ekonomik nedenler

Günümüzde ekonomik değerler daha önemli hale gelmiş, dolayısıyla yapılara yeni işlev verilirken elde edilecek ekonomik yarar ve zararlar göz ardı edilememektedir (Kaşlı, 2009). Altınoluk (1998:19) bu konuya örnek olarak, yeni bir yapı inşa etme sırasında harcanacak enerji ile eski bir yapının işlevlendirilmesi için harcanacak enerji arasındaki fark bir hayli fazla olmasını vermiştir. Bir yapıya yeni işlev vererek korumak, enerji tasarrufu yapmak anlamına gelmektedir. Yapı malzemesi ne olursa olsun inşa edilmiş her yapı, kullanılmış enerji barındırır. İşlevini kaybetmiş yapı yıkıldığında bu enerjinin boşa harcanmasına ek olarak bir de yerine yapılacak yapı için tekrardan enerji harcamayı gerekmektedir. Yapıya yeni işlev verme alternatifinde disiplinler arası bir ekibin araştırma ve tasarım gibi çabalarına ihtiyaç duyulur. İlk alternatifte harcanan enerjinin geri dönüşü yoktur, ancak yeni işlev verme alternatifinde yapılan iş, uzmanlara deneyim olarak da geri dönmektedir (Pekol, 2010).

Çevre faktörleri

Yapının bulunduğu konumda meydana gelen değişiklikler, yapı fonksiyonunun değişmesine de sebep olur. Bu nedenle yapının çevresi ile etkileşimi, yapıya yeni işlev verilmesini gerektiren faktörlerdendir (Kaşlı, 2009). Burra Tüzüğü'nde bir mekanın yer aldığı mevkinin, onun kültürel değerlerinin bir parçası olduğundan bahsedilmiştir. Dolayısıyla yapı çevresindeki kültürel özellikler analiz edilerek yeni işlev bulunmalıdır (Kona, 2015). Pekol (2010), Tarihi Hasköy Tersanesi'ni örnek göstermiş, bir süre boş kalan tersanenin, İstanbul'un

harekerli semtlerinin arasında bulunmasından yola çıkılarak müze ve sergi alanı işlevi almasını açıklamıştır. Altınoluk (1998:19) bu konuya örnek olarak, konut fonksiyonunun olduğu bir bölgeye ticaret fonksiyonunun baskın gelmesiyle, bölgenin baskın fonksiyonunun değişmesini örnek göstermiştir.

2.3.2. Yeniden işlenlendirmede uygun işlev seçimini etkileyen faktörler

Bir yapıya verilecek yeni işlev, yapının mekansal olarak şekillenmesini etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle uygun işlev seçimini etkileyen faktörler, işlev verilirken uygulanacak mekan müdahaleleri bağlamında önemli bir yere sahiptir (Kaşlı, 2009). Yapıya verilecek yeni işleve karar vermeden önce, yapının yer aldığı konumun ve çevresinin ihtiyacı ile yapı mekanın hangi işleve daha iyi hizmet edeceği araştırılmalıdır. Yeni işlevin yapının ana işlevinden uzak olmaması, mekana yapılacak müdahaleleri minimuma indireyecek önemde bir etkidir (Kocabıyık, 2014). Eski binaya yeni işlev verilirken tasarımcı tarafından uygun işlev seçimini etkileyen faktörler, Altınoluk (1998:22) tarafından binanın mekansal oluşumu, binanın hacim boyutu, binanın işlevsel kurgusu ve binanın bulunduğu konum olmak üzere dört başlık altında açıklanmıştır.

Binanın mekansal oluşumu

Yapının özgün planı, uygulanacak yeni işlevi belirlemek açısından en önemli faktördür. İşlevlendirilecek yapının mekansal durumu göz önüne alınarak oluşturulacak yeniden işlevlendirme projesi, yapılacak onarımın sınırlarını belirler (Kocabıyık, 2014). Yeni işlev verilecek yapının tek ya da çok sayıda hacimden oluşan basit veya kompleks bir plan şemasına sahip olabileceği, yeni fonksiyon verilirken dikkat edilmesi gereken en önemli hususun minimum müdahale ile yapının özgün halini korumak olduğuna göre, yeni işlevi büyük ölçüde belirleyecek olanın yapının özgün plan şeması olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin cemaatini, dolayısıyla işlevini yitirmiş ve yeniden işlevlendirilecek bir kilise, tek ana mekana sahip olup, bu mekanda bölücü duvarlar mevcut değildir. Böyle bir yapıya çok sayıda mekan gerektiren bir okul fonksiyonu verilirse, ana mekanın bölünmesi gerekliliği kiliseyi kendi kimliğinden uzaklaştıran yanlış bir işlev kararı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Binanın hacim boyutu

Mekanların hacimleri ile ilişkilidir. Verilecek işlev kapsamında tercih edilen mekanların, özgün mekanlarla uyuşması önemlidir. Örneğin tarihi bir hana konaklama ile ilgili bir işlev vermek için gereken oda boyutunun, hanın özgün boyutu ile uyuşması gerekir. Aksi takdirde hanın iki hacmini birleştirmek ya da bir hacmini bölmek tarihi yapının özgünlüğünü kaybetmesine neden olabilmektedir. Kuban (2000:18), eski yapı volümetrisinin tarihi çevre özelliklerinin bir parçası olmasından dolayı yeni işlev verilirken en önemli sınır koşulunun eski yapının dış boyutları olduğunu belirtmiştir. Ersen (1992), bu konuyla ilgili asma katlar veya yeni bölmelerle yapılan hacim değişiklikleriyle yapıdaki oranların bütünüyle değiştiğini belirtmiş; özgün yapıda açıklıkların yükseklik ve oranlarının, tavan yükseliği ile orantılı bir şekilde düşünülüp tasarlandığını, tasarımın üç boyutluluğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.

Binanın işlevsel kurgusu

Bir yapının işlevsel kurgusu, yapının sadece kendi içerisindeki işlevsel kurguyu değil çevresiyle olan işlevsel ilişkiyi de kapsar. Yapının yeni işleve uygunluğu araştırılırken bu kriter göz önünde bulundurulmazsa yapı, çevresinden dışlanarak maddi ve manevi olarak negatif sonuçlar meydana gelebilir (Uçar, 2013). Özgün işlevin şartlarına göre tasarlanan yapıya verilen yeni işlevin gerektirdiklerinin, günümüz konfor koşullarına yönelik gereksinimleri karşılaması önerilmektedir. Altınoluk (1998:22) bu duruma örnek olarak otel olarak işlevlendirilen bir han yapısını vermiştir. Odasından çıkan bir kişinin, soğuk ve yağışlı günlerde çeşitli ihtiyaçları için avludan geçmesi, günümüz konfor koşulları kapsamında tercih edilen bir durum olmadığından, işlevin devamlılığını sağlamak mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla atıl kalma sorunu ortaya çıkacaktır. Tapkı (2016:29-30), yapının işlevsel kurgusunun çevreyle de ilişkili olması gerektiği konusunda sanayi bölgesinden kütüphane ya da tiyatro açmanın yanlış olacağından bahsetmiş, verilecek işlevin ana işlevle yakın ve yapının bulunduğu çevreye de uygun olması gerektiğini açıklamıştır.

Binanın bulunduğu konum

Yapının bulunduğu konum ve çevresindeki tesislerin işlevleri, yeni işlev seçiminde büyük rol oynamaktadır. Tarihi yapılar, mimari üslupları, yapım teknikleri, mekan özellikleri ve

çevreleriyle bir bütündür. Yapı ve çevresine uygun olarak yapılacak düzenlemeler, yakın çevrenin yeni işleve uygun olarak düzenlenmesini ve yapının çevresiyle birlikte yaşamını sürdürmesini sağlamaktadır (Engin, 2009:22). Altınoluk (1998:22) bu konuya örnek olarak çevresinde ticaret yapılarının bulunduğu bölgedeki bir yapı otel olarak işlevlendirilebilir fakat konumu itibariyle alışveriş fonksiyonu vermenin ekonomik olarak daha doğru olacağını ifade etmiştir.

2.3.3. Yeniden işlevlendirmenin avantaj ve dezavantajları

Yapıları yeni işlev vererek korumanın çeşitli kapsam ve düzeylerde avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu bağlamda Douglas (2006:15), bir binayı yeni işleve uyarlamanın beş avantajını aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

1. Ekonomik avantaj

Var olan bir yapıyı yeniden kullanmak, onu yıkıp yeniden yapmaya göre daha az maliyet gerektirmektedir. Yıkım, başlı başına maliyetli, savurgan ve tehlikeli bir iş olup, hatta yıkım sırasında zeminin hasar görmesi durumunda yapılacak onarım çok maliyetli olabilmektedir.

2. Teknik avantaj

Yapıyı yeniden işlev vererek koruma, Yapının mevcut structuru ile birlikte butunuyle kullanımını kapsadığından; yeni işlevin doğru seçimi ile yapıya minimum düzeyde müdahale edileceğinden olacağı için var olan yapı çalışma ve depolama için yeterli olur. Mal sahibi yapının donanımları hazır olacağı için, yeni gereçlerin satın alım ve kurulum maliyetlerinden de kar etmiş olur.

3. Mekansal avantaj

Önerilen bina için izin verilen arsa payı, mevcut yapı kabuğunun sağladığından daha az olabilir. Böyle bir durumda yapı sahibi taban alanı kazancından maksimum şekilde faydalanma olanağına erişebilmektedir.

4. Çevresel avantaj

Eğer uyarlama hassas ve dikkatli yapılırsa, uyarlanmış bir bina eskisinden daha iyi bir görünümde olmaktadır. Sürdürülebilirlik açısından bakıldığında, tarihi yapılar kalın duvarları, küçük pencereleri ve doğal aydınlatma ve havalandırmalarıyla enerji etkin binalardır. Bu da ekonomik olarak enerji tüketimini azaltan bir etmendir. Buna ek olarak yeni bina inşa ederken yeni malzemelerin üretimi ve taşınması sırasında harcanacak enerji de büyük oranda azalmış olur. Yıkım da yapılmadığı için çevre kirliliği ve atıklar en aza indirilmiş olur.

5. Sosyal avantaj

Douglas (2006:16)'ın, Scottish Civic Trust (1981)'tan aktardığına göre, bir sokağın karakterini korumanın en iyi yolunun binalarını uyarlamaktan geçtiğini ve eski binaların ayırt edici özellikleri nedeniyle psikolojik olarak güven yarattığını savunmaktadır. Konut işlevinin sosyal avantajları çok belirgindir. Bu konudaki uyarlamaların mimari, kültürel ve tarihi yararları vardır. Bu nedenle gelişmiş dünyada yeni işleve uyarlama giderek önemli hale gelmektedir.

Adaptasyonun sosyal avantajını ölçmek kolay olmasa da, kullanılmayan endüstri yapıları üzerinden açıklanabilmektedir. İşlevsiz kalan endüstriyel binaların adaptasyonu, harap kentsel alanlara hayat verme ve geleneksel endüstrinin kaybından harap düşmüş bir topluluğa umut verme potansiyeline sahiptir. Boş depoları öğrenci konutuna uyarlamak, kent alanını gençleştirip-canlandırmak için başarılı bir yol olabilir. Bu tür konaklama birimlerinin merkezde oluşu ve kullanışlılığı, bu tür projeleri öğrenciler için popüler hale getirme olanağını da kapsamaktadır.

Mimari ve tarihi öneme sahip bir yapının iyi düşünülmüş bir uyarlamayla yeniden kullanımı, sahibine prestij kazandırma potansiyeline sahiptir. Konut kullanımı varsa binanın nem ve zayıf iç hava kalitesinden kaynaklı sağlık problemleri de yenileme sırasında önlenebilmektedir.

Yeniden işlevlendirmenin avantaj ve dezavantajları Bullen ve Love (2011) tarafından Çizelge 2.1'deki gibi özetlenmiştir:

Çizelge 2.1. Yeniden işlevlendirmenin avantaj ve dezavantajları (Bullen ve Love, 2011)

Avantajlar	Dezavantajlar
Daha az materyal, taşıma ve enerji tüketimi	Dış kabuk ve yüzeylerin durumu
Daha az kaynak tüketimi	Onarım maliyetleri
Daha az materyal israfı	Yapım kuralları/planlama sınırlamaları
Artan enerji maliyeti	Karmaşıklık
Yapı işlevselliği	Kalifiye çalışan eksikliği
Bozulmanın azalması	Yapının varolan plan düzeni
Çoklu kullanım ihtiyacı	Sağlık ve güvenlik yeterlilikleri
Finansal teşvik	Ticari risk ve belirsizlik
Kötü durumdaki yapıların olumsuz etkilerinin azalması	Yeniden kullanılan binalarda daha yüksek kira bedeli

İşlevsiz kalan tarihi bir yapının yıpranmasını durdurarak koruyacak olan yeniden işlevlendirme yöntemi, var olan yapıyı yıkıp yenisini yapma sürecinde harcanacak enerji ve kaynak tüketimini azaltan ve toplumsak bellekte yer alan bir yapının tekrardan toplumun kullanımına sunulması aidiyet hissini yaratır. Çevreci, ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilir bir yöntem olan yeniden işlevlendirmenin dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar da günümüz yönetmeliklerine uyum aşamasında fonksiyonel olarak sınırlanmak ve eski yapının korunma ve uyarlanması daha maliyetli malzemeler ve inşaat giderleri, yapının çevresiyle uyum gibi sorunlar olabilmektedir.

Eski bir yapıyı yeni işleve uyarlamak demek; yeni bir yapı inşa etmek için harcanacak enerjiyi azaltmak, geçmişle bağ kurmak, geçmişte de söz konusu yapının çevresinde yaşamış kişilerde aidiyet hissi yaratmak, atalarımızdan bize miras kalan yapıyı korumak ve gelecek nesillere aktarmak demektir. Tüm bu avantajların manevi yönü göz önüne alınınca, alınması gereken riskler (maddi zarar) oldukça önemsiz görünmektedir.

2.3.4. Yasa ve tüzüklerde yeniden işlevlendirmeye yönelik tespitler

Bütün koruma yöntemleri yasa ve tüzüklerde belirtilen sınırlamalar çerçevesinde uygulanmaktadır. Bu yasa ve tüzüklerin çizdiği sınırlar ve koyduğu kurallarla yeniden işlevlendirme yapılırken dikkat edilecek hususlar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

1931 yılında yayınlanan Atina Tüzüğü'nün (Carta Del Restauro) 4. maddesinde anıtların özgün işlevine referans verecek şekilde ve yapılacak müdahalelerin hasara yol açmaması kaydıyla yeni bir işlev verilmesi gerektiğine karar verilmiştir.

1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün (The Venice Charter) 5. maddesinde anıtların toplumların yararına kullanılmasının, korumayı kolaylaştıracağını ve bu tür bir kullanım istenildiğinde plan ya da bezemeler değiştirilmeden yeni işlevin gerektirdiği değişikliklere izin verilmesine karar verilmiştir.

1975 yılında yayınlanan Amsterdam Bildirgesi'nde tarihi yapıların korunmasının kaynak tasarrufu ve israfın önlenmesi gibi yararlarının da bulunduğu bahsedilmiş; eski yapılara yeni işlev verilebileceği üzerinde durulmuştur. Yerel yetkililerin izlemesi gereken politikalarda “yapılara, onların karakterine saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmalarını garanti altına almalı” ibaresi yer almaktadır.

1976 yılında Nairobi'de yayınlanan UNESCO Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerine Konusunda Tavsiyeler'de “Koruma ve onarım çalışmaları, yeniden yaşama katma etkinlikleriyle birlikte yürütülmelidir. Böylece uygun mevcut işlevleri, özellikle ticaret ve zanaatı yerinde tutmak, uzun vadede ülke, bölge veya kentin sosyo-ekonomik yapısı ile bağdaşacak yenilerini getirmek temel olacaktır.” denilerek yeni işlevler ile ekonomik açıdan bir canlandırma politikası oluşturmaktan bahsedilmiştir.

1985 yılında Granada'da imzalanan Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde de eski eserlerin korunmalarına olanak sağlayabilmek için yapıların çağdaş hayatın gereksinimleri göz önüne alınarak yeniden kullanım için gerçekleştirilecek uygulamaların yapılabileceğini ifade etmektedir.

Washington Tüzüğü'nün (1987) 8. maddesinde yeni fonksiyon ve etkinliklerin tarihi kent dokusuyla uyumlu olması gerektiği ve 10. maddede yeni bina yapımında ya da uyarılma projelerinde, mevcut mekansal öğelere saygı gösterilmesine; özellikle ölçek ve parsel ölçülerine dikkat edilmesi gerektiği açıklanmıştır.

1999 yılında yayınlanan ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde “Uygulama İlkeleri” bölümünde yer alan yeni işleve uyarlama maddesinde, yeni işleve uyarlanacak yapının bütünlüğüne, biçimine ve karakterine saygı gösterilmesi; müdahalelerin etik kurallar çerçevesinde yapılması gerektiği belirtilmiştir.

2011 yılında yayınlanan Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle ilgili Valetta İlkeleri'nde, yerel toplumların yaşam biçimlerinin değişimiyle geleneksel kullanım ve işlevlerin terk edilmesi, orada yaşayanların başka yere göç etmesine ve kimlik ve karakter kaybına yol açabileceği açıklanmıştır. Getirilecek yeni etkinliklerin yerel halkın geçimini sağlayan işleri engellememesi gerektiği belirtilmiştir. Yeni işlev getirilmeden önce;

- İşlevden yararlanacak kişi sayısı,
- Mevcut işlevlerle uyumu ve
- Yerel faaliyetlere etkisinin ne olacağının araştırılması gerektiği belirtilmiştir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarını koruma kanununda direkt olarak yeniden işlevlendirmenin nasıl uygulanacağı ya da nasıl bir süreç izleneceğiyle ilgili bir madde bulunmamasıyla birlikte, Madde 14'te kullanma ile ilgili: “Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının intifa haklarının, belirli sürelerle kamu hizmetinde kullanılmak üzere, devlet dairelerine, kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu menfaatine yararlı milli derneklere bırakılması veya gerçek ve tüzel kişilere kiraya verilmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın iznine tabidir.” ibaresi yer almaktadır.

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nin (2013) esaslı onarım ilkeleri bölümündeki (ç) bendinde “yeni işlev verilecek yapılarda yapılacak eklerin, niteliği ve korunması gerekli kültür varlığıyla bütünleşmesi, tasarımı yapan mimar tarafından gerektiğinde avan proje niteliğinde hazırlanarak, koruma kurulunun görüşüne sunulacağı” kararıyla yeniden işlevlendirmeden bahsedilmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere işlevini yitirmiş tarihi bir yapıyı yaşatıp, çağdaş dünyaya katarak koruma amacıyla yeni işlev verilirken dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- Bu konudaki asıl amacın yapıyı korumak olduğu unutulmamalıdır.
- Yapının özgün işlevinden uzak olmayan bir işlev verilmelidir.

- Yeni işlev için yapılacak müdahaleler minimum düzeyde olmalı ve hasara yol açmamalıdır.
- Yapının özgün plan kurgusu, bezemeleri değiştirilmemelidir.
- Yapıya verilecek işlev, yapının bulunduğu kent dokusuyla uyumlu olmalıdır.
- Getirilecek yeni işlevi yerel halkın geçimini engelleyecek bir işlev olmamalıdır.

Uluslararası yasa, tüzük ve sözleşmelerde yeniden işlevlendirme ile ilgili maddelere ek olarak English Heritage, Historic England, TICHH gibi organizasyonların yayınladığı yeniden işlevlendirmeyle ilgili yol gösterici kılavuzlar, üniversitelerin araştırma kapsamına aldıkları şehirlerdeki yeniden işlevlendirme konusunda tezler ve konferanslar yapılmaktadır. Ülkemizde de bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, alanında yetkin mimar ve şehir plancılarla ortak bir çalışmayla farklı tarih, doku, malzeme ve ölçeğe sahip yapılar ve bölgeler için yeniden işlevlendirme rehberleri ve yönetmelikler oluşturulmalıdır.

3. TARİHİ SU YAPILARININ YENİDEN İŞLEVLENDİRME BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

3.1. Tarihi Su Yapılarının Sınıflandırılarak Tanımlanmaları

Dört temel elementten biri olan suyun mirası, dünya üzerindeki tüm medeniyetlerin temelini oluşturur. Suyun varoluşsal önemi, insanlığın zaman içinde su ile olan çeşitli manevi ve maddi ilişkilerinin kanıtıdır. İnsanların düşüncelerinin, inançlarının ve inandıkları dinlerinin ifadesi olan manevi su mirasıyla; mimari, arkeolojik, paleontolojik, tarihi, taşınır ya da taşınmaz nesneler gibi maddi su mirasıyla olan ilişkinin sayısız ifadesi tüm kültürlerde ve dünyamızın tüm ülkelerinde bulunmaktadır. Hem doğal miras hem de kültürel miras yaşamla ilgili olduğundan, doğal olarak su ile bağlantılıdır.

İnsanlar binlerce yıl boyunca ovalarda ve dağlarda, sulak alanlarda, çöllerde, tarım arazilerinde ya da yerleşim alanlarında suyu yönetmek için çeşitli sistemler yaratmıştır. Bugün bu sistemler hem UNESCO Dünya Mirası alanlarına hem de insanların korumayı seçtiği tarihi yapıları çevreyi kapsayacak şekilde kullanılan bir terim olan *mirastırlar*. Küçük ölçekli bir sulama kanalı ve su kemerinden, daha büyük ölçekli kanalizasyon ağlarına kadar bütün bu miras, hala hayati ve işlevseldir (Hein ve diğerleri, 2020:2). Su mirası, atalarımızın bent, kuyu, sarnıç gibi sistemleri neden seçip geliştirdiğini ve bu sistemleri belirli bir jeofiziksel, ekonomik ya da kültürel duruma nasıl uyumlu hale getirip yönettiğini bize gösteren birer göstergedir. Spesifik bir su yönetiminin uzun vadeli sonuçları ve belirli koşullardaki uygulanabilirliği, mevcut nüfusun ihtiyaçlarına nasıl daha iyi cevap verileceği ve gelecek hakkında bilinçli seçimler yapabilme konularında yol gösterici olabilmektedir. İran'ın kanat sistemi, Romalıların su kemerleri, Hollanda'daki yel değirmenleriyle kurutulmuş gölden elde edilen De Beemster alanı, Iguazu şelaleleri gibi hem doğal hem insan eliyle yapılmış su ile ilgili tüm yapılar birer su mirasıdır (Van Schaik ve diğerleri, 2015:26).

Yüzyıllardır Anadolu'da varolmuş çeşitli medeniyetlerden kalan su yapıları, Türkiye'yi su tarihi açısından bir açık hava müzesi haline getirmiştir. Orta Anadolu'da Hitit döneminde barajlar, su toplama kanalları, su yolları; Doğu Anadolu'da Urartu döneminde kanallar, barajlar, kanatlar; Helenistik, Roma ve Erken Bizans dönemlerinde kaynaktan suyu taşıma sistemleri, sarnıçlar, tüneller ve barajlar; Selçuklu döneminde taşıma ve sulama sistemleri,

Osmanlı döneminde ise taşıma sistemleri ve barajlar inşa edilmiştir (Öziş ve diğerleri, 2005: 291-309).

Türkiye'deki en eski su yapıları, Orta Anadolu'da Milattan Önce [M.Ö.] 2000'li yıllarda Hitit Dönemi'nden kalma Karakuyu barajı ve diğer bazı barajlardır. M.Ö. 1000'li yıllarda Urartu döneminden birçok baraj, kanal, kanat yapıları kalmıştır (Öziş, 2002:17). Helenistik ve Roma dönemlerinden sonra su kaynağından uzakta büyüyen kentlerin su ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan kuyu ve sarnıçlar yetersiz kalınca, temiz ve sürekli akan suyun kaynağından en az zaiyat ile şehre ulaştırılması için su yolları yapılmaya başlanmıştır (Sönmezer ve diğ, 2018).

Suyun kaynağından alınıp şehirdeki istenilen bir noktaya ulaştırılırken kullanılan yapıların bütünü oluşturulan sistem, su yolunu oluşturur. Batı ve Güney Türkiye'de Helenistik, Roma ve Erken Bizans dönemlerinden (M.Ö.1000-M.S.500) kalan pek çok su yolu kalıntısı bulunmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde, bayındırlık hizmetleriyle birlikte şehirlere su getirme işine önem verilmiştir. İstanbul başta olmak üzere Edirne, Manisa, Konya, Halep, Kayseri, Amasya, Bursa, Halep, Şam ve Hicaz su yolları önemlidir. Devlet tarafından yaptırılan su yollarına ek olarak, vakıflarca kurulan su yolları da şehre su getirmiştir (Martal, 1988).

Su yollarının en önemlisi olan İstanbul'un su yolları, İstanbul'un fethinden önce ve sonra olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. İstanbul'un fethinden önce Bizans Dönemi'nde bentlerde toplanan sular, kemerlerle şehre getirilerek açık ya da kapalı su depolarında toplanıp çeşmelere dağıtılmıştır. Bu devirde inşa edilen yapıların büyük bir kısmı savaşlarda zarar görmüş; halk su ihtiyacını kemerlerin getirdiği suları sarnıç ve depolardan temin etmiştir. İstanbul şehri; Suriçi İstanbul'u, Galata ve Üsküdar bölgesi olmak üzere üç bölgeden oluşmakta olup, Suriçi bölgesine Kırkçeşme su yolları, Galata bölgesine ise Taksim su yolları tarafından su taşınmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra Bizans'tan kalan su tesislerinin korunmasına ve geliştirilmesine çok önem verilmiştir (Kal'a ve Tabakoğlu, 2000:17).

Fetihten sonra yeni bir çağ açan Türkler kervansaray, kışla, cami, medrese ve aşevleri gibi binaları inşa etmeden önce bu binalarına su temin etmişler, suyu akmayan şadırvansız cami

ve çeşmesiz mahalle bırakmamışlardır (İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi [İSKİ] Genel Müdürlüğü, 1983:21). Müslüman halkın göçüyle nüfusu artan İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için yapılan suyollarıyla birlikte en önemli su tesisleri; Halkalı suyolları, Kırkçeşme suyolları, Üsküdar suyolları, Taksim suyolları, Hamidiye suyolları ve Terkos suyollarıdır.

1-Halkalı Suyolları: İmparator Valens tarafından yaptırılan ve Halkalı Köyü civarındaki pınarlardan beslendiği için Halkalı adını alan tesis, 18 ayrı su yolu ve bu suyolları üzerinde Mazul, Havas, Alipaşa ve Bozdoğan (Valens) kemerlerine sahiptir (İSKİ Genel Müdürlüğü, 1983:23).

Resim 3.1. Alipaşa su kemeri (URL-3)

2-Kırkçeşme Suyolları: Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Kırkçeşme suyu tesislerinin yapımı 8 sene sürerek 1563 yılında tamamlanmıştır. Mimar Sinan, suyu iletmesi için Uzun Kemer, Eğri Kemer, Güzelce Kemer ve Mağlova Kemerini; su tesisin verimini artırmak ve su depolamak için Topuz Bendi (Karanlık Bend), Büyük Bend, Ayvat Bendi ve Kirazlı Bendi inşa etmiş ve bütün bu yapılar Kırkçeşme suyollarını oluşturmuştur (İSKİ Genel Müdürlüğü, 1983:29-35).

Resim 3.2. Güzelce Kemer (URL-4)

3-Üsküdar Suyolları: 1532 yılında Üsküdar, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra artan nüfusla bu bölgede birçok su iletim hattı inşa edilmiştir. Üsküdar suları için bilinen en az 18 isale hattı bulunmakta ve bu hatlar çeşme, şadırvan, cami gibi yapıları beslemektedir (İsenkul, 2019).

Resim 3.3. Doğancılar makseminden su dağılımı haritası (URL-5)

4- Taksim Suyolları: 1731-1732 yılları arasında, Beyoğlu bölgesine su sağlamak amacıyla inşa edilmiş Taksim (Bahçeköy) Suyolu, 20 km uzunluğunda bir isale hattıyla, bir depo, bir maksem, 64 çeşme, sebil ve 3 şadırvandan oluşmaktadır. Suyolunun üzerinde biraç su kemeri bulunmakta olup bunların en büyüğü Sultanmahmut (Bahçeköy) Kemeridir. Artan nüfusun su ihtiyacını karşılamak için Topuzlu Bend, Valde Bendi ve Sultan Mahmut II Bendi inşa edilmiştir (İSKİ Genel Müdürlüğü, 1983:37-38).

Resim 3.4. Bahçeköy 1. Mahmud Kemerı (URL-6)

5- Hamidiye Suyolları: 1900-1901 yılları arasında II. Abdulhamid tarafından inşa ettirilen Hamidiye su tesisleri, Taksim suyunu beslediği Haliç'in kuzey kısımlarına, Yıldız Sarayı yapıldıktan sonra su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. Tesis memba hazneleri, maslaklar, pompa makinaları ve su depoları bulunan Cendere Pompa İstasyonu, Levent'te bir su terazisi, Balmumcu'da bir su deposu ve yüzü aşkın çeşmeden oluşmaktadır (Uğuryol, 2020). Hamidiye suyolunda su yerçekimi etkisiyle değil, buharlı makinalar ile iletilmiş ve pişmiş borular yerine yüksek basınca dayalı font borular kullanılmıştır. Maslaklar ile toplanan su, doğal eğimle Cendere Pompa İstasyonu'ndaki Terfi İstasyonu'na iletilmiş; gelen su basınçla Hamidiye Su Terazisi'ne pompalanarak Balmumcu'daki su deposuna aktarılmıştır.

Resim 3.5. Hamidiye Su Terazisi (URL-7)

6-Terkos Suyolları: İstanbul şehrinin genişlemesi, çeşme ve cami gibi yapılara su iletimi yapmak dışında yeni yapılan binalara da basınçlı su iletimi yapma ihtiyacı doğmuştur. 1874 yılında Sultan Abdulaziz tarafından Fransız Terkos Su Şirketi kurulmuş; Terkos Gölü'nden ve diğer kaynaklardan toplanan suların şehre ulaşımını ve dağıtımını sağlayan Terkos Suyolu inşa edilmiştir. Bu su yolu bir bağlama hattı, terfi istasyonu, Pınarbaşı-Kağıthane arasında 40 km uzunluğunda içinde sifonlar bulunan kagir galeri, arıtma tesisi, su depoları, isale hatları, su kulesi ve dağıtım şebekelerinden oluşmaktadır (İSKİ Genel Müdürlüğü, 1983:45-46).

Yapıldıkları dönemde, şehirlerin su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiş su yolları, bugün işlevini yitirmelerine rağmen fiziksel varlıklarını sürdüren korunması gerekli kültür varlıklarıdır. Bu yapıların korunması için kullanılan yeniden işlevlendirme yönteminde doğru bir uygulama yapmak için gereken en önemli şart yapının özgün halinden uzaklaşmamaktır. Dolayısıyla yapıların ilk işlevini bilmek bu noktada önem göstermektedir. Suyollarının birer parçası olan tarihi su yapıları, ana işlevlerine göre su iletim yapıları ve kullanıcıya su sağlama yapıları olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Su iletim yapıları; kaynaktan yerleşim merkezine su taşıma yapıları, yerleşim merkezi içerisine su dağıtım yapıları ve depolama/toplama yapıları olmak üzere üç başlık altında incelenirken; kullanıcıya su sağlama yapıları da depolama/toplama yapıları, temel su ihtiyacını karşılayan yapılar ve temizlenme ihtiyacını karşılayan yapılar olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

3.1.1. Su iletim yapıları

Su iletim yapıları, kaynaktan yerleşim merkezine iletim, yerleşim merkezi içerisine iletim ve depolama/dağıtım yapıları olmak üzere üç ana grupta incelenebilir:

1- Suyu kaynaktan alıp yerleşim merkezine ileten su yapıları

Su ihtiyacı olan bir tarlaya, bir alana ya da yerleşim merkezine uzak bir kaynaktan suyu taşıyan yapılardır. Bu yapılar kaynaktan suyu alan su yolunun kaynak ile ilk temas eden yapılarıdır. Kaynaktan alınan su, yerleşim merkezine taşınırken kimi zaman topografik, kimi zaman iklimsel kimi zaman da güvenlik ile ilgili problemlerle karşılaşılırdı. Suyolu vadilerle ya da dağlık engebelerle karşılaştığında, bu engebelerin çevresinden dolaştırmanın maddi olarak daha külfetli ve güvenlik açısından daha tehlikeli olacağı için sifon, tünel, su kemeri

gibi yapılar inşa edilmiştir. İklimi sıcak olan bölgelerde ise su açık kanallarda buharlaşacağı için jeolojik yapısı kaya oymaya elverişli olan bölgelerde yer altındaki kanat yapısı ile su taşınmıştır. İklimsel ve topografik zorlukları aşarak suya ulaşmak için inşa edilmiş kaynaktan suyu alıp taşıyan bu gibi yapılar; su kanalları, su kemeri, tünel, sifon, kanat ve su dolabı yapılarıdır.

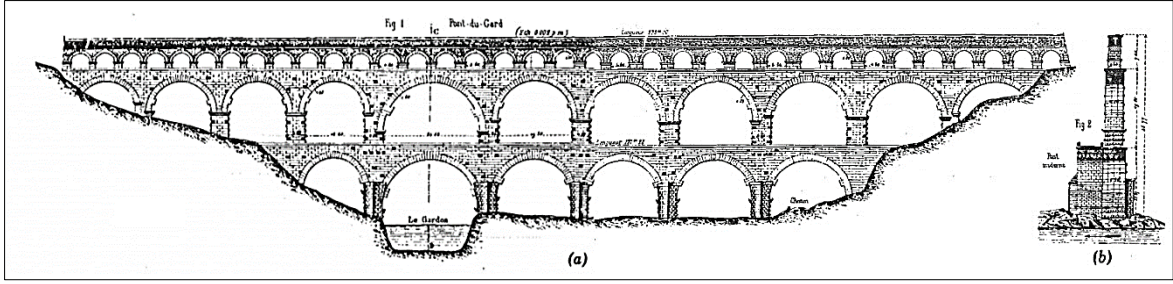
Su kanalları: Suyu kaynaktan, bentten ya da havuzdan alarak yerleşim yerlerine taşıma amacıyla kimi zaman kaya oyularak, kimi zaman taşlar örülerek ya da künklerin⁵ döşenmesiyle yapılmış kanallardır. M.Ö. 15.-16. yüzyıllarda Hitit yerleşim yerlerinde, toprak künklerden ya da üzeri taş plakalarla örtülmüş su kanalları bulunmuştur (Önge,1997:2).

Su kemeri (Akedük): Kaynaktan şehre getirilmesi gereken suyun taşındığı su yolu derin bir vadi ile karşılaşınca, suyu vadinin bir ucundan diğerine ulaştırmak için üzerindeki kanalların kullanıldığı, geniş bir açıklık geçilirken maliyet ve işçiliği azaltmak için hafif eğimli bir sıra kemerin kullanıldığı ve suyun iletimini yaparken yalnızca yerçekimini kullanan yapılara su kemeri adı verilmektedir.

Tarihte ilk su kemeri Asur Kralı Sennacherip döneminde (M.Ö. 704-681) Ninova kenti suyollarında ilk kez uygulanmış, ancak gelişip yaygınlaşması Roma döneminde olmuştur. Öyle ki su kemeri yapısı Roma Uygarlığı'nın sembolü haline gelmiş olup, literatürde *Roman Aqueduct* olarak geçmektedir (Fonder and Xanthoulis 2007:121).

1.yüzyılda Augustus döneminde inşa edilen Pont Du Gard'ın en alt sırasında 21,1 metre yükseklikte 6 kemer, orta sırasında 19,5 metre yükseklikte 11 kemer ve üst sırasında 7,4 metre yükseklikte 35 adet kemer bulunmaktadır. Hauck (1986) çalışmasında, su kemerinin çalışma prensibini açık bir şekilde görebildiğimiz görünüş ve kesitlerine yer vermiştir. Su, kesitte Şekil 3.1'deki kemerin en üstündeki kanallar vasıtasıyla taşınmaktadır (Hauck, 1986).

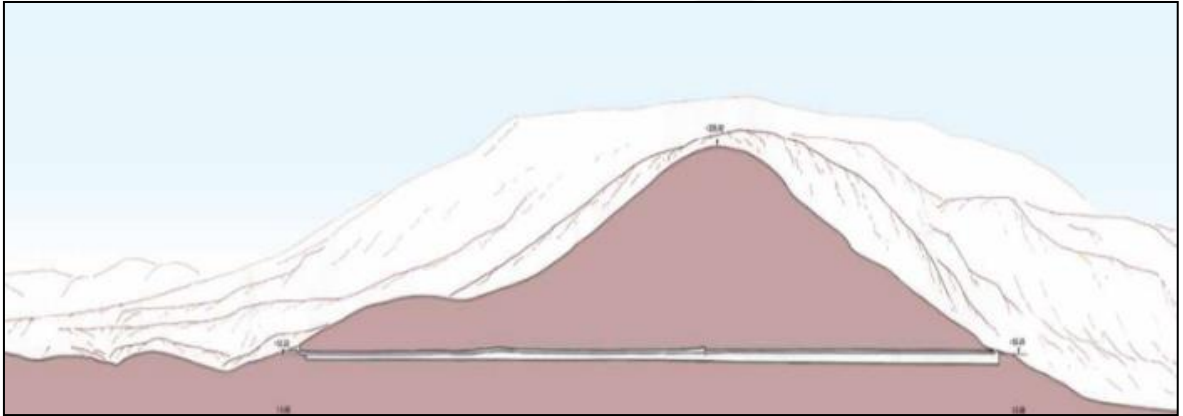
⁵ Pişmiş topraktan ya da metalden yapılmış, suların dağıtımını sağlayan borulara künk denir.

Şekil 3.1. Pont du Gard'ın görünüşü (solda) ve kesiti (sağda) (Hauck, 1986)

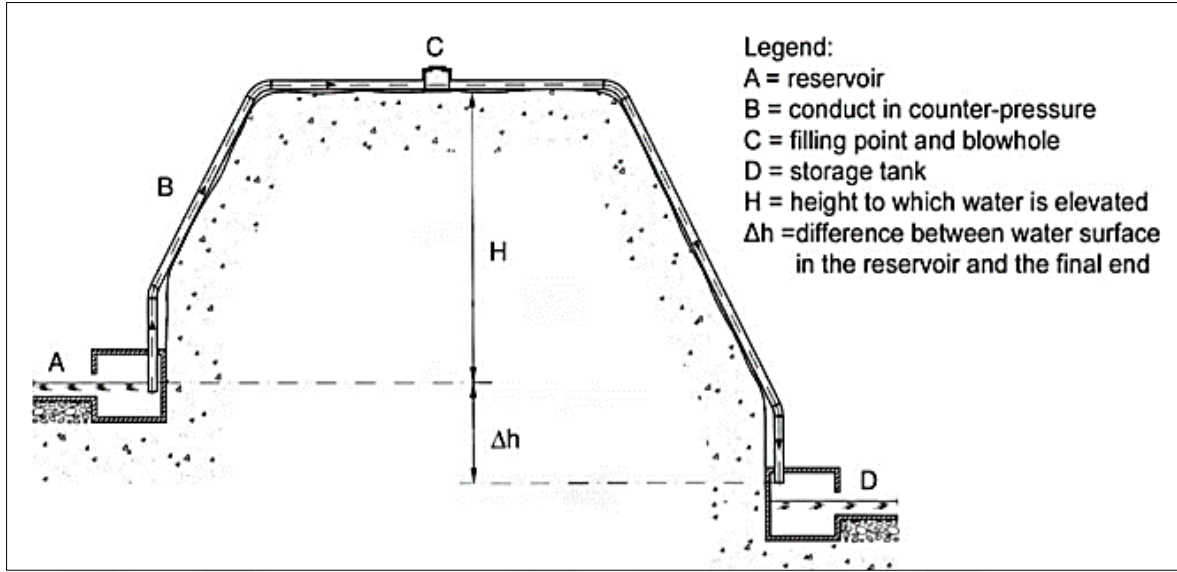
Tünel yapıları: Suyolunun önündeki dağ gibi yüksek bir engeli aşıp suyu yerleşim merkezine ulaştırmak için kullanılan yapılardır.

M.Ö. 530 yıllarında tarihin ilk su getirme yapısı olan Eupalinus Tüneli, Samos Adası'nda inşa edilmiştir. Kente su getirmek için açılmış tünel 1036 metre uzunlukta, 1,80 metre genişlik ve yüksekliğinde açılmıştır (Bildirici, 1994).

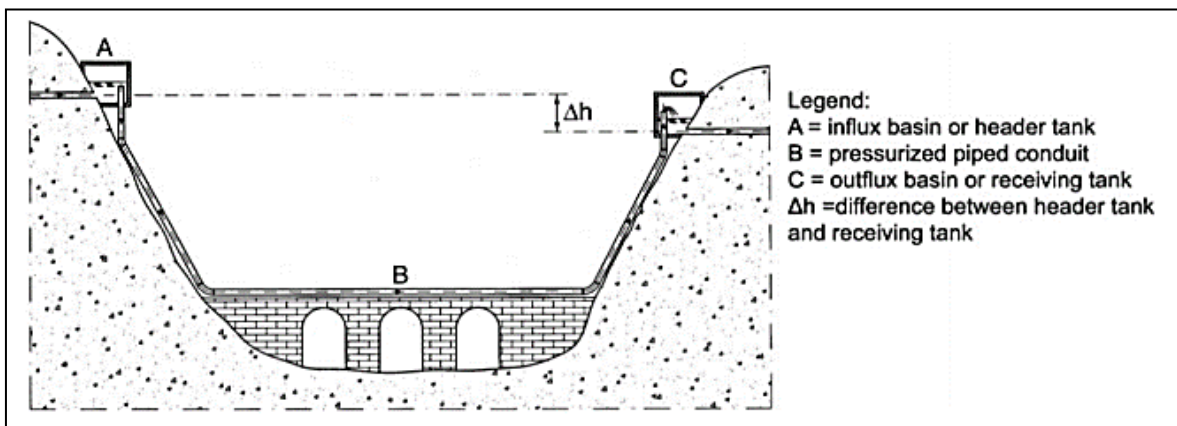
Şekil 3.2. Eupalinus Tüneli şematik gösterim (Apostol, 1995)

Sifon yapıları: Bir haznedeki sıvının kendisinden daha yüksek bir hazneye (reservoir) akışını sağlayan kesintisiz kanaldır. Bu akış bir pompalama sistemi ile değil, yalnızca hidrostatik basınç farkıyla gerçekleşir. Sistemin çalışması için borunun bitim noktasının, haznedeki sıvının bulunduğu yüzeyden daha aşağı bir seviyede olması gerekir (Şekil 3.3) (Temporelli and Novellis, 2010).

Şekil 3.3. Sifon sistemi (Temporelli and Novellis, 2010)

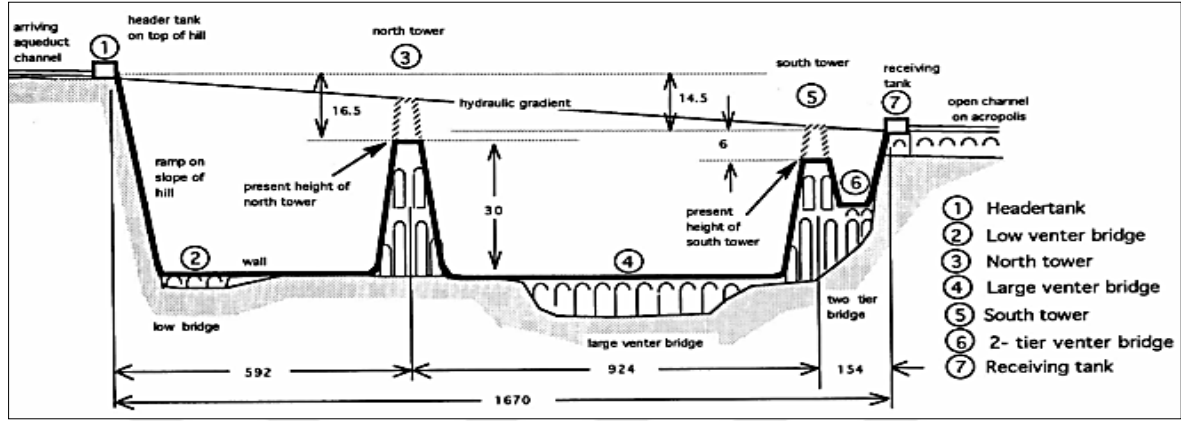
Ters sifon sistemi (the inverted siphon): Sifon sisteminin tam tersi bir konkavlığa sahip olduğundan ters sifon olarak adlandırılmıştır. Su kurşun, taş ya da pişmiş topraktan yapılmış kapalı borularla basınç altında vadi boyunca taşınır. Su kemeriyle taşınan su, depolama tankında (header tank) toplanır ve vadinin alçalmakta olan kısmından vadinin alt kısmına doğru geçip vadinin diğer tarafındaki yükselen kısımdan geçerek alış tankına (receiving tank) gelir. Suyun alış tankına gelirken kaybettiği yük dolayısı ile alış tankı depolama tankından daha alt seviyede bulunur (Şekil 3.4).

Şekil 3.4. Ters sifon sistemi şematik gösterimi (Temporelli and Novellis, 2010)

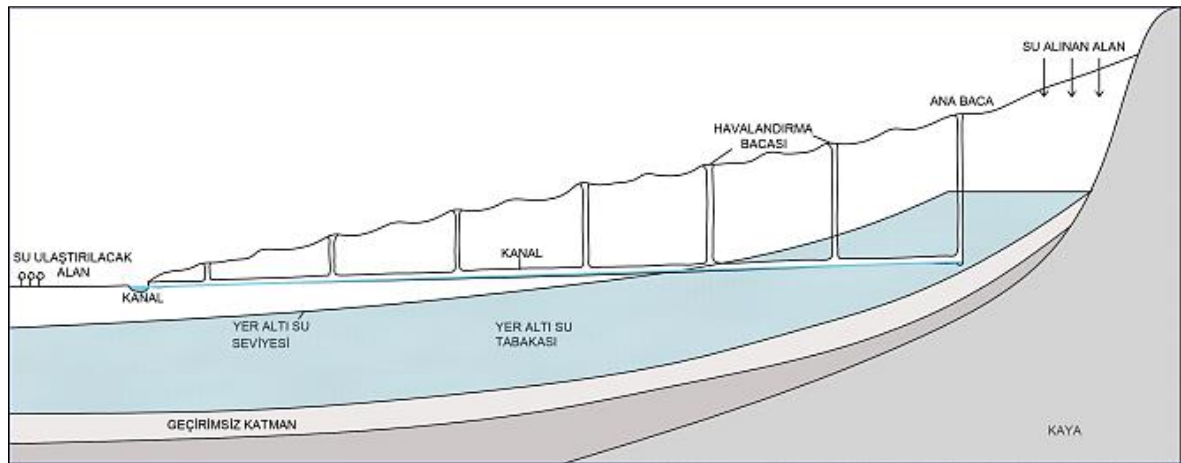
Kessener (2000:105) makalesinde, Aspendos Antik Kenti'nin kuzeyindeki dağlardan gelen suyun, dağlar arasındaki vadiden geçerken *ters sifon sistemi* kullanıldığından bahseder. Bu sisteme göre, sifon yapısının künk(boru) hattı şehre ulaşmadan önce iki hidrolik kule aştığını

ve her kulenin(tower) tepesinde açık kanaldan gelen su tanklara aktarılıp (header and receiver tank), bu tanklar arasında "U" prensibine göre vadiyi geçtiğini gösteren sifon sistemini açıklayıcı bir kesit çalışması yapmıştır (Şekil 3.5) (Kessener, 2000:105).

Şekil 3.5. Aspendos sifon yapısı (Kessener, 2000)

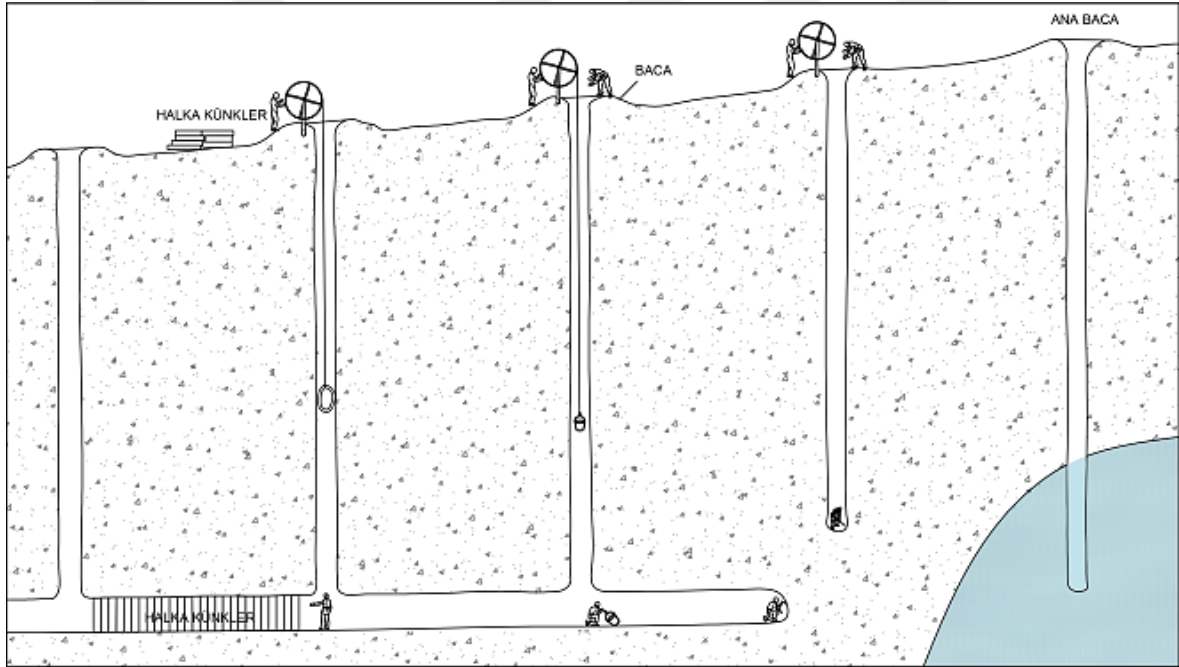
Kanat (Qanat) yapıları: Yer altı su taşıma kanallarıdır. Kanat sisteminden *Underground Aqueduct* olarak bahseden Wulff (1968), 3000 yıl önce Persler tarafından bulunduğu düşünülen kanat sistemini, yer altı suyunun derinde olduğu ya da yerleşim merkezinin kaynaktan uzak olduğu bölgelerde kullanılan bir sistem olarak tanımlamıştır. Bu sistemde, yer altı suyunun yüzeye yakın olduğu bir noktadan bir insanın geçebileceği ölçülerde yer altı tünelleri oyularak, su daha düşük seviyedeki suyun ulaştırılacağı alana (tarım alanı, yerleşim merkezi vb.) Şekil 3.6'daki gibi hafif eğimle iletilmiştir (Wulff, 1968).

Şekil 3.6. Kanat sistemi⁶

⁶ Wulff (1968:94-95)'un çalışması baz alınarak oluşturulmuştur.

İran'da *muqanni* adı verilen qanat yapımında görevli kişiler, öncelikle yer altı suyunun belirlendiği yerde çapı yaklaşık 1 metre olan bir dikey shaft (baca) açardı. Bacanın başında duran iki çalışan, çıkırık ile bir kovayı aşağı indirir, kazan kişi kazıdan çıkan toprağı bu kovayla yukarı gönderir ve yukarıdaki çalışanlar gelen toprağı shaft bacasının etrafına dökerdi. (Şekil 3.7). 15 metre kadar kazıldıktan sonra su ile karşılaşmak büyük şans olarak görülürdü; çünkü 60 ila 90 metre süren kazılar da olabiliyordu. Nemli toprağı erişildikten sonra, geçirimsiz tabakada bir delik açılır ve birkaç gün buraya deri kovalar sarkıtılırdı. Eğer su birikmeye başlarsa, yer altı suyuna ulaşıldığı anlaşılır ve diğer bacalar da açılmaya başlanırdı. Toprağı yumuşak olduğu yerleri güçlendirmek için halka künkler kullanılırdı (Wulff, 1968).

Şekil 3.7. Kanat sistem kesiti⁷

Perslerin keşfi olan kanat sistemi, Perslerin kültürel etkileşimde bulunduğu Pakistan, Sovyetler Birliği'nin güneyi, Irak, Suriye, Arabistan gibi ülkelerde kullanılmaya başlandı. Roma Dönemi'ndeki Arap akınlarıyla Kuzey Afrika, İspanya ve Sicilya'ya kadar yayıldı. Anadolu'da bilindiği kadarıyla Gaziantep'te "livas"; Van, Özalp, Zile, Saray ve Ahlat'ta "kehriz"; Birecik ve Suruç'ta "kına" adıyla kanat yapıları bulunmaktadır (Uçar, 2018:31-33).

⁷ Wulff (1968:96-97)'un çalışması baz alınarak oluşturulmuştur.

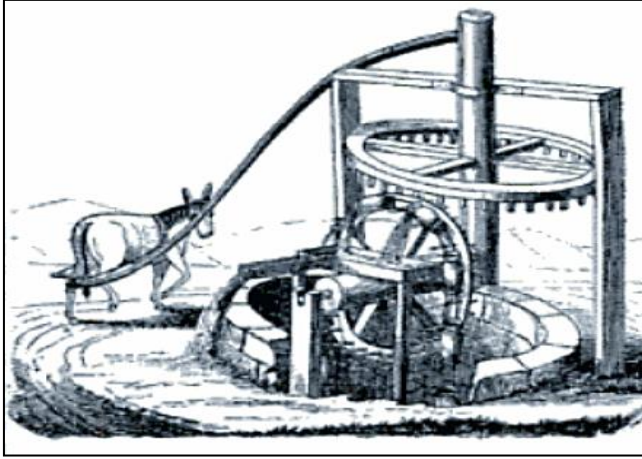
Binlerce yıl önce bulunmuş, kurak iklimlere su sağlayan bu denli önemli bir su sistemi, Gaziantep'te de livas adıyla inşa edilmiş ve *kastel* yapılarıyla birlikte UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne⁸ girmiştir.

Su dolapları: Suyu, su kaynağının kot seviyesinden daha yüksekte olan ya da kaynaktan uzakta olan yerleşim yeri ya da tarlaya götürmek için ırmak, kuyu gibi kaynaklardan ahşap çark ile su çekmeye yarayan aygıttır.

Su dolabı sistemi genel olarak bir ya da daha fazla olabilen ahşap çarklar ile su kemerinin oluşturduğu 2 bölümden ibarettir. Sistem her zaman kemerin yanına yerleştirilmiş düşey bir çark, bir akarsuyun kenarında ya da kısmen yeraltında olabilen ve tipine bağlı olarak bir ya da birden fazla yatay çarktan oluşabilmektedir. Düşey çark bir nehrin akıntısı ve insan ya da hayvan gücüyle döndürüldüğünde nehirden alınan su, çark ile su kemerinin üzerindeki kanala boşaltılıp yer çekimi ile sulama kanallarına ya da sarnıçlara aktarılması sağlanmıştır. Ahşap kullanımı çarkı daha dayanıklı ve hareket kabiliyeti yüksek bir hale getirmeyi sağlamaktadır (De Miranda, 2007:23). Su dolapları ile ilgili çalışma yapan De Miranda (2007:23-25), yapının tipolojisini anlatırken genel karakteristiğinden bahsetmiş ve yapıları hayvan gücüyle çalışan su dolabı, su gücüyle çalışan su dolabı ve insan gücüyle çalışan su dolabı olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

1- Hayvan gücüyle çalışan su dolapları (Sakiya): Dikey bir ana çark ile yatay bir dişli çark birbirine bağlı olup; dikey dişli çark, yatay başka bir dişli çark ile bağlıdır. Sistem, yatay dişli çarkın dikey miline bağlı direğin etrafında dairesel olarak dönen hayvanın hareketi sonucu çarkların birbirlerini hareket ettirmesiyle çalışmaktadır (Şekil 3.8).

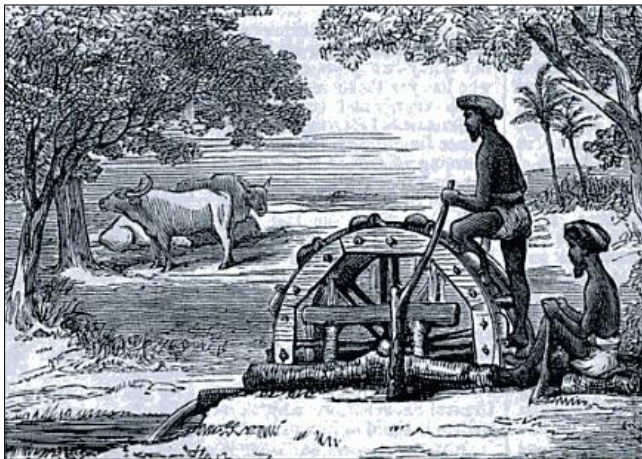
⁸ UNESCO World Heritage Tentative List. Kaynak: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/6345/>

Şekil 3.8. Sakiya Örneği (De Miranda, 2007:27)

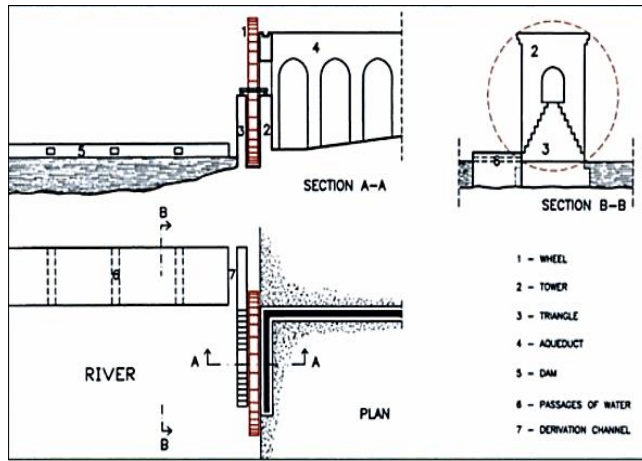
Yeraltından tarlaları ve bahçeleri sulamak, küçük yapılara su sağlamak ve kuyulardan su çekmek için kullanılan bu sistemin Mısır, İtalya, Bağdad ve Babil'de örnekleri görülmüştür (De Miranda, 2007:23-25).

2- İnsan gücüyle çalışan su dolapları (Treadwheel): Silindirik ve kapalı bir yapıda olup, dışarıdan belirginleşen sekiz ya da daha çok iç bölmelere sahiptir. En alttaki bölme suyla dolar, çarkın merkezine hareket edip buradaki deliklerden dökülüp tekneye boşalır. Günümüzde kullanılmayan bu tip su dolapları önceden İtalya, Portekiz ve İspanya'da sulama, hamamların sarnıçlarına su sağlama ve madenlerden su tahliyesi amaçlarıyla kullanılmıştır. Bu yapılardan iki el ve ayakların kullanıldığı özel bir tip, Kuzey Hindistan'daki Rajputana, Kathiavar ve Pencap'ta (Şekil 3.9) görülmektedir (De Miranda, 2007:35-37).

Şekil 3.9. Pencap'ta bir yürüme bandı (De Miranda, 2007:37)

3- Su gücüyle çalışan su dolabı: Akarsu kenarına kurularak ırmak akıntısının gücüyle dönmeleri sağlanmıştır. Bu tip su dolaplarında Ahşap çark iki taşıyıcı eleman arasına ve genellikle taşıyıcı elemanlardan biri nehir yatağına diğeri kıyıya yerleştirmiştir. Çarkın suyu boşaltacağı tertibat da kıyıdaki çark tarafından taşınır. Akıntı, ahşap çarktaki kanatlara baskı uygulayarak dönme hareketini sağlar. Nehirden alınan su, dolup yukarı taşınarak su kemerinin üzerindeki kanala boşaltılarak gitmesi gereken yerlere aktarılmaktadır (Şekil 3.10) (De Miranda, 2007:25-35). Nauralar tarlaları sulamak ve daha büyük yapılara su sağlamak için kullanılmaktadır. Suriye'de yaygın olan nauralar, Irak, Türkiye, İspanya, Morokko, Portekiz, Doğu Asya ve Amerika'da görülmektedir (De Miranda, 2007:25-35).

Şekil 3.10. Naura plan ve kesiti (De Miranda, 2007:37)

De Miranda (2007:24-25), hayvan gücüyle çalışan yapıları "Dişlili Düzenek" kapsamında sakiya ve noria olmak üzere iki grupta inceleyip, su gücüyle çalışan asıl nauralardan da hidrolik naura olarak bahsedilmiştir. Özbay da (2012:7-8) benzer şekilde "Asi Nehri Üzerindeki Su Yapıları: Nauralar" adlı yüksek lisans tezinde hayvan gücüyle çalışan su dolaplarını "sakiya", su gücüyle çalışan anıtsal su dolapları "naura" olarak sınıflandırmaktadır.

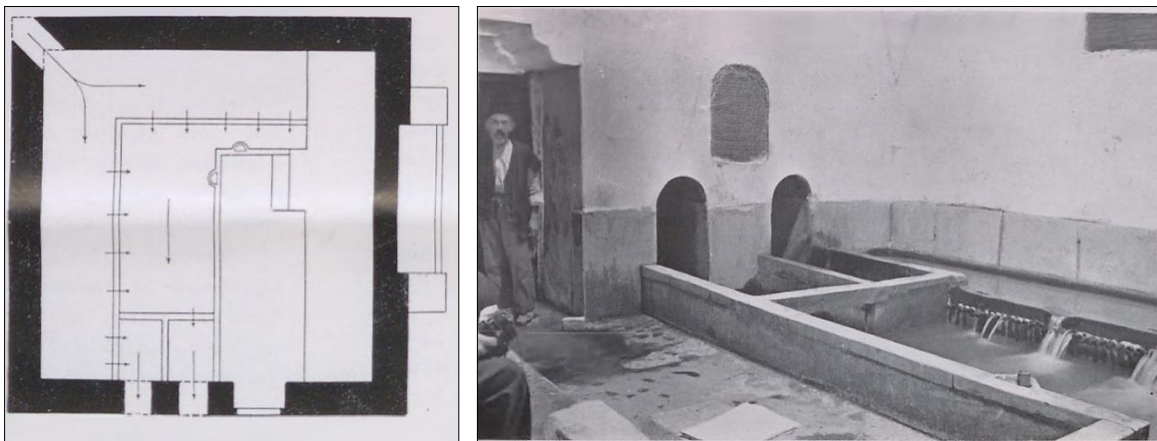
2- Yerleşim merkezi içerisine su dağıtım yapıları

Suyun dağıtılma süreci ihtiyacı olan bir yerleşim yerine uzak bir kaynaktan su kemeri, tünel, sifon, kanat gibi yapılarla suyun getirilmesiyle başlamaktadır. Getirilen su bent, baraj, sarnıç, havuz gibi noktalarda toplanıp-depolandıktan sonra basıncın ayarlanıp debilerinin hesaplanarak yeterli miktarda ilgili alanlara dağıtılacağı maksem, maslak ve su terazisi

noktalarına iletilmekte, bu noktalardan yerleşim merkezi içerisinde gerekli yerlere dağıtılmaktadır.

Maksem: Maksem kelimesinin anlamı Arapça'da maksim yani "suyun kollara ayrıldığı yer" demektir. İlk kez Romalılar tarafından kullanıldığı düşünülen bu yapılar, suyun kirlenmemesi için daima üzeri kapalıdır ve genelde kubbe örtülü olduğu için "kubbe" olarak da literatürde geçmektedir (Kozanoğlu, 2013:119). Maksem yapısı, içerisindeki mekanizma ile kaynaktan şehre gelen suyu kollara ayırıp çeşme ve binalara dağıtmayı sağlamaktadır. Bu işlevin yanında gelen suyun ölçülmesi ve debi kontrolü de şehirdeki gerekli noktalarda bulunan maksemelerde yapıldı (Sönmezer ve diğ., 2018:1219).

Maksemde debi ölçümü, gelen suyun tekne ya da sandık adı verilen küçük bir havuza alınıp havuzun düşey yüzüne su seviyesinden 9,6 santimetre aşağıya yerleştirilen lüle adı verilen borularla yapıldı. İstanbul'daki en büyük maksem, Mimar Sinan'ın inşa ettiği Eğrikapı Savaklar Maksemi'dir (Kozanoğlu, 2013:119). Yine Mimar Sinan eseri olan Kırkçeşme Suyolu'ndan gelen su, Eğrikapı Savaklar Maksemi'ne geldikten sonra buradan Suriçi Bölgesi'ne dağıtılmaktadır. Bu maksemin planı olan Şekil 3.11'de Eyüp makseminden gelen suyun geliş kanalı; Yedikule, Ayasofya ve Tahtakale'ye giden suyun gidiş kanalları ve yüz kadar bronz boru ile hesaplı bir şekilde suyu havuza akıtan mermer görülmektedir (Çetintaş, 1944:130).

Şekil 3.11. Eğrikapı savaklar maksem planı (solda), iç mekan görünüşü (sağda) (Çetintaş, 1944:130)

Castellum divisorium yapısı da şehre gelen suyun bağımsız kollara ayrılarak kamu yapılarına ya da alt castellumlara dağıtan bir maksem yapısıdır. Bu yapı, birçok çalışmada maksem olarak nitelendirilmiştir. Su sağlama yapısı olan kastel ile karıştırılmamalıdır.⁹

Maslak: Genellikle şehir dışındaki suyollarının geçtiği ve ayrıldığı noktadaki baca ve su haznelere denirdi (Arseven, 1966:1287). Farklı yerlerden gelen sular maslakların bünyesinde toplanır, daha sonra künklerle dağıtırdı. Maksemler şehir içi dağıtım şebekeleri, maslaklar da şehir dışı dağıtım şebekeleri olarak düşünülebilir ancak zamanla şehirlerin büyümesiyle maslaklar da şehir içinde kalmışlardır.

Su terazisi: Su kemeriyle ve künklerle yüksek bir kottan şehre getirilmesi gereken basınçlı suyun debisinin ölçülüp dağıtımı mümkün olmayacağı ve künkleri patlatılabileceği için, suyun düşey borularla yukarıya yönlendirilip yavaşlatılarak basınç dengesi sağlanan yapılardır.

Sönmezer ve diğ. (2018) yapının çalışma prensibini, hattan gelen basınçlı suyun düşey olarak döşenmiş borularla (birleşik kaplar prensibiyle) su terazisinin en tepesindeki haznelere aktarılıp, maksemlerdeki gibi küçük borularla (lüleler ile) debisi ölçülen suyun ayrı bölmelere alınarak dağıtılması şeklinde anlatmış; su terazilerinin üç özelliğini aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- Yüksek su basıncını düşürmek,
- Yüksek su basıncından künk boruların patlamasını önlemek ve
- Gelen suyun debisini ölçüp dağıtımını sağlamak.

Su terazilerinin formunu, teknik amaçlarla inşa edilmiş bir yapı olduğu için işlevi belirlemiştir. Formu çeşitlilik gösteren bu yapılarında en yaygın tip, kare planlı yukarı doğru daralarak yükselen kule şeklidir.

⁹(Adıbelli,2019:65), 'Modern Türk Toplumunda Su Kültünün Bir Uzantısı Olarak Kayseri Merkezde Yapılan Yeni Çeşmeler' adlı raporunda; (Yıldırım,2015:524), Olba Dergisi XXIII'te yayımlanan 'Side Müzesi'nde Bir Geç Antik Çağ Çeşmesi' adlı çalışmada castellum divisorium yapısından maksem olarak bahsedilmiştir.

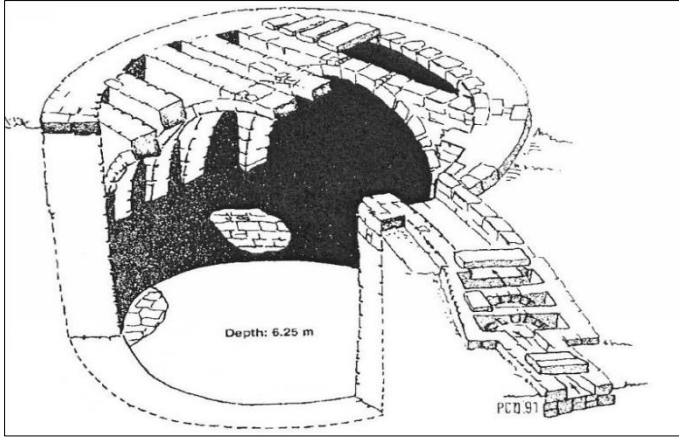
Su terazileri, daha yüksek noktadan gelen basınçlı suyun basıncını ayarlayıp düşük kotta kullanımını sağladığı için yüksek kottan düşük kota basınçlı su iletimini sağlayan bir su iletim yapısı olarak ele alınmıştır.

3- Depolama / Toplama amaçlı su yapıları

İlk yerleşim yerlerini suyun kenarında kuran insanoğlu, yerleşimler genişledikçe su kaynağından daha uzaklarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu durum su depolama ihtiyacını doğurmuş, ilk olarak yağmur ve kaynak sularının depolandığı sarnıç ve kuyular depolama amaçlı kullanılmaya başlanmış, daha da artan su ihtiyacı baraj ve bentlerin yapımı gerekmıştır. Bu yapılarda depolanıp şehre gelen sular, havuzlarda toplanıp dinlendirilerek dağıtım yapılarına iletilmiştir. Hem iletim hem de toplama/depolama işlevi olan sarnıç, kuyu, bent, havuz yapıları su iletim ve su sağlama yapıları altında ortak olarak ele alınmıştır.

Sarnıç: Kelime anlamı olarak “su depolamak için inşa edilmiş üstü açık veya kapalı havuz” anlamındaki Arapça *sıhric*’den gelmektedir. Literatürde, İngilizce bir kelime olan *cistern* olarak geçmektedir. Yağmur suyunu biriktirmek ya da suyu temiz ve soğuk tutmak için kullanılan sarnıç yapıları için kazılan çukurların duvarları taş veya tuğlayla örülüp su geçirmez bir sıvayla yalıtılmakta ya da direkt kayaya oyulmaktadır (Bektaşoğlu, 2013). Sarnıçlarda hacim oldukça büyük olup (1000-30000m³), gelir ve giderleri bulunmaktadır (Bildirici, 1994). Sarnıçlardan diğer yapılara bu giderlerden bir *iletim* söz konusu olduğu için su iletim yapılarına da ait bir yapı olarak ele alınmıştır.

Bilinen en eski örneklerinden biri Peru’nun güney sahilinde bulunan Nazca kentindedir. Su kaynaklarından oldukça uzak mesafede olan ve taş örgü sistemiyle inşa edilmiş bu sarnıcın yağmur suyuyla beslendiği düşünülmektedir. Kudüs’te yapılmış arkeolojik kazılarda, çoğu evin altında ev sahiplerinin yaptığı sarnıçlar bulunmuştur. Bu sarnıçlar doğal taşla oyulmuş, taş ile örülmüş, armut biçimli ve küçük girişli yapılardır (Şekil 3.12). Sarnıç duvarlarında su sızıntısını engellemek için duvarların sıvanması ilk kez bu yapılarda görüldüğü düşünülmektedir (Güngör, 2017:40).

Şekil 3.12. Kudüs'te bir ev altında bulunan sarnıç (H. Fahlbusch: Akt. Güngör, 2017)

Fas'ta bulunan Agdal Sarnıcı, El Cedide'de bulunan Roma dönemi sarnıcı, Japonya Nagazaki'deki sarnıç, Kudüs'te yakın zamanda keşfedilen 3000 yıllık sarnıç, insanların suyu uzun zamandır depoladığını göstermektedir.

Roma Dönemi'nde tasarlanmış en iyi sarnıçlar Roma'da bulunmaktadır. Bu sarnıçlar suyuyla kente gelen suları depolama, dinlendirme ve dağıtma işlevleriyle halkın suya ulaşımını kolaylaştırmıştır. Roma İmparatorluğu döneminin başlarında yapılan sarnıçlar, kayaya oyulmuş, çoğunlukla sarayı besleyen küçük yapılardı. Toprakların genişlemesi ve nüfusun artmasıyla sarnıç yapımı daha da artmış ve sarnıçların boyutları büyümüştür. Yer üzerinde açık ya da kapalı olan tipleri mevcuttur (Güngör, 2017).

Bizans Döneminde sarnıçlar güvenlik nedeniyle yer altına alınmış, sütunlarla desteklenen tonozlu yapılar haline gelmiştir. Anadolu'da M.Ö 15.-16. yüzyıllarda Hitit dönemine ait sarnıçlar bulunmakta, ancak en gelişmiş örnekler M.S. 5. yüzyıldan sonra rastlanmaktadır. Bu dönemde 527-565 yılları arasında inşa edilen sarnıçlardan biri olan Yerebatan (Basilika) Sarnıcı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır (Kerim ve Süme, 2018).

Resim 3.6. Yerebatan Sarnıcı (URL-8)

M.S. 7. yüzyılda su yolları bakımsız kalınca, sarnıçların önemi anlaşılmış ve sayıları giderek artmıştır. İlerleyen yıllarda gelişen tekniklerle su yollarında kemer kullanımı, maksem ve su terazileri ile suyun taşınması kolaylaşınca sarnıçların önemi giderek azalmıştır. İstanbul'un fethinden sonra ileri yapım teknikleriyle suya ulaşım sağlanmasının yanında, İslam dininde durgun su yerine akan su tercih edildiği için Osmanlı döneminde sarnıçların birçoğu yıkılmış veya girişleri kapatılarak toplumsal bellekten silinmişlerdir. Bir kısım sarnıç da depo ya da başka işlevler için kullanılmaktadır (Güngör, 2017:41-42).

Su Kuyuları: İçme veya kullanım suyu temin etmek amacıyla yağışlarla toprağa süzülen suların ya da yer altı sularının biriktirildiği ilkel su toplama yapılarına kuyu adı verilmektedir. Su toplama işlevinin yanı sıra yer altındaki suyun yeryüzüne iletimi işlevinden dolayı bir su iletim yapısı, direkt olarak kullanıcının suya ulaştığı bir yapı olduğu için aynı zamanda su sağlama yapısı olarak kullanılmaktadır. Antik dönemde, kolay yapılabilir ve düşük maliyetli olması nedeniyle çok tercih edilmişlerdir. Bu dönemdeki kuyular elle 1-2 metre çapında kazılmış silindirik yapılar olup zemin yapısına göre taş veya ahşap kaplamalı ya da kaplamasız olarak yapılmışlardır (Bildirici, 2011).

Bent Yapıları: Sönmezer ve diğ. (2018) bentleri, akarsuyun üzerine ağırlık yapıp su miktarını arttırması için inşa edilen kargir yapılar olarak tanımlamıştır. Bu yapılar akarsulardaki düzensizlikler sonucu yapılarak suların bol olduğu mevsimlerde suyu vadilerde depolayıp, suyun azaldığı zamanlarda da kullanma imkanı vermektedir.

Ülkemizde İstanbul'un fethinden sonra artan nüfusun suyu içme ve kullanma gereksinimini karşılamak için en eskisi 1620, en yenisi 1839 tarihli sekiz adet günümüze ulaşabilmiş bent yapısı tespit edilmiştir. Şehrin iki büyük isale (iletim) hattı olan Kırkçeşme ve Taksim Suyu Tesisleri'ni beslemek için inşa edilen bu yapıların en eskisi olan Karanlık Bent, Belgrad Ormanı'nda Belgrad Deresi üzerine 1620 yılında Sultan II. Osman tarafından inşa ettirilmiştir (Sönmezer ve diğ., 2018).

Resim 3.7. Karanlık Bent (Sönmezer ve diğ., 2018)

Havuz: Osmanlı Dönemi'nde suyolları üzerinde bazı noktalarda bulunan su toplama alanlarıdır. Genellikle kesme taştan yapılmış dairesel plana sahip bu havuzlarda, gelen su dinlendirilip birikintileri çöktükten sonra debi kontrolü yapılmakta, ayrıca farklı yerlerden gelen suların birleşmesi sağlanmaktadır. Kırkçeşme Suyolu üzerinde Mimar Sinan'ın inşa ettiği havuzlardan biri olan Baş Havuz, birçok bentin suyunu bünyesinde toplayan bir örnektir (Sönmezer ve diğ., 2018).

Resim 3.8. Baş Havuz, Kemberburgaz (Sönmezer ve diğ, 2018)

3.1.2. Kullanıcıya su sağlama yapıları

Su, insanın yaşamsal anlamda havadan sonra en çok ihtiyaç duyduğu madde olduğu gibi yaşamsal döngünün pişirme ve temizlik gibi her aşamasında kendine yer bulmuştur. Ruh ve beden temizliğini şart koşan İslam dininde de su aziz bir varlık olup, dinin kutsal kitabında ve peygamberinin hadislerinde yer almıştır. Susamış bir canlıya su vermek ve halkın kullanımı için çeşme yaptırmak büyük sevap sayılmıştır. Hem ihtiyaçtan hem de inançtan gelen çeşme yapısından, değişik fonksiyonlara sahip sebil ve şadırvan yapıları geliştirilmiştir (Önge, 1997: XIX-XX). Dinen yaptırmanın sevap olması sonucu yaygınlaşan bu yapıların yanında, yine temizlenmeye verilen önem sonucunda hamam ve kastel gibi kamusal yapılar inşa edilmiştir.

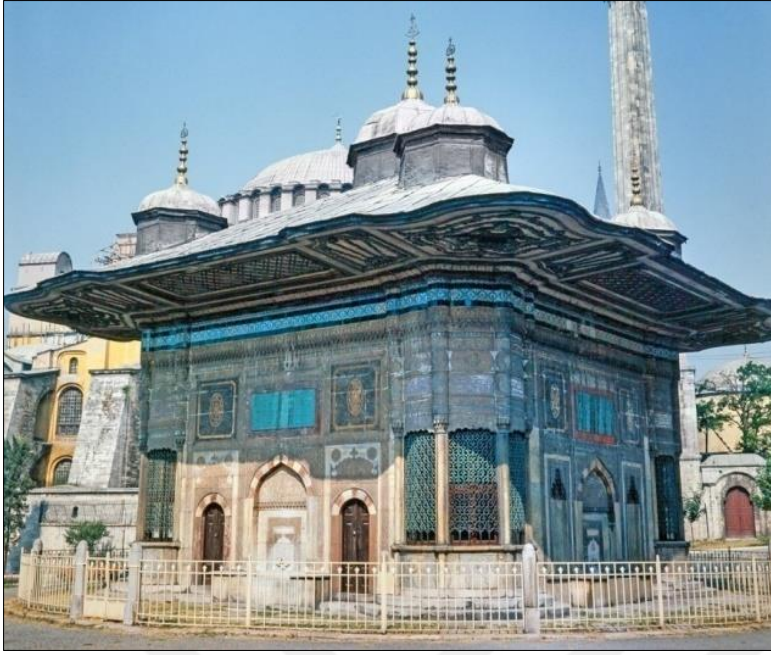
Temel su ihtiyacını karşılayan yapılar

Kullanıcının temel su ihtiyacı için kullandığı çeşmeler ve bu yapıdan gelişen sebiller, yerleşim merkezlerinin belli noktalarında kullanıcının suya ulaşım sağladığı yapılardır.

Çeşmeler; haznesine suyu toplayan ya da borularla getirilen suyu alan lüleli ya da musluklu bir hazine şeklinde mermer, taş ya da başka malzemelerden yapılmış kamusal su alma yeri olarak tanımlanmaktadır (Bektaşoğlu, 2013:43). Genel olarak bir çeşme, niş, niş kemeri, çeşme aynası, lüle, tas nişi, hazne, oturma sekisi gibi elemanlardan meydana gelmektedir. Çeşme nişi musluğu çevresinden ayırırken, bir kemer de nişi sınırlandırır. Kemerli nişin ortasındaki ayna taşı, musluk ya da lüle takılmak üzere üzerine delikler açılan, taş ya da mermer mazemesinden meydana gelmiş bir levhadır. Ayna taşının üst kısmına tasları koyabilmek için oyulan boşluklar tas nişi adını almıştır. Suyun akıp gitmesini önlemek amacıyla çeşmenin önüne yerleştirilen bölüm yalaktır. Oturma sekisi ise su içmeye gelenlerin oturup dinlenebileceği bir bölümdür (Eriş Kızgın, 2021).

Anadolu'da ilk çeşme örneğinin, M.Ö. ikinci bin yılda Hitit Dönemi'nde görüldüğü düşünülse de günümüze ulaşabilmiş en eski örnekleri Urartu kalesinde, yine urartu Dönemi'ne ait olup M.Ö. 9. ila 7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. İslam dinin temizliğe önem vermesi ve İslam Peygamberi'nin sadakaların en faziletlisinin su temini olduğunu söylemesi, Müslüman ülkelerde çeşme yapımını arttırmıştır (Eyice, 1993:277-278).

13.yüzyıl Selçuklu döneminde çeşmeler genellikle cami, medrese, hamam gibi yapılarla birlikte inşa edilmiş, önceki dönemlerin çeşmelerini kullanmaya devam ettikleri bilinmektedir. 15.yüzyılda şehirlerin artan su ihtiyacını karşılamak için depolu çeşmeler inşa edilmiş, üzeri tonoz veya kubbe ile örtülmüş ve çeşmelerin su depolarının önüne yerleştirildiği yapılan araştırmalar sonucu görülmüştür. Depolu çeşmeler iki, üç ya da dört yüzlü meydan çeşmelerinin yapımına imkan sağlamış; çeşmeler abidevi yapılar haline gelmiştir. 16.yüzyıl Osmanlı döneminde su içmek amacıyla suluk denilen çeşmecikler inşa edilmiştir. Yine bu dönemde çeşmelerde görülen bir diğer yenilik çok cephele meydan ve iskele çeşmeleridir. 18.yüzyılda Osmanlı'nın batılılaşma sürecinde sanat ve mimarinin gelişmesi sonucunda çeşmelerde de değişim görülmüştür. Haliç ve Boğaziçi sahillerinde küçük sahil çeşmeleri, mermer sütun çeşmeleri ve çokça meydan çeşmeleri görülmüştür. Meydan çeşmelerinin en ünlüsü III. Ahmet Çesmesi'dir (Önge, 1997:11-18).

Resim 3.9. III. Ahmet Çeşmesi (URL-9)

Eyice (1993:279), çeşmeleri bulundukları yere göre meydan ve cephe çeşmeleri olmak üzere iki grupta incelerken, Çetintaş (1944:139) çeşmeleri şehir içi ve şehir dışı olmak üzere iki grupta incelemiştir. Önge (1997:41) ise çeşmeleri çalışma şekilleri ve durumlarına göre olmak üzere iki grupta incelemiştir.

Sebil: Kelime anlamı hayır ve iyilik yolu anlamına gelmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere sebil bir hayrat yapısıdır. Sebiller çoğunlukla şehir merkezindeki han, medrese, cami gibi kamusal yapıların yola ya da meydana bakan cephelerinde duvar içersine yerleştirilmiş su depolayan bir hazne ve üzerinde tabanı hazneye açılan bir nişten ibaret yapılardır. Şehrin su ihtiyacını karşılayacak kuyu, sarnıç, çeşme gibi yapıların az olduğu yerlerde, taşınan suların depolandığı mimari yapılar olan sebiller ile çeşmeleri ayıran en önemli fark, sebillerin getirilen suyun haznelerine boşaltılmasıyla kullanılmalarıdır. Bu sebeple sıcak mevsimlere denk gelen Ramazan aylarında sebillerden su yerine buzlu su veya şerbet dağıtmak mümkün olmuştur (Kozanoğlu, 2013:65).

Sebil tipolojisi diğer su yapılarında olduğu gibi 15. yüzyıldan sonra gelişme göstermiştir. Bu dönemde sebiller, kare veya poligonal bir plana sahip olup, bu plan şeması doğrultusunda büyük pencerelerle dışa açılan yapılar haline gelmiş, üstü açık (yazlık) ve üstü kapalı (daimi) olmak üzere iki tipte inşa edilmişlerdir (Önge, 1997:18-26).

17.yüzyılda çıkmalar barok ve rokoko akımlarıyla değişiklik göstererek keskin düz hatların yerini bombeli ve kavisli şekiller almaya başlamıştır. Bu tip yapılara örnek olarak Dolmabahçe'deki 1740 tarihli Emin Ağa Sebili verilebilmektedir. 18.yüzyılda meydan çeşmeleriyle sebillerin bütünleştii bazı örnekler inşa edilmiş olup, 1728 tarihli III. Ahmet Çeşme ve Sebili de bu yapılara örnek olarak verilebilmektedir (Urfalıoğlu, 2009).

Resim 3.10. Emin Ağa Sebili (URL-10)

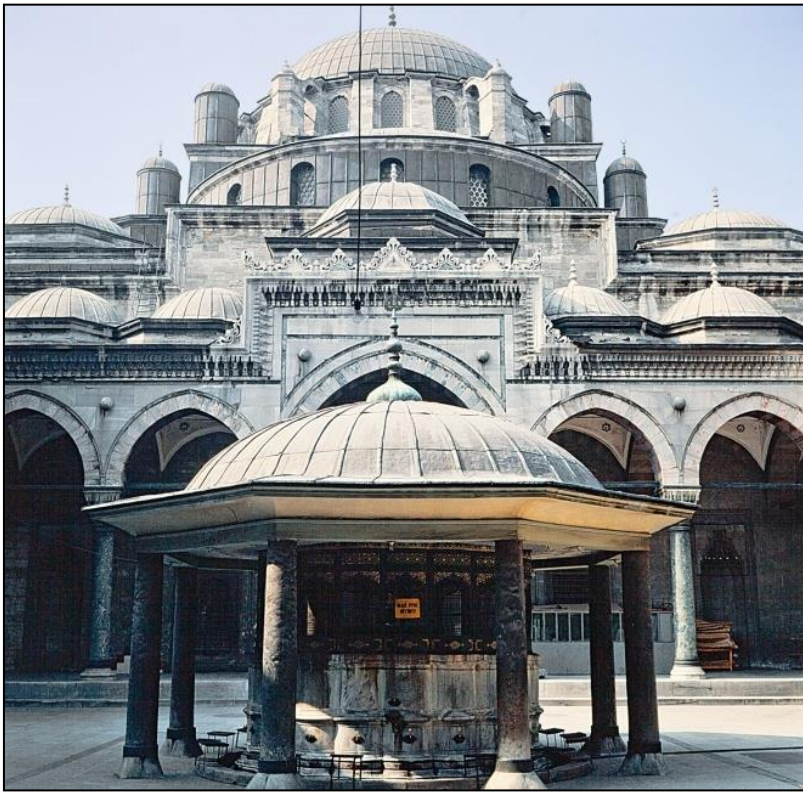
Selsebil yapısı ise suyun depolanıp ya da dağıtıldığı bir su yapısı değil; suyun akarken aldığı görüntü ve seslerin rahatlatıcı etkisi için yapılmış bir yapıdır. İşlevden ziyade sanatsal kaygılarla yapıldığı için genelde saray, köşk, konak gibi özel mekanlarda, Türk Evleri'nin avlu ve bahçelerinde kullanılmıştır (Ünver ve Önge, 1983:339-340).

Temizlenme amaçlı sosyal yapılar

Modern şebeke sistemleriyle evlerimize su ulaşmadan önce halkın kullanımına açık şadırvan, hamam ve kastel yapıları temizlenme amaçlı sosyal su yapılarıdır.

Şadırvan yapıları: Abdest almak amacıyla camilerde bulunan ortası göbekli, kenarlarında abdest muslukları bulunan yüksek kenarlı havuz yapılarına şadırvan adı verilmektedir. Özellikle sıcak dönemlerde halkın hem abdest alıp hem de serinleyip sohbet ettiği yapılardır (Kılıcı, 2010).

İlk şadırvan örneği Emeviler Dönemi'nde 12.yüzyılda Harran Ulu Camii'nde tespit edilmiştir 14.yüzyılda itibaren şadırvanlar, günümüzdeki abdest almak için kullanılan karakterini kazanmaya başlamış, 15.yüzyılda abdest alanlarını güneşten korumak için sütunlara dayanan ahşap sundurmalar ile inşa edilmişlerdir. 16.yüzyılda şadırvan yapısı, kurgu ve fonksiyon olarak en gelişmiş halini almış olup, 1501 yılında Beyazıt Camii avlusundaki şadırvan bu örneklerden biridir (Resim 3.11). 18. yüzyılın sonlarında gelindiğinde, gittikçe mimari şahsiyetini kaybetmeye başlayan şadırvan yapıları camilerde görülememiştir. (Kozanoğlu, 2013:35-36).

Resim 3.11. Beyazıt Camii Şadırvanı, İstanbul (URL-11)

Hamam yapıları: Halkın hem temizlenip hem de sosyalleştiği kamusal yapılar kapsamında değerlendirilen hamamların ilk örneklerine, M.Ö. 2500-1500 yıllarına ait İndus Medeniyeti'nin önemli bir şehri olan Mohenjo-Daro'da rastlanmaktadır. Bu yapının dışında en eski hamam yapısının Eski Mezopotamya'da Asurlulara ait olduğu görüşleri de mevcuttur (Eyice, 1997).

Önge (1988:404-412), her türlü hava koşulunda rahat bir şekilde giyinmeyi ve sıcak suyla yıkanmayı sağlama amacıyla yapılmış bu yapıların, yan yana iki hacimden oluşan kaplıca

yapılarından ilham alınarak inşa edildiğinin söylenebileceğini, ancak soğuk suyun temin edilmesinin, ısıtılmasının ve dağıtılmasının hamamları kaplıcalardan ayıran özellikler olduğunu ifade etmektedir. Su ısıtma tesisatları bakımından antik örneklerden faydalanılmış Türk hamamlarına aksiyal eyvan, köşe halvetli merkezi plan şeması uygulanmış; soyunmalık (camekan), aralık, soğukluk, sıcaklık, sıcak-soğuk su depoları ve külhan (ısıtma Sistemi) olmak üzere altı bölümden oluşan mekanlar olmuşlardır.

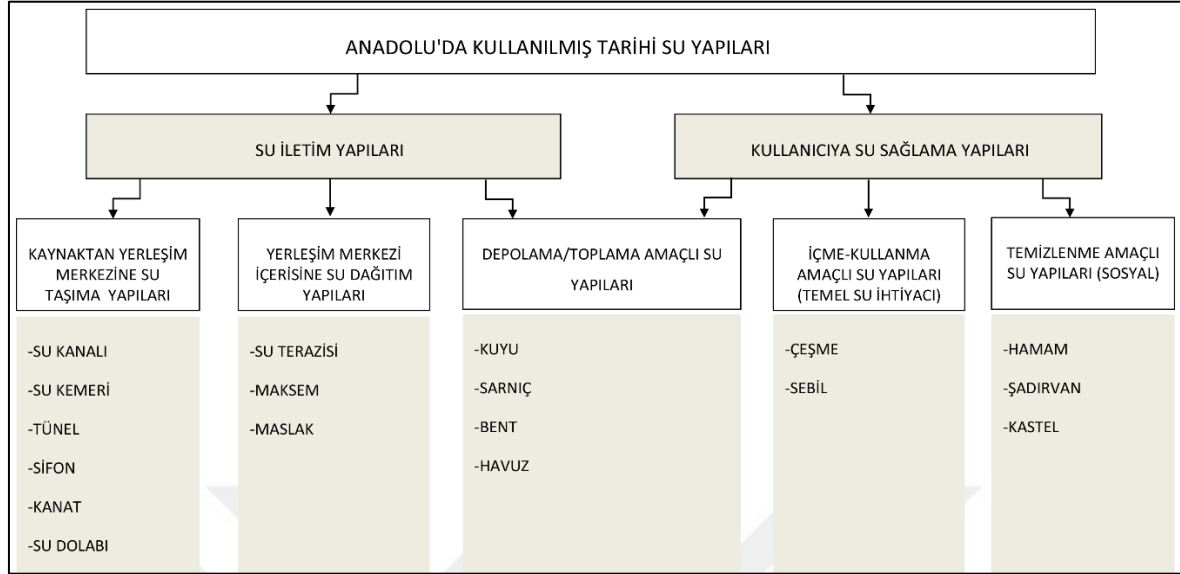
Eyice'ye (1960) göre Türk hamamları sıcaklık bölümünün plan şemasına göre haçvari dört eyvanlı ve köşeli hücreli tip, yıldızvari sıcaklıklı tip, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip, çok kubbeli sıcaklıklı tip, ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip ve soğukluk-sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip olmak üzere 6 farklı grupta incelenebilmektedir.

Kastel yapıları: *Kastel* sözcüğü Arapça'da suyun bölümlere ayrıldığı yer manasına gelmektedir. 2018 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmış olan Gaziantep'e özgü¹⁰ kastel yapıları, kanattan gelen suyun kuyu gibi yapılarla çekilmesi yerine suyun geldiği kota inşa edilen, tamamen ya da kısmen yer altında olan, halkın su ihtiyacını giderme ve yıkanmanın yanında mescit, tuvalet, çimeceklik gibi bölümlere sahip sosyalleşmek için de kullanılan su yapılarıdır (Çam, 1984). 1939 yılında, Gaziantep'te modern su şebeke sistemleri kullanılmaya başlandıktan sonra işlevlerini yitirmişlerdir (Uçar, 2018:57).

Kaynaktan alınan suyun kullanıcıyla buluşuncaya kadar bünyesinde bulunduran bütün su yapıları işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Tüm bu yapıların bütüncül olarak ele alınıp korunması amacı taşıyan bu çalışmanın amacına da istinaden, yukarıda sınıflandırılmış bütün yapıların gösterimi Çizelge 3.1'de yer almaktadır.

¹⁰ Kilis'te de kastel adı verilen yapılar yer almakta; ancak kaynaklar incelendiğinde bu yapıların çeşme olduğu görülmektedir. Akdemir ve İncili (2013), çalışmalarında çeşme yapılarından kastel adıyla bahsetmektedir. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/717441>

Çizelge 3.1. Tarihi su yapılarının işlevlerine göre sınıflandırılma şeması

3.2. Tarihi Su Yapılarının Yeniden İşlevlendirme Bağlamında İncelenmeleri

Yapıldıkları dönemde suya ulaşma gibi hayati bir ihtiyaç doğrultusunda inşa edilmiş su yapıları teknolojinin gelişmesiyle işlevlerini yitirmişlerdir. Yerleşim alanına su getiren su yapılarının büyük çoğunluğunun şehir dışında olması ve su yapılarının birçok mesleğin ara kesitinde kalması gibi sebeplerle tarihi su yapıları gereken ilgiyi görememektedir. Bu yapıların korunması ile ilgili literatür tarandığında oldukça az çalışmaya ulaşılmış ve yapıların büyük çoğunluğunun yeniden işlevlendirildiği görülmüştür.

Tarihi su yapılarını yeniden işlevlendirme bağlamında incelemek için yol gösterici bir yönetmelik ya da rehber bulunmamaktadır. Bu sebeple ülkemizde yapılmış uygulamalar, yurt dışındaki uygulamalarla karşılaştırılarak yeniden işlevlendirme bağlamında incelenmiştir.

3.2.1. Dünya'da yeniden işlevlendirilmiş tarihi su yapısı örnekleri

Yeniden işlevlendirme ile koruma yeni bir yöntem iken tarihi su yapılarının yeniden işlevlendirilmesi konusunda fazla örneğe rastlanamamıştır. Tezin örneklem yapısı olan kastellerin yer altı su yapısı olması sebebiyle ulaşılabilen örneklerden sarnıç, kanat, kanalizasyon gibi yer altı su yapılarına ağırlık verilmiştir.

1- Águas Livres Aqueduct and Water-Supply System, Portugal / Águas Livres Su Kemerı ve Su İletim Sistemi, Portekiz

Resim 3.12. Águas Livres su kemerı (Doolittle, 2018)

18. yüzyıl'da Lizbon'da inşa edilen su kemerı, şehir büyüdükçe genişlemiş; zamanla yeni kemerler (Alviela su kemerı) ve yeni su depoları (Barbadinhos reservoir) eklenmiştir. Kemer, Mae d'Agua sarnıcıyla bitmektedir. Su depoları, Bizans dönemi sarnıçlarına göre daha küçüktür.

Günümüzde Su kemerı ile birlikte, Mae d'Agua sarnıcı, Patriarcal sarnıcı ve Barbadinhos pompalama istasyonu bir bütün olarak su müzesi (Museo da Água) olarak işlevlendirilmiş; Mae d'Agua sarnıcı gündüz bar olarak kullanılıp sarnıç içinde geziler yapılmakta, gece ise şarap mahzeni olarak kullanılmaktadır. Águas Livres su kemerı ise 1910 yılında ulusal anıt olmuş; su kemerı ve 50 metre yakını özel koruma alanı olarak tescillenmiştir (Douet, 2018:86-88).

2- Old Croton aqueduct, USA/ Old Croton Su Kemerini, Amerika

Resim 3.13. Old Croton su kemeri (Douet, 2018)

Old Croton su kemeri 1842 yılında, halihazırdaki sarnıç ve kuyu gibi kaynaklar kirlendiği için, şehri harap eden yangın ve salgın hastalıklara karşı güvenilir içilebilir suyu New York şehrine ulaştırmak amacıyla inşa edilmiştir. Yüklü bir belediye bütçesiyle inşa edilen bu yapı özellikle anıtsal inşa edilerek, kentsel bir gurur kaynağı oluşturulup, bunu diğer jenerasyonlara da aktarmak amaçlanmıştır. Dolayısıyla Croton su kemeri kitaplara, resimlere ve mühendislik başarısını anıtan diğer medyalara konu olmuştur. Yapının inşasının hemen ardından kente kazandırdığı faydaları yerel halkın rahatı ve konforu, kişisel temizliğin artışı ve sokakların temizliği gibi etkilerin halk sağlığını artırması, mekanik ve imalat sanayisinin büyümesine imkan sağlamıştır (Douet, 2018:89)

Günümüzde su kemeri ve ilişkili sarnıçlar, Croton Barajı, Harlem Nehri, su iletim kontrolü yapan *gatehouse* denilen yapılar, The Old Croton Aqueduct State Historic Park adı altında park olarak kullanımdadır. Croton Su Kemerini, Tarihi Yerler Ulusal Kayıtları'na (National Register of Historic Places) girmiş, Amerikan İnşaat Mühendisleri Derneği, yapıyı kentsel simge olarak belirlemiştir. 1992 yılında kemerin 42 kilometrelik kısmı Ulusal Tarihi Kent Simgesi (National Historic Landmark) olarak belirlenmiştir. Su kemerine ait yapılar olan High Bridge, su kulesi, Eski Croton barajı, gatehouse yapısı, pompalama istasyonu ve Jerome Park sarnıcı da teker teker tescillenmiş ve yürüme yolu, gatehouse, su kulesi gibi bazı yapılar da kentsel simge olarak koruma altına alınmıştır (Douet, 2018:89-92).

3- Vyrnwy and Elan Valley Distant Supply Schemes, UK/ Vyrnwy ve Elan Vadisi Uzaktan Su Getirme Projesi, İngiltere

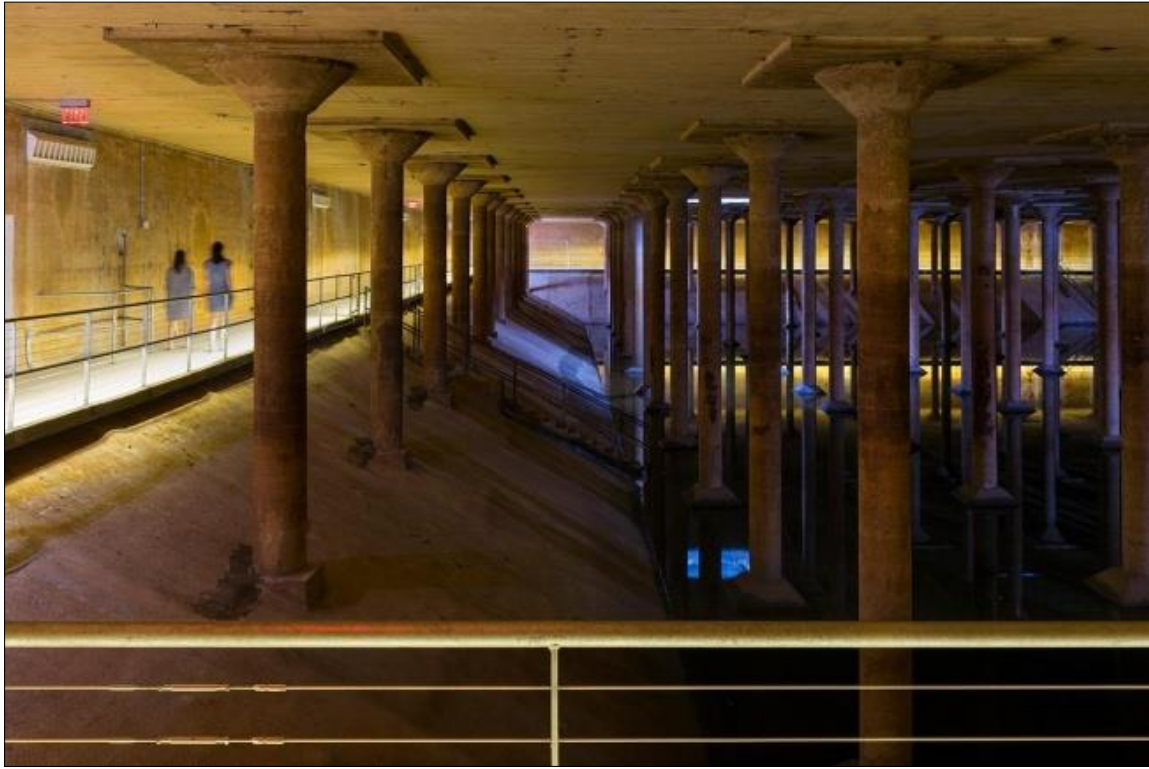
Resim 3.14. Vyrnwy Barajı (Douet, 2018)

19. yüzyılın sonlarında, Liverpool ve Birmingham'daki hızlı büyümenin halk sağlığı krizlerini ve içme suyu için temiz kaynak ihtiyacını doğurması sebebi ile 1880 yılında Vyrnwy nehri üzerine ilk kargir ağırlık barajı yapılarak 105 kilometrelik su kemeriyle şehri beslemesi sağlanmıştır. Tam 13 yıl sonra dört su tankı ve iki tünelin 117 kilometrelik bir su

kemerine açıldığı daha kompleks bir yapı olan Birmingham'ın Elan Valley sistemi inşa edilmiş, Vyrnwy barajı ve vana kulesi, Rhenish kalesi; su kemeri de 30 metrelik anıtsal su kulesi formunda tasarlanmıştır. Su kemeri sifon ve tünellerden oluşmaktadır.

Günümüzde turistik kullanımıyla hala aktif su temini sağlamaktadır. Vyrnwy Barajı 1. derecede, Norton Su Kulesi ise Liverpool dünya miras alanının bir parçası olarak tescillenmiştir.

4- Buffalo Bayou Park Cistern, Houston/ Buffalo Bayou Park Sarnıcı, Houston

Resim 3.15. Buffalo Bayou Park iç mekan (URL-12)

Texas'ın ilk su depolama alanı olan sarnıç, 1926 yılında şehrin su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. 8129 metrekaarelik alanda 221 adet kolona sahip Roma sarnıcı, İstanbul'daki sarnıçlarla benzerdir. Buffalo Bayou adındaki kamusal parkın altında bulunan sarnıç, 2007 yılına kadar hizmet dışı kalmış; tekrar keşfedildikten sonra yeraltındaki bu boş alan otopark ya da depo olarak kullanılmak istenmiştir. Buffalo Bayou Partnership organizasyonu devreye girince, depo ve otopark olarak kullanılması fikrinin önüne geçip, görkemli bir kamusal alan yaratmak için 2011 yılında yeniden işlevlendirme çalışmalarına başlanmıştır.

Günümüzde sarnıç, görkemli bir kamusal alan yaratmanın yanında, özel sarnıç turları, konserler, enstalasyonlar, ses şifası meditasyonları gibi birçok etkinlik ve süreli sanat enstalasyonlarına ev sahipliği yapmak için yeniden işlevlendirilmiş ve halkın kullanımına açılmıştır (Smith, 2016).

5- The Diposit de les Aigües Building, Spain/ Su Deposu Binası, İspanya

Resim 3.16. Su deposunun terasında depolanan suyun görünüşü (solda) ve iç mekan görünüşü (sağda) (Burrows, 2015)

Genel özellikleri: The Diposit de les Aigües, 1874 yılında mimar Josep Fontserè tarafından su deposu binası olarak, Barselona şehrinin en büyük yeşil alanı olan Parc de la Ciutadella'nın yanında, parkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. 1 metre kalınlığındaki duvarlar, 4 metre genişliğindeki kemerle desteklenmiştir. Bu strüktürün hesaplamalarını Fontserè'in öğrencisi olan Antoni Gaudi yapmıştır. Bu su deposunun diğerlerinden farkı, suyu kolonların bittiği zeminde değil; 17,5 metrelik kemerlerle üzerinde biriktirmesidir. Yapının strüktürü 10000 ton su taşıyabilecek şekilde tasarlanmıştır. Bina özdeş 4 cephe ve her cephenin köşesinde kuleye sahiptir. Plan üzerinde iki yönde de düzenlenmiş sütunlarıyla hipostil salonu öne çıkarırken; iç mekanda uzunlamasına alanların birbirleriyle olan başarılı bağlantıları algılanmaktadır.

1988 yılında Barselona Şehir Konseyi, daha önce sergi alanı, şehir sığınağı, ceza mahkemesi hastane arşivi ve film stüdyosu gibi işlevleri olan bu yapıyı Pompeu Fabra Üniversitesi'nin

kütüphanesi olarak kullanmaya karar vermiştir. Üniversite kütüphanesi, Jaume I binası ile sembolik Diposit de les Aigües binasının yer altından birbiriyle bağlanmasıyla oluşmaktadır. Kütüphane için verilen ilk karar çok dolaşım gerektiren alanları Jaume I binasında çözerken, okuma sessizlik ve az dolaşım gerektiren okuma salonu fonksiyonu Diposit de les Aigües binasına vermek olmuştur. Kütüphane personelinin, projenin her adımında mimari ekibe destek vermesiyle çalışmalar beraber yürütülmüştür. Kemerlerin 4 metrelik açıklığı çalışma masası ve duvara monte edilmiş raflarla sirkülasyon alanları için gereken uzunluğu tam olarak karşılayabilmektedir. Üniversitenin kütüphanesi tüm Barselona şehri tarafından bilinmekte ve üniversite ile şehir arasında bir köprü görevi görmektedir (Magre, 2000).

6- Musée des égouts de Paris / Paris Kanalizasyon Müzesi

Resim 3.17. Paris kanalizasyon müzesi (URL-13)

1350 yılı civarında, yüzey suyunu nehre götüren ilk kanallar inşa edilen kanalizasyon sisteminin uzunluğu, günümüzde modern kanalların eklenmesiyle 2100 km ye ulaşmıştır. 1850 yılındaki modern su sistemlerine geçildikten sonra, 1894 yılında müze haline getirilen sistemin, günümüzde yaklaşık 500 metresi gezilebilmektedir. Yeryüzündeki sokağın izdüşümü olan, sokak adları ve bina numaralarının olduğu bir plan düzleminde gezerken, yukarıdaki sokak izdüşümleri anlaşılabilmektedir. Müzede Paris

kanalizasyonlarının tarihi, işçilerin rolü, sanitasyon süreci, kanalizasyon bakım makinaları gibi konular hakkında bilgilendirmeler yer almaktadır (URL-13).

7- Reí Martí Deposit, Spain / Reí Martí Sarnıcı, İspanya

Resim 3.18. Reí Martí su sarnıcı iç mekan görüntüsü (URL-14)

Barselona’da Antoni Gaudí’nin projesi olan Bellesguard Kulesi’nin inşası sırasında, çam ormanının altında gömülü Reí Martí Deposu bulunmuştur. Sarnıç için düşünülen proje, her 3,5 metrede bir tekrar eden tonoz ve kemerlerin yarattığı ritmin büyüsunü sergileyerek, halka açık bir alan yaratarak korumaktır. Bellesguard caddesinden, sarnıcın daralan kısmındaki girişinde bir meydan yaratılmış; bu meydanla ilçede yeni bir kamu kimliği yaratılmıştır. Mekanın içerisinde zemin ve duvarlarda ahşap kullanılmış, kemer ve tonozlar restore edilmiş ve mekanın akustiğine vurgu yapılmıştır. Yapı, şehre farklı bir kültürel deneyim yaşatma fırsatı vermektedir (Santibañez, 2018).

8- Kish Qanat/ Kish Kanatı

Resim 3.19. Kish kanat yapısı (Alemohammad and Gharar, 2010)

İran'ın güneyinde bulunan Kish Adası'nda 2000 yıl önce inşa edildiği düşünülen Kish Kanat yapısı, 17 km uzunluğunda olup 274 bacaya sahiptir. Bazı noktalarda tünel çapı 10 m'ye ulaşmaktadır. Kanat, onarımdan geçtikten sonra günümüzde turistlerin antik su altyapı sistemini yakından gözlemleyebileceği bir müze olarak kullanılmaktadır (Alemohammad and Gharar, 2010).

9- Yazd Water Museum / Yazd Su Müzesi

Resim 3.20. Yazd Su Müzesi (URL-15)

Yezd su müzesi 1929 yılında inşa edilen bir tüccar konutunun altından geçen iki kanat yapısı ve kanatlara ulaşımı sağlayan Payab yapısından oluşmaktadır. Tüccarın konuttan ayrılmasını takiben bu yapı özelinde 2000 yılında İran'ın Yezd şehrinde ilk uluslararası konferans yapılmış ve bu konferanstan sonra İran hükümeti, UNESCO ile iş birliği halinde çalışacak Uluslararası Kanat Araştırma Merkezi'nin kurulmasına karar vermiştir. International Center on Qanats and Historic Hydraulic Structures [ICQHS] adındaki bu merkez, yapıyı su müzesi olarak kullanma kararı almış ve yapı günümüzde yüzlerce turist ağırlamaktadır (URL-15).

Yeni işlev verilmiş örneklerden Old Croton ve Aquas Livres su kemerleri, ilişkili oldukları diğer su yapılarıyla tescillenerek bütüncül olarak korunmuştur. Aquas Livres su kemeri ilişkili olduğu diğer su yapılarıyla birlikte su müzesi olarak korunmaktadır. Old Croton su kemeri ve ilişkili olduğu yapılar ise ulusal park olarak korunurken yapı şehrin kent simgesi haline gelmiştir.

Houston'daki Buffalo Bayou Park sarnıcı ve İspanya'daki Rei Marti sarnıcı, kültürel etkinlik amacıyla kullanılmaktadır.

Paris'i yer altından altında ağ gibi ören kanalizasyonlarının bir bölümüne kanalizasyon müzesi işlevi verilmiştir. Kanalizasyonda kullanılan makineler ve işlerin nasıl yapıldığı anlatılmakta, kanalizasyon boyunca gezerken yer üstündeki planın izdüşümünde gezilmektedir.

İran'da Kish kanat, Gaziantep'teki livas (kanat) sistemleridir. İran'da kanat yapısı müze haline getirilmiştir. Yine İran'ın Yezd şehrinde altından kanat yapısı geçen bir konak su müzesi haline getirilmiştir.

Yurt dışındaki günümüzde işlevini kaybetmiş yedi farklı tarihi su yapısı incelenmiş ve örnek projelerin ulaştığı sonuçlar şöyle sıralanmıştır:

- Tarihi yapıların ilişkili olduğu yapılarla ve çevresiyle bütüncül korunduğu,
- Tarihi yapıların minimum müdahaleyle doğru işlevler verilerek yapıların sürekli insan kullanımına açıldığı,
- Tarihi yapıları korumak için bütçe ayırabilecek bilince sahip yöneticilerin önemli olduğu,

- İnsanların günlük hayatlarında antik teknolojiler yardımıyla geçmişle bağ kurmalarının sağlandığı görülmüştür.

3.2.2. Türkiye'de yeniden işlevlendirilmiş tarihi su yapısı örnekleri

Yurtdışında olduğu üzere ülkemizde de yeniden işlevlendirilmiş su yapıları mevcut olup, sınırlı sayıda günümüzde halen kullanımdadırlar. Projelendirilmiş dört adet sarnıç, üç adet hamam, birer adet kastel ve maksem örneğine ulaşılmış ve incelenmiştir.

1- Binbirdirek Sarnıcı, İstanbul

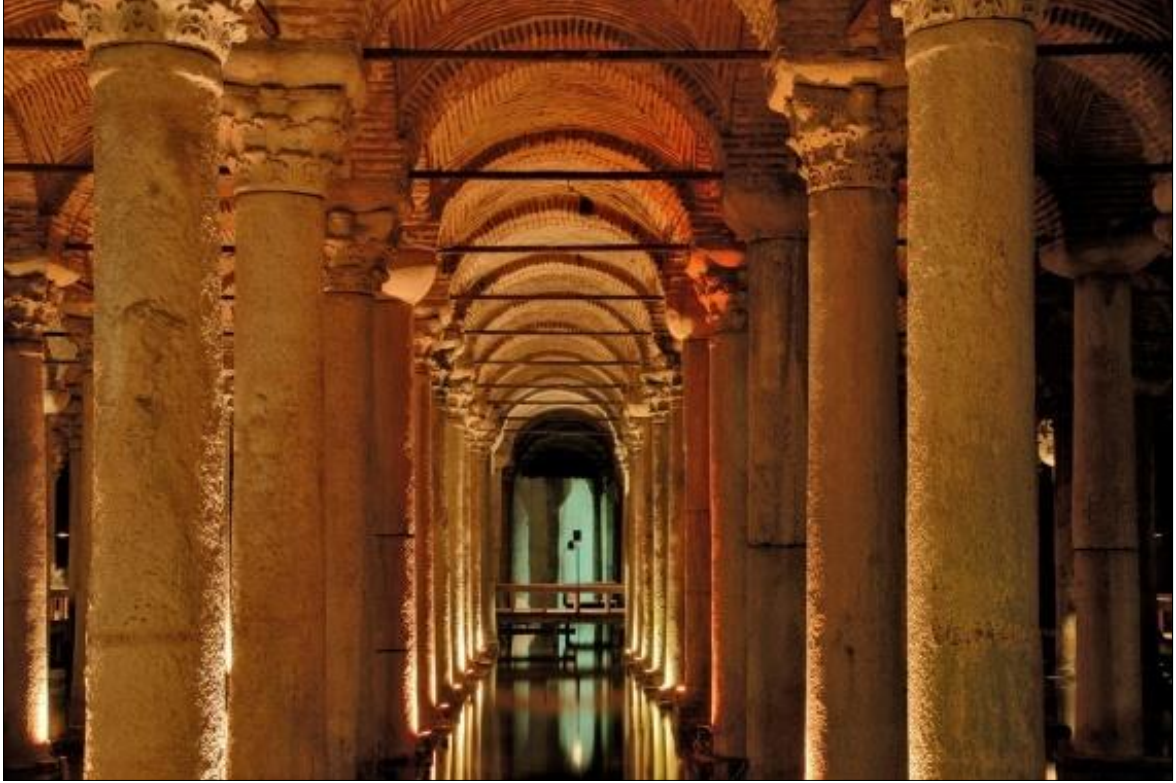

Resim 3.21. Binbirdirek Sarnıcı (URL-16)

Yerebatan Sarnıcı'ndan sonra İstanbul'daki ikinci büyük sarnıç olan Binbirdirek sarnıcı, Sultanahmet bölgesinde bulunan saray, çarşı, köşk, çeşme ve eski İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere M.S. 4. yüzyılda İmparator Konstantinos I devri senatörlerinden Philoxenos tarafından yaptırılmıştır. Sarnıcın eni 50 metre, boyu 64 metre ve yüksekliği 14 metredir. 224 sütundan günümüze 212 adeti ulaşabilen sütunlar, sarnıcın üzerini örten kemer ve çapraz tonozları taşımaktadırlar (Altınoluk, 1998:28).

Yapı, 06.03.1982 yılında 1. grup yapı olarak tescillenmiş olup, günümüzde turistik-lokanta-kafe işlevleriyle kullanılmaktadır (Envanter.org). Ancak, lokanta-kafe fonksiyonları halka açık değil yalnızca özel davet, düğün ve kurumsal organizasyonlar tarafından kullanılabilir. Binbirdirek Sarnıcı'nı gezmek isteyen yerli ya da yabancı bir turist, Yerebatan Sarnıcı'nda olduğu gibi sadece sarnıcı gezebilmektedir.

2- Yerebatan (Bazilika) Sarnıcı, İstanbul

Resim 3.22. Yerebatan Sarnıcı (URL-17)

Bizans Dönemi'nde, güvenlik nedeniyle yer altında inşa edilen Yerebatan Sarnıcı, 9800 m² taban alanı ile tespit edilebilen en büyük kapalı sarnıçtır. 52 adet taş basamakla inilen yapıda, her biri 9 metre yüksekliğinde ve 4,80 metre aralıklı 336 sütun yer almaktadır (URL-17). Sarnıcın duvar kalınlığı su basıncına dayanabilmesi için 5 metre olup, sütun gövdeleri hurma ağacı şeklinde işlenmiştir (Kerim ve Süme, 2018). Yapıldığı dönemde, sarayların bulunduğu büyük bir bölgeyi besleyen sarnıç, İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı'nın bahçelerine su kaynağı olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde ise, İslami kurallar gereği durgun su yerine akan suyun makbul olduğu düşüncesiyle kullanımı sona ermiştir (URL-17).

İnşa edildiği günden bu yana, çeşitli onarımlardan geçen sarnıç Osmanlı Dönemi'nde 2 kez onarımdan geçmiş; Cumhuriyet Dönemi'nde ise 1987 yılında İstanbul Belediyesi tarafından onarım görüp, müze işleviyle ziyarete açılmıştır. Yapı 1994 yılında ve 2021 yıllarında da onarım görmüştür. Bugün sarnıçta, müze işlevinin yanında ulusal ve uluslararası birçok etkinlik yapılmaktadır (URL-17).

3- Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı

Resim 3.23. Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı'nın günümüzde restoran olarak kullanımı (URL-18)

1984 yılında Turing Otomobil Kurumu tarafından bir oto tamircisinden satın alınan sarnıcın 1500 yıllık olduğu düşünülmektedir. Sarnıcın alındığında önceki işlevi olan niteliksiz ticaret sebebi ile dışı çokça zarar gördüğü, mekan içinde ise 7 metre derinliğinde moloz yığını bulunduğu bilinmektedir. Baştan aşağı onarım gören sarnıç, Orta çağ konseptinde bir Roma Tavernası olarak hizmete sunulmuştur (Çuhadar, 2010:717). Sarnıca restorasyon sonrasında açıldığı düşünülen 4 pencereye ek olarak, restoran işlevi için mutfak, avize, şömine gibi ekler ilave edilmiştir (Güngör, 2017: 51).

Güngör (2017), çalışmasında yapı tekrar restore edildiği için kullanılmadığından bahsetmiştir. Sarnıcın, bir Roma Sarnıcı olmasına ithafen, Resim 3.24'teki gibi Orta çağ konseptinde bir Roma tavernası olması, yapının özgün özellikleriyle ilişkilidir. Yapının günümüzdeki durumu, önceki haliyle karşılaştırıldığında (Resim 3.23 ve Resim 3.24), yapının özgün haliyle bağlantı kuran dekorasyonun yok olduğu gözlemlenmektedir.

Resim 3.24. Sarnıcın 2017'deki iç mekan görünümü (Güngör,2017)

4- Myrelaion Manastırı (Bodrum Camii) Sarnıcı / Myrelaion Çarşısı

Resim 3.25. Myrelaion Çarşısı, Laleli, İstanbul (Altuğ, 2017)

Sarnıç, Myrelaion Manastır Kilisesi'nin yanında, Orta Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. 5. yüzyılda inşa edilen ve sonradan sarnıca çevrildiği düşünülen yuvarlak yapının çapı 40 metre, duvar kalınlıkları ise 5 metreyi bulmaktadır. Sarnıcın, bir sarayın açık avlusunun altına inşa edildiği düşünülmektedir. Venedik'teki San Marco Kilisesi'nde eksik bazı heykel parçalarına, bu yapıda karşılaşmıştır (Altuğ, 2017).

1992 yılında harap vaziyette olan yapının restorasyonu yapılmış ve çarşı olarak işlevlendirilmiştir. Ancak çarşı esnafının, sütun aralıklarını bölerek ürünler sergilemesi, yapı karakterinin algılanmasını güçleştirmiştir. Yapının çevresindeki niteliksiz yapılar nedeniyle sarnıcın dışarıdan algılanması da oldukça zordur.

5- Beyazıt Hamamı

Resim 3.26. II. Bayezid Türk Hamam Kültür Müzesi iç mekan görünüşü (URL-19)

Beyazıt Hamamı 1507 yılında II. Beyazıt baniliğinde Mimar Hayrettin tarafından yapılmıştır. Yığma sistemi ile inşa edilmiş çifte hamamda doğal taş kullanılmıştır. Hamam işlevini 1928’lerde yitirdikten sonra depo olarak kullanılmaya başlayan yapı, daha çok saklama alanı yaratmak adına ahşap katlar eklenerek ve mekanların birbirine geçişini kolaylaştırmak için bazı duvarlar delinerek müdahale görmüş, bu müdahalelerle yapıya ciddi zararlar verilmiştir (Altınoluk, 1998:82). Bu tahribatlar sonucunda yapı yıkılmak istenmiş ve bu çabalar sonuç vermeyince hamamın büyük mekanları İstanbul Üniversitesi tarafından alınmıştır (Eyice, 1992). 2003 yılında ayrıntılı rölöve ve restitüsyon projesi, 2004 yılında ise restorasyon projesi İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi’nin ortak çalışmalarıyla hazırlanıp, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. 2007 yılında restorasyon çalışmaları tamamlandıktan sonra 2011 yılında müze işlevi verilmesine karar verilmiştir. Günümüzde erkekler hamamının soyunmalık mekanı sergi salonu hem kadın hem erkek bölümlerinin ılık ve sıcaklık birimleri ise II. Bayezid Türk Hamam Kültür Müzesi olarak, çağdaş ek olan külhan ve ortaya çıkarılan

odunluk ise, kafe-restoran olaeak işlevlendirilmiş; gelecekte yapının tekrar hamam olarak kullanılması için gerekli tesisat düzenlemeleri de yapılmıştır (Alkan, 2015).

6- Sille Ak Hamam

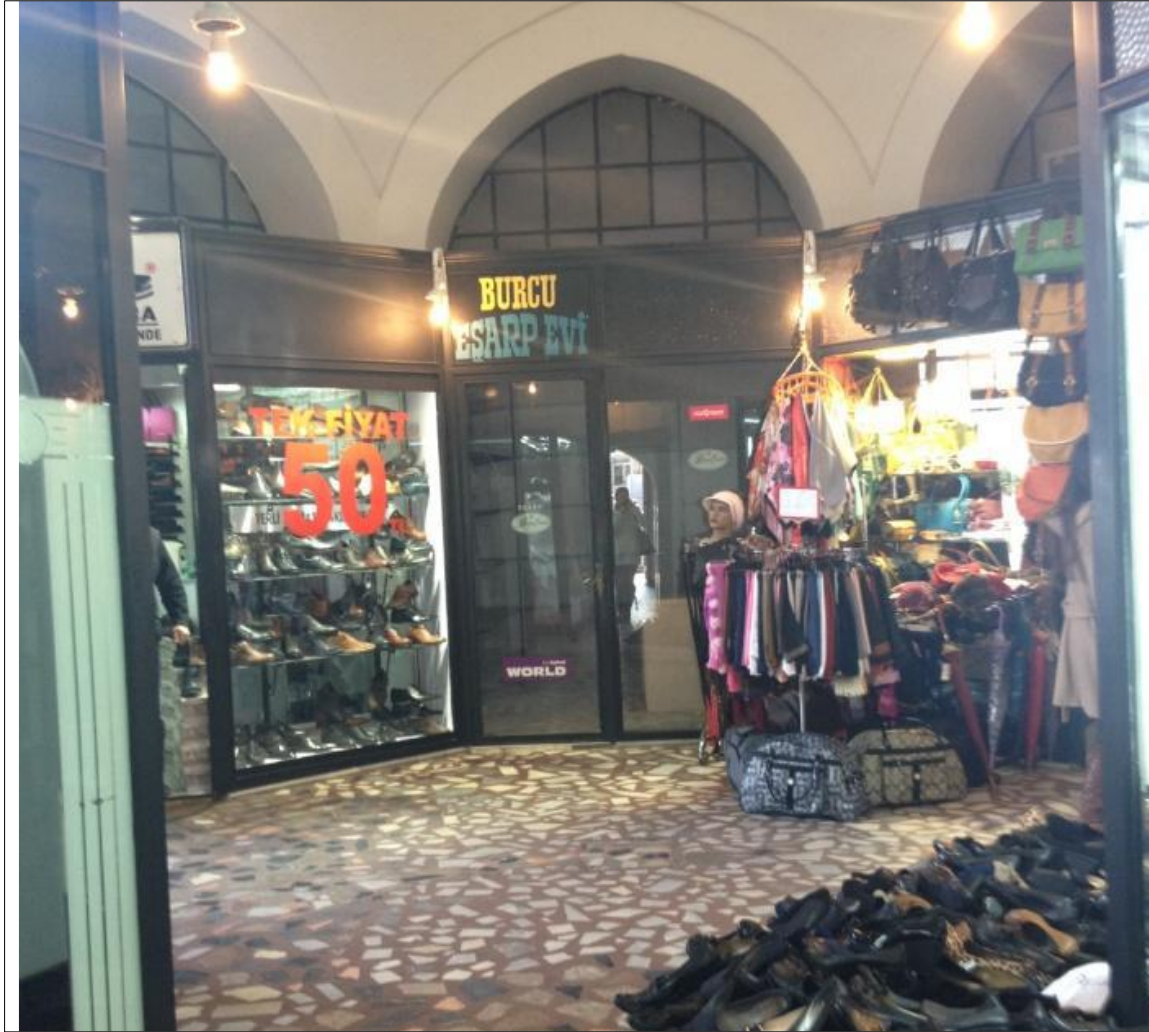

Resim 3.27. Sille Ak hamamı (Mazlum, 2018)

Hacı Ali Ağa tarafından 1884 yılında yaptırılan çifte hamam, simetrik plana sahip olup Soyunmalık, soğukluk ve sıcaklık bölümlerinden meydana gelmektedir.

Yapı, 1998 yılında restore edilerek halk kültürü müzesi olarak işlevlendirilmiş, Selçuklu Belediyesi tarafından özel bir işletmeye kiralanmıştır. Yapının yeni kullanımının ticari olması ve bu sebeple niteliksiz müdahalelerin mevcut olması yapının günümüzde karşılaştığı problemlerdendir. Tonoz örtülü soğukluk bölümünde sergilenen ürünler mekan algısını bozup, hamam yapısının karakterini bozmaktadır (Mazlum, 2018).

7- Büyük Yeşil Direkli Hamam, Üsküdar

Resim 3.28. Üsküdar Büyük Yeşil Direkli Hamam, çarşı mekanı (Cebioğlu, 2013)

Yapı, Nurbanu Valide Sultan tarafından Atik Valide Külliye'sine gelir getirmesi amacıyla yaptırılmıştır. 18. yüzyıl ortalarında, 300 senelik kiraya verilerek vakıftan çıkmış, I. Dünya Savaşı sonlarında ekonomik nedenlerle kapatılmış, 1932 yılında mülkiyeti değişen hamamın cephesindeki ilaveler kaldırılarak dükkanlar eklenip yıkılmıştır (Cebioğlu, 2013)

1962 yılında restore edilen hamam, bugün Mimar Sinan Çarşısı olarak kullanılmaktadır. Yapının kullanıcıları, yapıdaki dükkan sahipleri ve semt sakinleri olup, bu kişilerin istekleri doğrultusunda şekillenen yapı oldukça tahrip olmuştur. Yapının özgün mekanları kaybolmuş, hamamın yapısal özellikleriyle uyumlayan niteliksiz ekler yapıya zarar vermiş, yapının ölçeğine göre büyük ve uyumsuz donatı elemanları kullanılmış ve gelişi güzel

sergilenen ürünler sirkülasyonu engellemiştir. Sonuç olarak yapı çokça tahrip olmuş ve özgünlüğünü yitirmiştir.

8- Taksim Maksemi / İBB Cumhuriyet Sanat Galerisi

Resim 3.29. İBB Cumhuriyet Sanat Galerisi (URL-20)

İstanbul'un 6 suyolundan biri olan Taksim suyoluna ait Taksim Maksemi, 1732 yılında I. Mahmud tarafından su iletim hattından gelen suyun depolanması ve buradan Fındıklı-Tophane, Beyoğlu-Galata ve Kasımpaşa yönlerine dağıtılması amacıyla yaptırılmıştır (Çeçen, 2003).

Günümüzde özgün işlevi maksem olan sekizgen yapı belediyenin irtibat bürosu, maksemin su deposu ise İBB Cumhuriyet Sanat Galerisi olarak işlevlendirilmiştir (Dumanoğlu, 2021).

9- Pişirici Kasteli, Gaziantep

Resim 3.30. Pişirici kasteli iç mekanı

Pişirici Kastelinin mescit bölümünde bulunan kabartmadan anlaşıldığı kadarıyla 13.-15. yüzyıllar arasında Memlûklü döneminde inşa edildiği düşünülmektedir. 16,8 metreye 18 metre ölçülerinde olan kastel 1710 yılı öncesinde, 1950 ve 1976 yıllarında onarım, Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2006 yılında restorasyon görmüş; 2016 yılında yapılan onarımlarla da özgünlüğü büyük ölçüde korunarak günümüze kadar gelebilmiştir. Kastel günümüzde turizm amaçlı kullanılmakta ve belirli bir işlevi bulunmamaktadır.

Yeni işlev verilmiş su yapısı örnekleri incelendiğinde yurt dışındaki yapıların, insanın sürekli kullanımına açılarak en özgün halleriyle korunmalarının sürdürüldüğü görülmüştür.

Ülkemizdeki yapılar incelendiğinde, yapıların birçoğunda durum tam tersidir.

İncelenen 4 sarnıçtan Yerebatan, Binbirdirek ve Soğukçeşme Sokağı sarnıçlarının, yurt dışındaki örneklerle benzeştiğini, koruma altına alınarak müze ya da kültürel etkinlik alanı

işlevi verildiğini görmekteyiz. Yapılar arasından sadece Myrelaion Manastırı Sarnıcı'nın, kullanıcıları tarafından sergilenen ürünler ve kullanılan aydınlatmalarla, bakımsız ve karakteristiği bozulmuş halde olduğu görülmüştür. Bu noktada, yapı sahibinin koruma bilincine sahip olmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yeni işlev verilmiş 3 adet hamam yapısı incelendiğinde, Sille Ak Hamam ve Büyük/Yeşil Direkli Hamam'ın kullanıcıları tarafından ürün sergileme, uygunsuz ekler yapma, yapıyla uyumsuz aydınlatmalar kullanma gibi sebeplerle, yapı karakteristiğinin bozulduğu görülmüştür. 3 hamamdan sadece Beyazıt Hamamı'nın korunduğu söylenebilir. Yıkılması planlanan hamamın, İstanbul Üniversitesi bünyesine alınarak Türk Hamam Kültür Müzesi haline getirilmesi, yapı için bir şans olmuştur. Yapının tesisat düzenlemeleri, tekrar hamam işlevi verilmek istediğinde hazır vaziyettedir. Beyazıt Hamamı'nın işlevlendirilmesinin, diğer iki hamamdan daha başarılı olmasının yegane nedeni, yapı sahiplerinin koruma bilinci taşımasıdır.

Yer altındaki kanat yapılarına erişim yapısı olan kastel yapısı, yapıda devamlı bir kullanım olmaması ve bakımlarının doğru yapılamaması nedeniyle zarar görmüştür. Yurt dışındaki Yezd Su Müzesi ve Kish Kanat örneklerinde yapılar müze haline getirilerek devamlı kullanıma açılmış ve korunmaları sürdürülmüştür.

Taksim Maksemi belediyenin irtibat bürosu olmuş, maksemin bitişiğindeki büyük su deposu ise İBB Cumhuriyet Sanat Galerisi olmuştur (Dumanoğlu, 2021). Koruma bilinci olan yöneticilerin, kültür mirasını halkın kullanımına açıp, toplumsal bellekte var etmeye devam ederek korumasına bir örnektir.

Yurt dışında yeni işlev verilmiş su kemeri, bent (küçük baraj), su deposu gibi yapıların yeniden işlevlendirilmiş örneklerine ülkemizde rastlanamamıştır.

Ülkemizde koruma sorunları konusunda dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Öncelikle koruma bilinci toplumun tümüne aşılmalı,
- Tarihi yapıların restorasyonlarının ya da rutin bakımlarının kaliteli malzeme ve işçilikle yapılabilmesi için gerekli bütçe devlet tarafından sağlanmalı,

- Tarihi su yapıları, bağlantılı olduğu yapılar ile bütünleşik korunmalı; tek yapıysa doğru bir çevre analizi yapılarak kamusal alan haline getirilmeli,
- Yapının en az müdahale ile özgün kimliği korunarak yeni işlev verilmeli ve yapı her an ilk işlevine dönebilecek şekilde tasarlanmalı,
- Yeniden işlevlendirme, işinin ehli meslek sahipleri tarafından, çeşitli kurumların iş birliği ile hazırlanmış bir yönetmelik çerçevesinde uygulanmalı,
- Özel kişilerin sahibi olduğu ya da işlettiği tarihi yapılar denetlenmeli,
- Bir tarihi yapıya, gelecek kuşaklara aktarılacak üzere korunacağı, sosyal şartlara ve gelecek trendlere cevap verebilecek bir misyon yüklenmeden, tamamen ticari kaygılarla değerini bilmeyecek ellere teslim edilmemeli,
- Tarihi yapıları korumanın en iyi yolunun, onları sürekli insan kullanımına açmak olduğu unutulmamalıdır.

Yurt içinde yeni işlev verilmiş su yapısı örneklerinden Gaziantep'e özgü Pişirici Kasteli ve diğer beş kastel örneklem yapı olarak seçilmiş ve günümüz durumu analiz edilmiştir.

3.3. Gaziantep Tarihi Su Yapılarının İncelenmesi

Ortadoğu'da bereketli toprakların bulunduğu Bereketli Hilal'in¹¹, İpek Yolu'nun ve Fırat Nehri'nin batısındaki verimli bir platonun geçtiği konumda yer alan Gaziantep, Akdeniz iklimi ve bereketli topraklarıyla yetiştirilen ürünlerle, Doliche antik kenti ve Kommagene bölgesi olmasıyla kadim uygarlıklara ev sahipliği yapmış, geçmişiyile ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıyla sürekli bir kültürel etkileşime maruz kalmış önemli değerler içeren bir şehirdir. Verimli toprakları ve doğunun batıya açılan kapısı olarak önemli jeopolitik konumuyla çeşitli kültürlerin etkileşiminde kalmış Gaziantep şehri, ticaret açısından önemli bir şehir olmuştur. Şehir, İpek Yolu'nun batıya açılan kapısı olarak görülmektedir.

Tarihin en uzun ve en eski karayolu olan ve 2000 yıl kadar önce açıldığı düşünülen İpek Yolu, Çin'e, Avrupa'ya ve Afrika'nın kuzeyine kadar uzanmaktadır. Doğu'nun ürettiği ipek ve ipekli ürünlerine pazar araması, Batı'nın ise Doğu'daki kıymetli ürünlere ulaşma çabasının sonucunda açılmış bir yollar ağıdır. Ticari faaliyetleri gerçekleştirme amacıyla kurulan etkileşim, zamanla sosyo-kültürel ilişkilerin kendiliğinden kurulup gelişmesini

¹¹ Bereketli Hilal: Ortadoğuda bereketli toprakların yer aldığı, ilk çağlardan bu yana insanların yaşamlarını kurduğu, yerleşik hayata geçip tarımla ürettikleri hilal şeklindeki hat, bölge.

sağlamıştır. Doğal kaynak bulma ve askeri nedenlerle keşif amaçlarıyla da kullanılan İpek Yolu Asya, Akdeniz Bölgesi ve Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkileri anlamlandırmamızı sağlamaktadır.

Tezcan'ın (2014) makalesinde geçen “İpek Yolu, Akdeniz kıyılarında önceleri Selevkosların, bilahare ise Romalıların hâkimiyetindeki Antiokhia (Antakya) şehrinden başlayarak Doğu'ya doğru devam ediyordu. Sonra Hieropolis (Menbiç) şehri ve Zeugma'da Fırat Nehri'ni geçerek Parth arazisine” cümlesinde Zeugma olarak adlandırılan kent şimdiki Gaziantep şehrinin Nizip ilçesinde yer almaktadır.

Verimli toprakları, jeopolitik konumu ve çağlar boyunca yaşamış kadim uygarlıklara ev sahipliği yapmış bölgede ilk yerleşimler başlayıp şehir geliştikçe, şehri kuzeyinden ve doğusundan sararak geçen Alleben Deresi'nin suyu yetersiz kalmaya başlamıştı. Bu durum çeşitli su yapılarının kullanılmasında etkili olmuştur.

Su kaynakları ve su başları

Su kaynakları ve su başları bütün kültürlerde kutsal sayılmış, şifaları yerler olarak görülmüşlerdir. Her biriyle ilgili efsaneler bulunmakta, Gaziantep'in Sam köyündeki pınardaki balıklar da kutsal sayılmaktadır. Nisan yağmurları da şifa olarak görülür, yağmur suları kaplarda biriktirilip şifa niyetine içilirdi (Uçar, 2018:40).

Su kuyusu

Su, modern iletim sistemleriyle evlere ulaşmadan önce içme suyu kuyulardan temin edilirdi. Kuyuları açma zahmetli ve pahalı bir iş olduğundan yalnızca zenginlerin evinde ve kamusal alanların belirli noktalarında bulunurdu. Evinde kuyusu olmayanlar, komşu evlerinden suyu temin eder, su getirme işini çoğunlukla gün batımı vakitlerinde kadınlar yapardı. Hanımlar suyu kuyular dışında pınarlardan ve yakındaki çaylardan da taşırlardı (Uçar, 2018:40).

Saka

Su taşıma işi merkeplerce (eşek) de yapılırdı. Aşağıdaki mahallelerdeki kuyulardan merkeplere sular yüklenir, binicisi olmadan nereye gideceğini ezberleyen hayvan kaledeki evlere gelince anırıp ev sahibine suyun geldiğini haber verirdi (Uçar, 2018:40).

Sarnıç

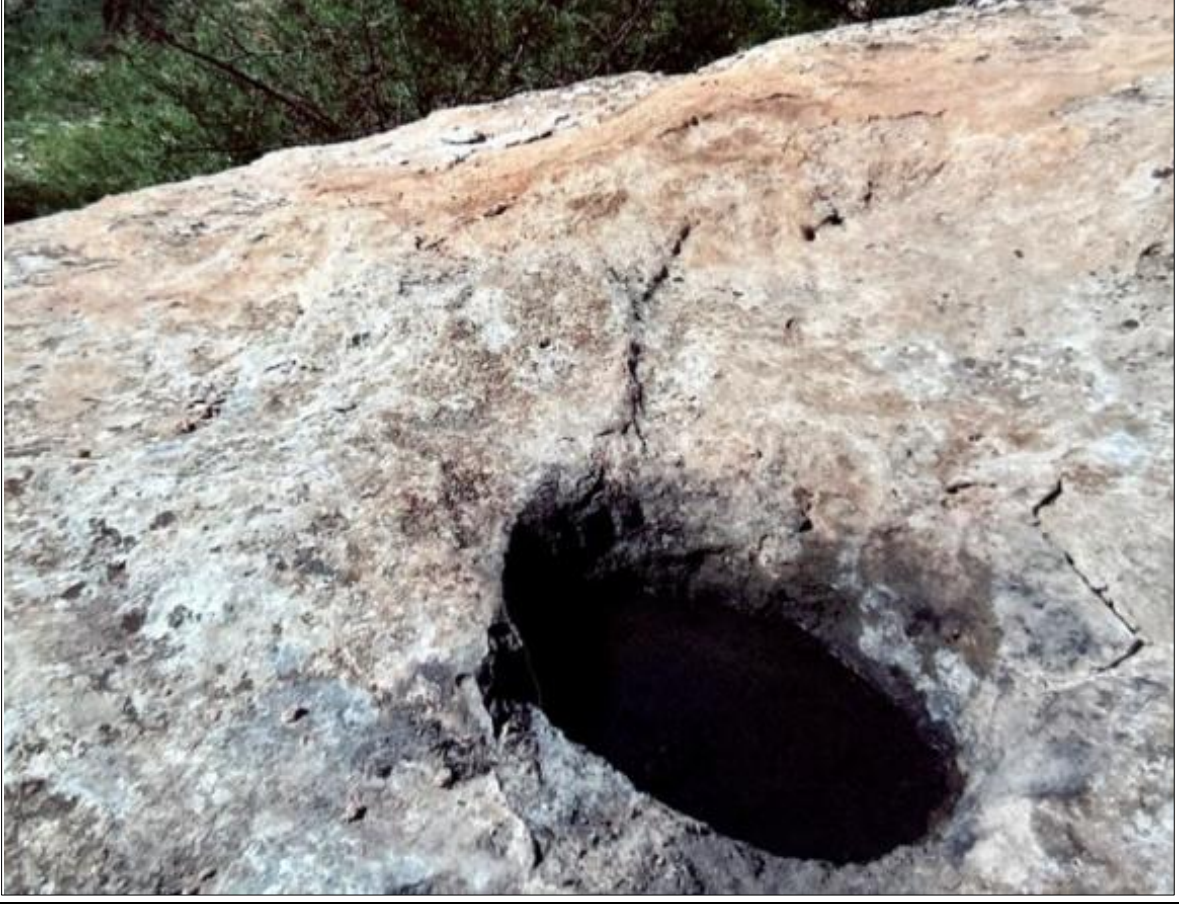

Resim 3.31. Yenyazı Köyü yakınlarında Eski Gaziantep-Nizip yolu üzerindeki hayrat (Uçar, 2018:41)

Tamamen yağmur sularının depolanması prensibiyle çalışan, yer altındaki tonoz örtülü sarnıçlar bugün Gaziantep-Nizip karayolu üzerinde bulunmaktadır. Yakınlarında akarsu bulunmayan işlek bölgelerde hayvanlarıyla yolculuk yapanların faydalanması için hayrat denilen sarnıç benzeri yapılar inşa edilmiştir (Uçar, 2018:41).

Suluk

İşlek yol kenarlarında bulunan, sabahın erken saatlerinde doldurulan, hayvanların ulaşamaması için yüksek yapılmış su tekneleridir.

Gak

Resim 3.32. Yenyazı köyü yakınlarında Şehitler Ormanı'nda kayaya oyulmuş gak (Uçar, 2018:42)

Adını, külünkle kakmaktan yani oymaktan aldığı düşünülmektedir. Yerleşim olmayan bölgelerde kayaya oyulan bir metrekare ve daha küçük oyuklardır. Yağmur sularıyla beslenir. Hem insanların hem hayvanların faydalanması için yapılmıştır (Uçar, 2018:42).

Sal

Resim 3.33. Gaziantep'te 476 ada 58 parseldeki evin avlusunda bulunan sal (Uçar, 2018:43)

Birkaç metrekare büyüklükte, yarım metre kadar derinlikteki havuzlardır. Su depolama içinde kullanılırdı. Salın daha büyüğüne haraf denilir, kuyudan çekilen su sulamada kullanıldığından haraflar sala göre daha büyük olurdu (Uçar, 2018:43)

Hamam

Türk hamamları her ne kadar Roma hamamları gibi eğlence amaçlı değilde sadece temizlenme amaçlı kullanılırsalar da Gaziantep'te gelin hamamı, lohusa hamamı gibi insan hayatında önem arz eden konularda eğlence amaçlı da kullanılmaktaydı. Kadınlar kadar olmasa da erkekler hamamında da sazlı sözlü eğlenceler düzenlenirdi.

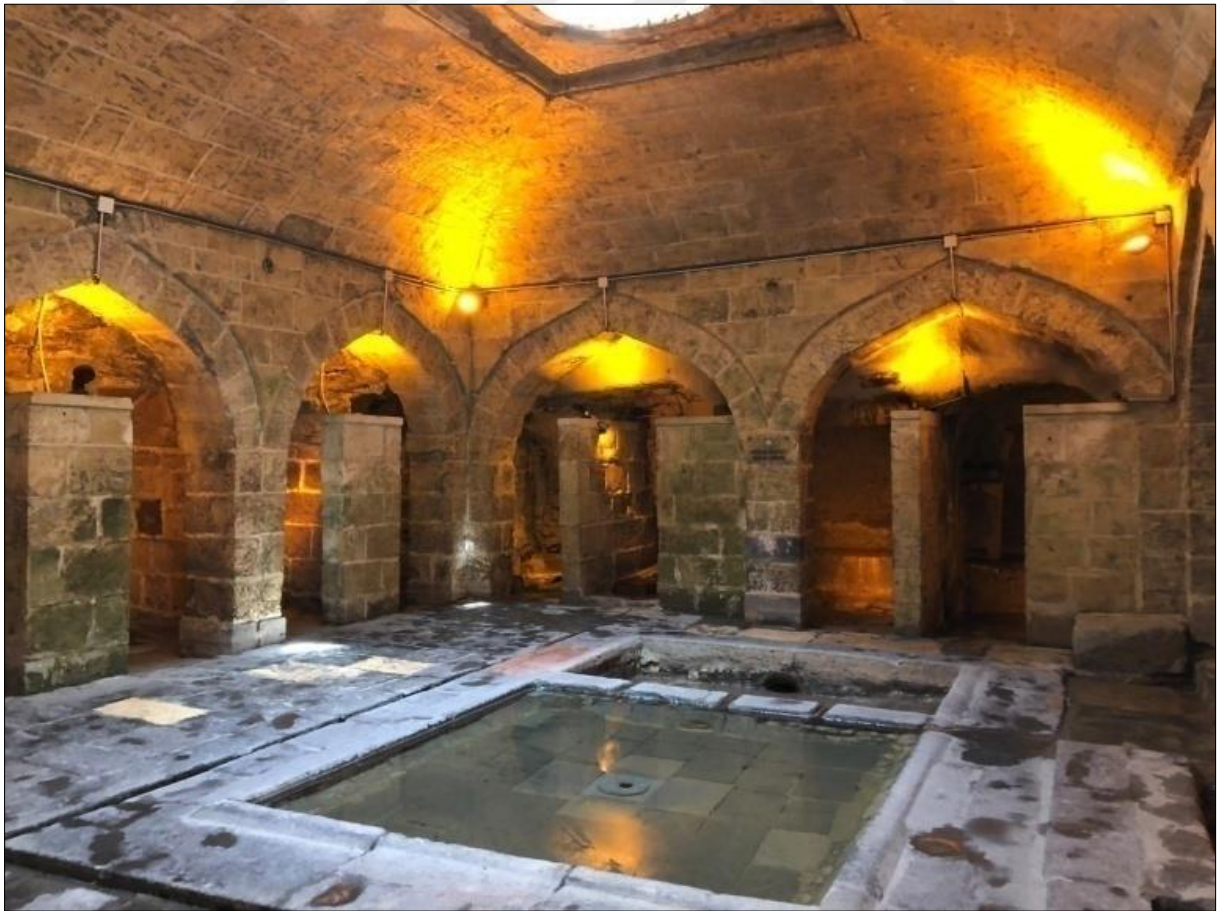
Gaziantep hamamları, ısı kaybını önlemek için büyük ölçüde gömülü inşa edilirdi. Bu nedenle cephe olarak dikkat çekmeselerde iç mekanda renkli taş döşemeler kullanılmıştır.

Günümüze ulaşan hamamlar Paşa, Keyvanbey, Hüseyinpaşa, Naip, Tabak, Eski, İki Kapılı, Şeyh Fethullah hamamlarıdır (Ararat, 2018).

Livas (Kanat) sistemleri

Gaziantep'in su kaynağı Alleben deresinin suyu hem sulamada hem de içme suyu olarak kullanılacak kadar çok değildi. Suyun temini için yakındaki Pancarlı ve Battal Höyük kaynaklardan suyu taşımak gerekmiştir. Gaziantep'in sıcak iklimi, suyu buharlaştırıp yüzeyden taşımaya elverişli olmadığından, su livas (kanat) adı verilen yer altı su kanallarıyla taşınmıştır. Bu yer altı tünelleri şehri bir ağ gibi sardığı ve kullanıcılar suyu sisteme açılan kuyulardan çekmişlerdir. Bu kuyuların dipten soğuk kaynak suyu geçtiği için soğuk olduğu, insanların yiyeceklerini buzdolabı işlevi gören bu kuyularda beklettiği bilinmektedir. Şehrin mutfağının bu denli zengin olması da bu duruma bağlanmaktadır (Uçar, 2018:48)

Kasteller

Resim 3.34. Pişirici Kastle'nin iç mekanından bir görünüş

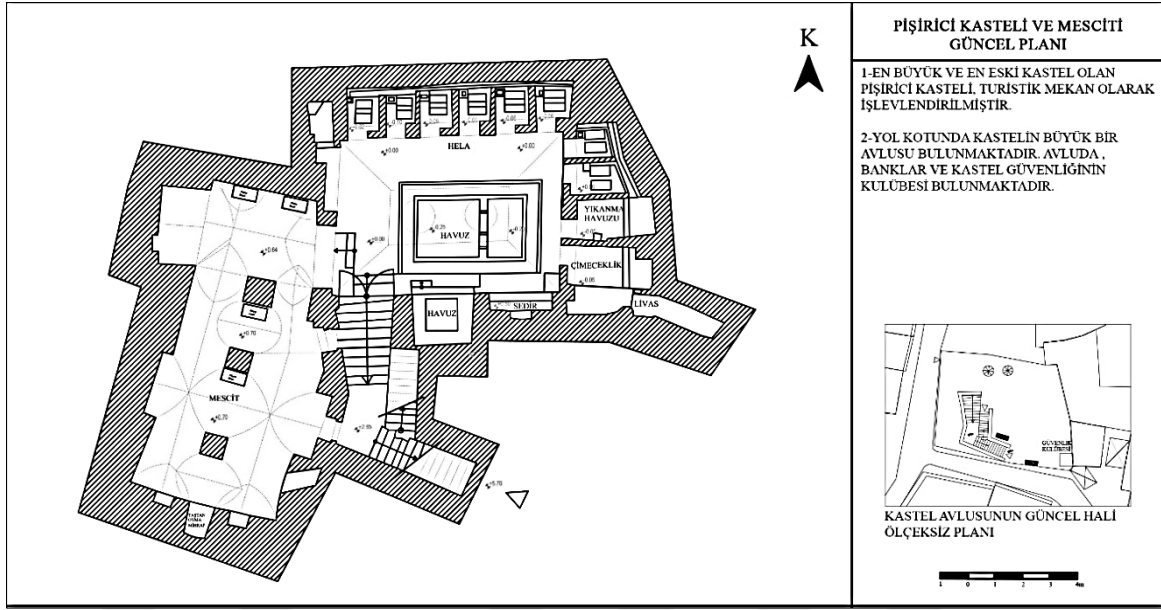
Livas sistemine iniş yapıları olan kasteller, akan serin kaynak suyula beslenen yapılardır. Gaziantep kültüründe sosyalleşme anlamında oldukça önemli olan yapıyı, sıcak yaz günlerinde halkın serinleyip sosyalleşmek amacıyla kullandığı bilinirdi. Ayrıca yıkanma, tuvalet, çamaşır yıkama ve ibadet etme amaçlı da kullanılan bu yapılar Gaziantep'e özgü olup, inşa edilmiş 16 adet kastelden sadece 6'sı günümüze ulaşabilmiştir (Uçar, 2018:84)

3.3.1. Gaziantep'teki Kastel Yapılarının İncelenmesi

Antik su taşıma sistemi olan kanat (livas) sistemlerine iniş yapıları olan kastel yapıları, ülkemizde ve dünyada yalnızca Gaziantep şehrinde bulunduğu düşünülmektedir. UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'ne girmiş kastel yapılarının 16 adet olduğu ancak günümüze sadece 6'sının ulaşabildiği tespit edilmiştir. Günümüze ulaşamayan kasteller Şahveli Cami Kasteli, Kabainek Kasteli, Ayşe Bacı Cami Kasteli, Şeyh Ocağı (Şeyhcan), Mehak (Mihenk Kasteli), Sultan Gavri Kasteli, Kanalıcı (Kırkayak) Kasteli, Eşraf (Eşek) Kasteli, Arasa Çarşısında Bulunan Adı Bilinmeyen Kastel ve Bekirbey Camii Yerinde Bulunan Adı Bilinmeyen Kastellerdir. Günümüze ulaşabilen kasteller; İmam Gazali, Kozluca, Pişirici, Şeyh Fethullah, İhsanbey ve Ahmet Çelebi kastelleridir.

1- Pişirici Kasteli

Pişirici Kasteli, en eski kastel olmanın yanında en kapsamlı plan şemasına sahiptir. Kastelde mescit, ziyaret yeri, havuz, çimeceklik(banyo) ve hela bulunmaktadır. İki merdivenle inilen kastel, 3 havuz, 8 tuvalet(hela) ve 2 çimeceklikten (banyo) oluşan havuzlu kısım ve basamakla çıkılan ibadet amaçlı mescit kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Şekil 3.13).

Şekil 3.13. Pişirici Kasteli güncel planı (Uçar, 2016:85'teki Sibel Savcılı çalışması üzerinden oluşturulmuştur)

Çam (1984) çalışmasında, mescit kısmında bulunan mihrap duvarı üzerinde yer alan kabartmanın Memlûklü dönemi üslubunu yansıttığı ve kastelin 1283 yılında yapılmış olabileceğinden bahsetmiştir.

Tamamen yer altında bulunan kastelin üzerini örten tonozlu yapıda aydınlatma ve havalandırma amaçlı kullanılan iki adet açıklık bulunmaktadır. Kastel, güneydoğu köşesinden gelen livasın suyu ile beslenir. Pişirici Kasteli'ne kuzey yönünden inen 12 basamak ile güneydoğu yönünden inen 14 basamaklı iki merdiven, bir sahanlıkta birleşip kastele 11 basamakla inilmektedir. Havuz ve mescit bölümlerinden oluşan kastele, havuz bölümünden girilmektedir. Bağlı olduğu kanat (livas) yapılarından hala su aktif olarak akmaktadır. Girer girmez serinliğin hissedildiği kastel mimarisiyle, tepedeki tonozda yer alan aydınlatma ve havalandırma açıklıklarından süzülen ışıkla, rahatlatıcı akan su sesiyle büyüleyici bir mekandır.

Resim 3.35. Pişirici Kasteli havuz bölümü (solda), mescit bölümü(sağda)

Havuz bölümünde hiçbir bilgiye ya da görevliye rastlanmamış olup, havuz bölümünden basamakla geçilen mescit kısmında ise bütün kastelerde bulunan aynı bilgiler bulunmaktadır. Pişirici Kasteli özelinde tek bir açıklama panosu yer almaktadır. Karanlıkta zor algılanan panoda, kastelin en eski kastel olmasından ve onarım tarihlerinden bahsedilmektedir. Bu kastelerin, halkın kültüründe ne kadar önemli bir sosyalleşme mekanı olduğundan bahsedilmemiştir.

Resim 3.36. Pişirici Kasteli doğu yönündeki tuvalet bölümü (solda), mescit bölümü(sağda)

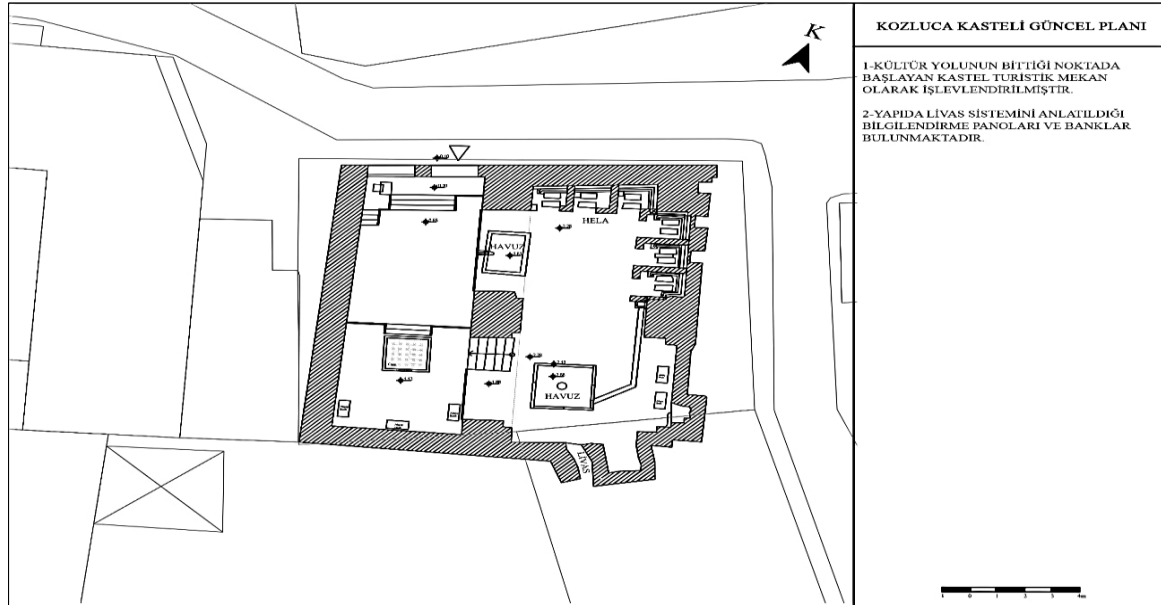
Tam olarak bir müze işlevi alamamış, yalnızca inilip fotoğraf çekilen yapıda, Resim 3.36’da görüldüğü gibi tuvalet bölümlerinde çokça çiçeklenme, oyulma, çatlak ve su teması kaynaklı aşınmalar meydana gelmiş; mescit bölümünde de özellikle aydınlatmaların ısıttığı bölgelerde çokça oyulma, renk değişimi, aşınma ve yüzey kayıpları meydana gelmiştir.

Tavanda çatlaklar, renk değişimi, çiçeklenme ve hatalı onarımdan kaynaklı hasarlar tespit edilmiştir.

Pazar günü hariç haftanın 6 günü ziyaretçiler tarafından ücretsiz gezilebilen kastele, 28.03.22 ve 29.03.2022 tarihlerinde 1 er saat boyunca 2 kez ziyarette bulunulmuştur. Bu zaman zarfında kastel yalnızca bir kez; anne ve kızlarından oluşan 4 kişilik bir aile tarafından ziyaret edilmiştir. Ailenin gezerken dinlenmek ve fotoğraf çekinmek için kasteli ziyaret ettiği lise ve ortaokul çağındaki çocuklarından öğrenilmiş, daha detaylı konuşma sonucunda sınıf arkadaşlarının ve yakınlarının kastelden haberlerinin olmadıklarını, kendilerinin ise kastele yakın oturdukları için yapıyı bildikleri ziyaretçiler tarafından açıklanmıştır.

Kastel görevlisi İnce, M. (2022), kastelin yer altında olduğundan dolayı gereken ilgiyi görmediğini ve Gaziantep halkı tarafından bile fazla bilinmediğini belirtmiştir. Kastel ziyaretçilerinin kasteli sosyal medya paylaşımlardan görenlerden, kültür turizmi için Gaziantep'e gelen kişilerden ya da rehberlerin getirdiği turist kabilelerinden oluştuğunu anlatmıştır.

2- Kozluca Kasteli

Şekil 3.14. Kozluca Kasteli ve Mescidi güncel planı (Uçar, 2018:87'deki Sibel Savcılı çalışması üzerinden oluşturulmuştur)

Uçar (2018), kısmen yer altında bulunan bu kastelin, kuzeyinde yer alan Kozluca Camii'nden önce inşa edildiği, inşa edildiği tarihin 1543 yılından önceki bir tarih olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir (Uçar, 2018:87).

Resim 3.37. Kozluca Kasteli havuz bölümü (solda), giriş kısmı(sağda)

Konut altına inşa edilmiş ve kısmen yer altında bulunan Kozluca Kasteli, ilk büyük onarımını 1975 yılında görmüş; zaman içerisinde yapıya eklenen tuvaletler, şadırvan, dolgu ve ara bölücü gibi niteliksiz ekler kaldırmıştır. Ekler kaldırıldıktan sonra özgün su kanalları ve döşemeye ulaşılarak onarımları yapılmıştır. Özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş bir kastedir.

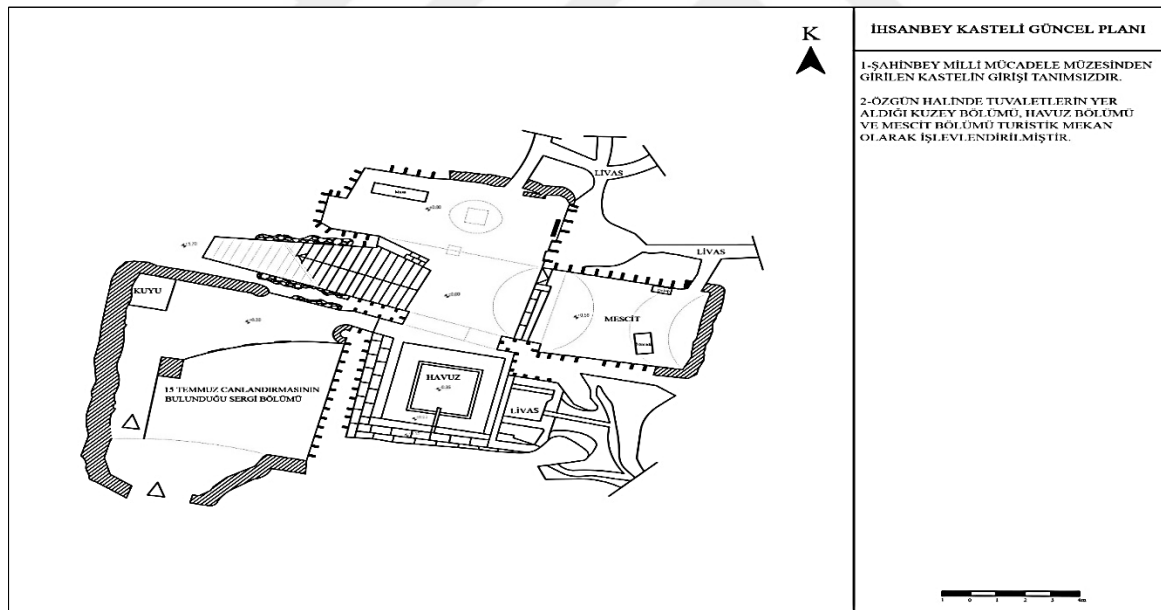
Resim 3.38. Kozluca Kasteli giriş bölümü (solda), küçük havuz kısmı(sağda)

En son 2015 yılında onarım gören kastelin duvarlarında, Resim 3.38’de görüldüğü gibi çimento esaslı harç ve sıva kullanımından kaynaklı yer yer oyulma ve nem kaynaklı renk değişimi görülmektedir.

Piştirici Kasteli gibi pazar günü hariç haftanın 6 günü ziyaretçiler tarafından ücretsiz gezilebilen kastele, 28.03.22 ve 29.03.2022 tarihlerinde 1 er saat boyunca 2 kez ziyarette bulunulmuştur. Kastelin yalnızca 50 metre batısında bulunan, Gaziantep’in en ünlü gastronomik noktalarından biri olan Metanet Lokantası’na gelen onlarca ziyaretçiden hiçbirinin Kozluca Kasteli’ne uğramadığı tespit edilmiştir.

3- İhsanbey Kasteli

Piştirici ve İmam Gazali kastelleri gibi tamamen yer altında bulunan kastel, İhsan Bey (Esenbek) Cami avlusunda bulunmaktadır.

Şekil 3.15. İhsan Bey Kasteli güncel planı (Uçar, 2018:95’teki çalışma üzerinden oluşturulmuştur)

Kastelin üzerindeki konaklar dönüştürülüp Şahinbey Milli Mücadele Müzesi olmuş, Kurtuluş Savaşı sırasında Gaziantep halkının kullandığı mağaraların sergilendiği alanın bitiminde İhsanbey kastel girişine yer verilmiştir. Müzenin içerisinden girilebilen ve tamamen zemin kotunun altında bulunan kastel merdiveni, müzenin de bulunduğu meydana çıkmaktadır.

Resim 3.39. İhsan Bey Kasteli havuz bölümü (solda), mescitten girişe bakış (sağda)

Resim 3.39’da görüldüğü gibi havuz bölümünün arkasındaki duvarda çok fazla oyulma ve yüzey kaybı bulunmaktadır. Mescitin üzerini örten tonoz ve duvarlarla birlikte mescitin içindeki duvarlarda da onarım kaynaklı hasarlar görülmektedir. Mescitin doğuya bakan duvarında çatlak ve oyulmalar görülmektedir.

Resim 3.40. İhsan Bey Kasteli havuz bölümü (solda), kasteli besleyen livas sistemi (sağda)

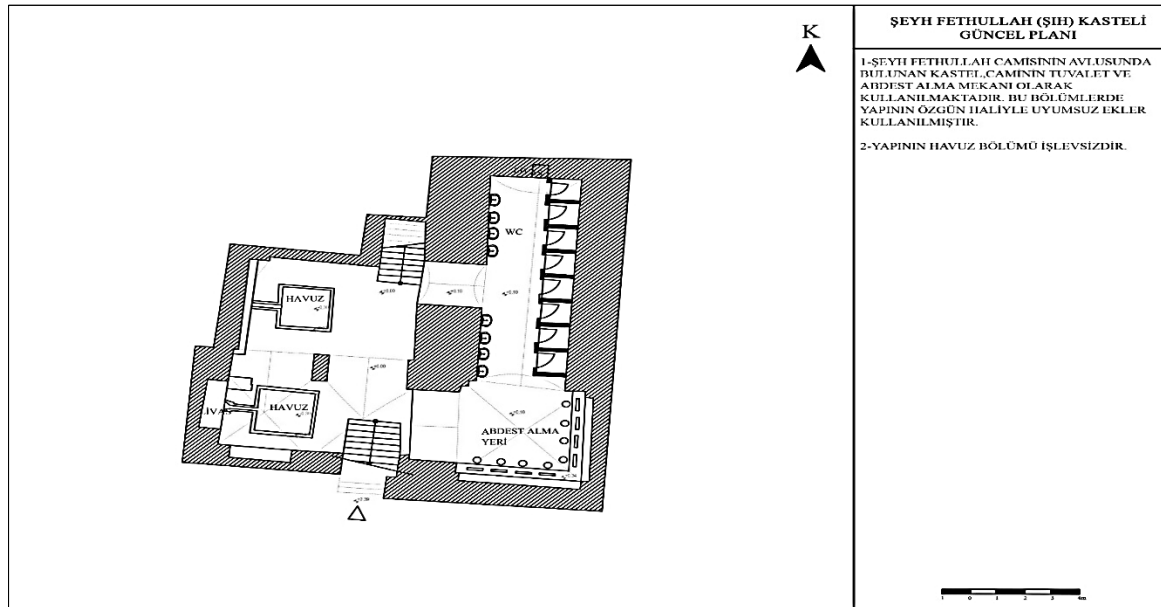
Havuzun doğusunda bulunan ve kastele suyu ulaştıran kanat (livas) sistemi, daha önce önünde bulunan oturma sekisinin kaldırılmasıyla, net bir şekilde görülmektedir (Uçar, 2018:96). Kanat sisteminin en net gözlemlenebildiği İhsanbey Kasteli, bu özelliğiyle oldukça önemli bir kasteldir.

Müze içerisinde, savaş sırasında Gaziantep halkının kullandığı mağaralar geçilerek, “mağara 2” tabelalarıyla ulaşılan ve bir oyuktan girilen İhsanbey Kasteli’ni farketmenin oldukça güç

olduğu görülmüştür. Bu duruma planda kastelin dinlenme alanı olan alanda sergileme yapılmasından dolayı, kastele girişinin tanımsız olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Kastele, havuz bölümünden dinlenme alanına geçişi sağlayan dar kısımdan girilmektedir.

Şahinbey Milli Mücadele Müze görevlisi Arkeolog Fatih Çınar ile kastel hakkında görüşme sağlanmış; Çınar (2022), İhsanbey Kasteli'ne çok nadir ziyaretçi geldiğini, sadece su yapılarıyla ilgilenen kişilerin kastele uğradığını belirtmiştir.

4- Şeyh Fethullah (Şih) Kasteli

Şekil 3.16. Şeyh Fethullah Kasteli güncel planı (Uçar, 2018:93'teki Sibel Savcılı çalışması üzerinden oluşturulmuştur)

Şeyh Fethullah Camii'nin avlusundan, kuzey ve güney yönlerinden karşılıklı iki merdivenle inilen kastel, Kozluca Kasteli gibi kısmen yer altında bulunan bir kasteldir. Kastel, havuz ve tuvaletler ile abdest alma alanının bulunduğu yer olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Günümüzde aktif olarak, camiye gelen kişilerin abdest alıp, tuvaletlerini kullandığı bir mekandır.

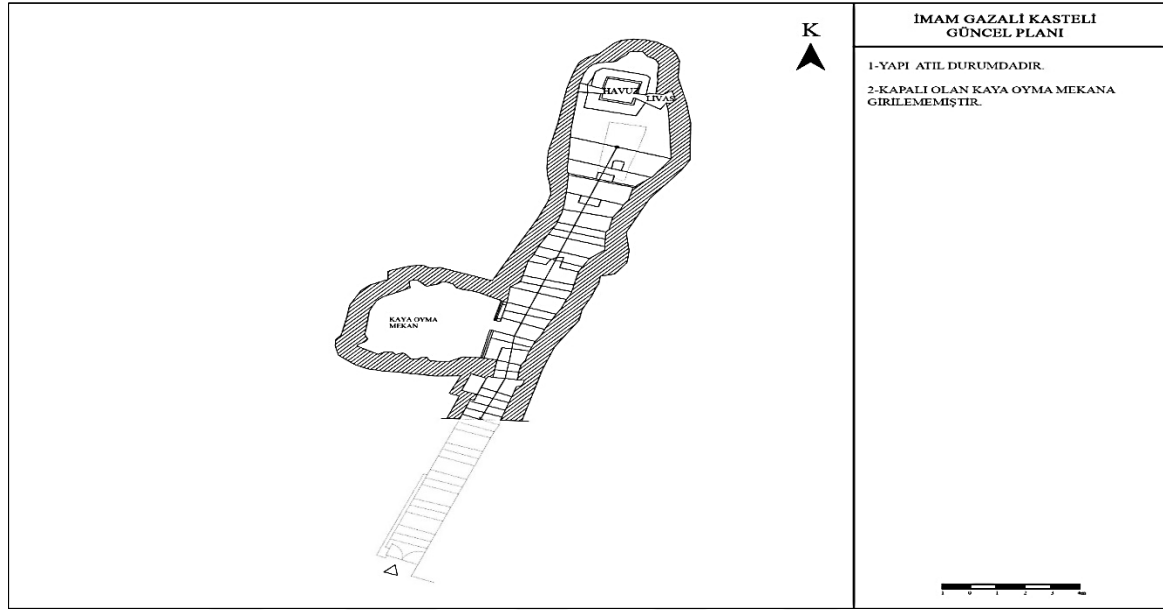
Resim 3.41. Şeyh Fethullah Kasteli havuz bölümü

Kastelin, tuvalet kısmına geçiş tonozu üzerinde oldukça fazla biyolojik hasar, yüzey kirliliği, kavlama ve yüzey kayıpları görülmüştür (Resim 3.42). Çam'ın (1982) çalışmasında, günümüzdeki gibi kastelde ayrı bir abdest alma bölümü olmayıp, tuvaletler lineer bir şekilde devam etmektedir. Ancak günümüzde tuvaletlerin bir kısmının yerinde abdest alma amaçlı bölüm mevcuttur. Abdest alma bölümüne ek olarak tuvaletlerde kullanılan pimapen kapılar, abdest alma bölümünde kullanılan musluklar ve duvardaki seramik kaplama da tarihi yapıya eklenmiş uygunsuz ekler olarak tespit edilmiştir.

Resim 3.42. Şeyh Fethullah Kasteli tuvaletlere giriş tonozu(solda), abdest alma bölümü (sağda)

5- İmam Gazali Kasteli

Şekil 3.17. İmam Gazali Kasteli güncel planı (Uçar, 2018:85'teki Sibel Savcılı çalışması üzerinden oluşturulmuştur)

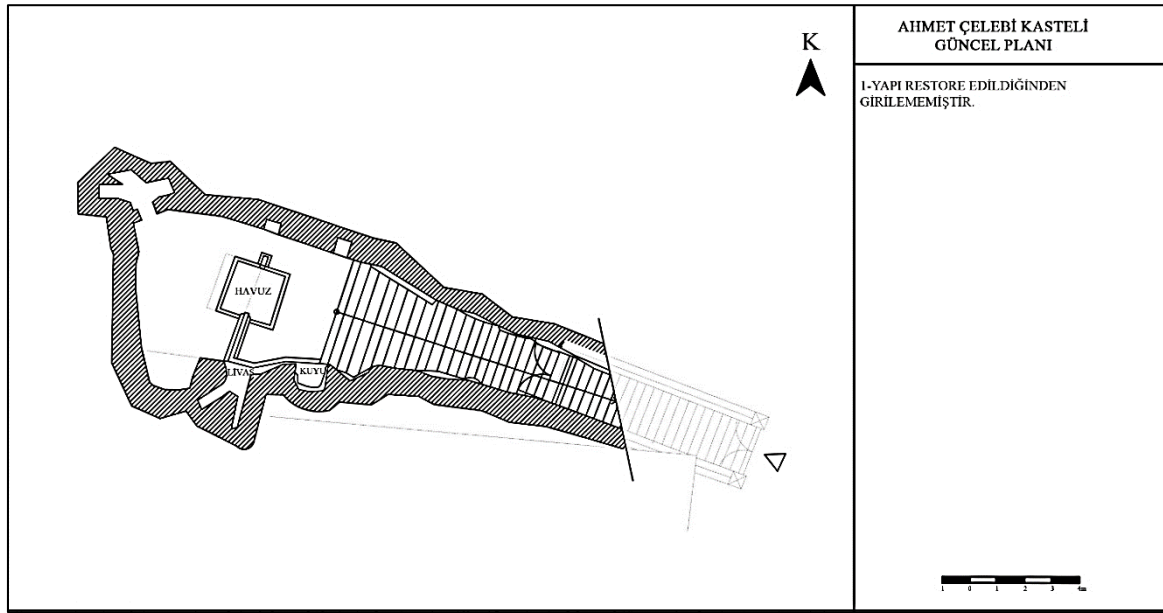
Yapının girişindeki bilgilendirme tabelasında, 1671-1672 tarihli Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde adı geçen Mehmedi Gazali'nin, Gaziantep Kalesi'ne defnedildiği, kalede makamı bulunduğu, kasteldeki mescitte çile çektiği ve havuzunda yıkandığı rivayet edildiği açıklanmıştır. Kastel'in, 2017 yılında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edildiği de belirtilmiştir.

Resim 3.43. İmam Gazali Kastel girişi (solda), kastel içerisinden bir görünüş (sağda)

Tamamen yer altında olan kastele iniş merdivenleri çöplerle dolu olup, hiçbir görevli bulunmamaktadır. Resim 3.43.'te görüldüğü gibi havalandırma/aydınlatma bacasından havuza su akmaktadır. Havuz kenarındaki kayalarda oldukça ciddi yüzey kayıpları, çatlaklar ve çökmeler meydana gelmiştir. Kaya oyma mekanı kapalı olan İmam Gazali Kasteli, atıl durumdadır.

6- Ahmet Çelebi Kasteli

Şekil 3.18. Ahmet Çelebi Kasteli güncel planı (Uçar, 2018:98'deki Sibel Savcılı çalışması üzerinden oluşturulmuştur)

Ahmet Çelebi Camii avlusunda bulunan kastel en basit şemalı kasteldir. İçerisinde havuz ve kuyu bulunan tek hacimden oluşmaktadır. Kastelin havalandırma ve aydınlanması sağlayan bir de ışıklığı bulunmaktadır (Uçar, 2018:97). Kastelde çalışma olduğu için girilememiştir.

Resim 3.44. Ahmet Çelebi Kastel girişı (solda), içerisinden bir görünüş (solda)

4. GAZİANTEP KASTELLERİNİ YENİDEN İŞLEVLENDİRME VE KÜLTÜR ROTASI YÖNTEMLERİYLE KORUMA ÖNERİSİ

Bu çalışmanın araştırma konusu olan tarihi su yapılarındaki koruma sorunları literatür taramasıyla ortaya koyulmuş ve bu sorunlar alan çalışmasıyla incelenen kastellerde de tespit edilmiştir. Gaziantep kastellerinden günümüze ulaşabilen altı kastel alan çalışması ile incelemiş; Pişirici, Kozluca, İhsanbey ve Şeyh Fethullah (Şih) kastellerinin yeni işlev aldığı tespit edilmiştir. Pişirici ve Kozluca kastellerinin turistik mekan işlevi aldığı görülmüş ancak günümüz ihtiyaçlarına cevap veren doğru bir işlev almadıkları tespit edilmiştir. İhsanbey Kasteli'nin girişi müze içerisinden verilerek tanımsız bir alandan sağlanmakta ve kastele yalnızca su yapılarıyla ilgilenenlerin uğradığı tespit edilmiştir. Şeyh Fethullah Kasteli ise avlusunda bulunduğu caminin şadırvan ve tuvaleti olarak kullanılmaktadır. Dönüşüm geçirmemiş bölgede bulunan Ahmet Çelebi Kasteli restore edildiği için girilememiş; İmam Gazali Kasteli'nin atıl durumda bulunduğu görülmüştür. Pişirici, Kozluca, İhsanbey ve Şeyh Fethullah kastellerinde hatalı onarım kaynaklı bozulmalar da tespit edilmiştir.

Kastel yapılarının korunması için seçilen yeniden işlevlendirme yöntemi doğru olup, yapılan uygulamalarda korumanın devamlılığını engelleyen sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar;

- Yapılara çağın ihtiyaçlarına cevap veren doğru bir işlev verilmemesi,
- Yapıların yakın çevresiyle ilişkilendirilmemesi,
- Yapıların bütüncül korunmamaları ve
- Hatalı onarımdır.

Yapıların günümüz ihtiyaçlarına cevap veren işlevleri olmaması ilgisizliğe yol açmış dolayısıyla sürekli insan kullanımı olmayan yapıların korunmaları sürdürülememiştir.

Literatür taramasında incelenen yeniden işlevlendirilmiş su yapısı örneklerinde, birden fazla yapının bağlantılı olduğu sistemlerin bütüncül korunduğu görülmüştür. Kastellerin de bütüncül korunması gerektiği düşünülmekte ancak yapılar aralarında mesafe bulunmaktadır. Kültür rotası yöntemiyle bağlantıları sağlanabilecek yapılar işlevlendirilmeden önce, her bir kastel uygun işlev seçimini etkileyen faktörler bağlamında analiz edilmiştir. Verilecek yeni işlevin sınırları belirlendikten sonra bulundukları bölge ve ilişkili oldukları yapılarla analiz edilen kastellere bütüncül işlev verilmiştir.

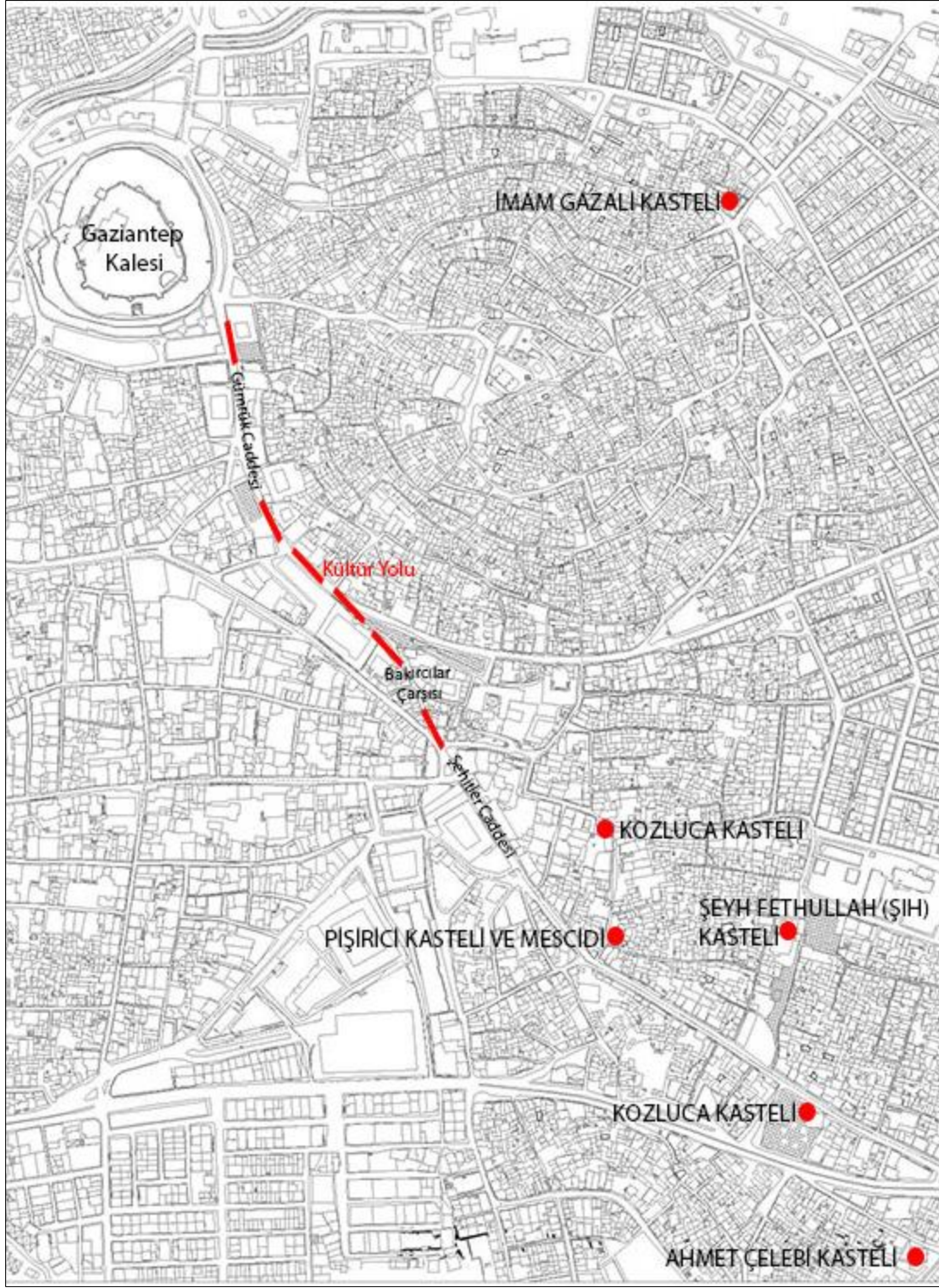
4.1. Kastellerin Yeniden İşlevlendirme Bağlamında İncelenmesi

Kastellere uygun yeni işlev bulma aşamasında izlenecek bir yönetmelik ya da rehber olmadığından, yapılar literatürde tartışılan uygun işlev seçimini etkileyen faktörler üzerinden değerlendirilmiştir. Kastellerin bulunduğu bölgedeki ve birbirlerine göre konumları, mekansal oluşumlarının sınırladığı durumlar ve özgün işlevsel kurguları analiz edilerek uygun işlevin sahip olması gereken temel özellikler ortaya koyulmuştur.

4.1.1. Kastellerin bulunduğu konum

Gaziantep'in tarihi kent merkezi, işlevini kaybeden yapılara yeni işlev verilerek modern hayata entegre edildikleri bir bölgedir. Geniş çaplı bir proje olan Kültür Yolu Projesi ile dönüştürülen, dönüşmekte olan ve henüz dönüşmemiş alanlar bulunmaktadır. 2012 yılında bir bölümü tamamlanan projenin hem yerli hem yabancı turistlerce benimsenen bölgesi, bu çalışmada kültür yolu olarak adlandırılmıştır.

Kültür Yolu'nun geçtiği Şehitler Caddesi asırlar önce İpek Yolu'nun geçtiği, günümüze yaklaşırken de ticaret yollarının kesiştiği bir akstır. Bölgede yaşanan ticari hareketliliğin sonucu olarak inşa edilen birçok kültür varlığının arasında kasteller de bulunmaktadır. Günümüzde ulaşabilen 6 kastelden 5'i Şehitler Caddesi boyunca art arda sıralanmakta ve bölgedeki dönüşümün dışında yer almaktadırlar (Harita 4.1).

Harita 4.1. Kastellerin bölgedeki konumu

Kozluca Kasteli ile Pişirici Kasteli arası 160 m., Pişirici Kasteli ile Şeyh Fethullah (Şih) Kasteli arası 200m., Şih Kasteli ile İhsan Bey Kasteli arası 180m., İhsan Bey Kasteli ile Ahmet Çelebi Kasteli arası 350 m.'dir. İmam Gazali Kasteli, Şehitler Caddesi aksında bulunmayan tek kastel olup, Kozluca Kasteli'ne yalnızca 950 metre uzaklıktadır.

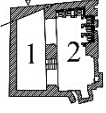
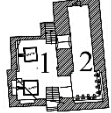
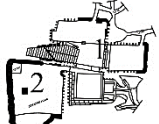
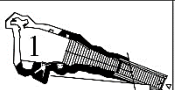
Kozluca, Pişirici, Şeyh Fethullah ve İhsanbey kastleleri Koruma Amaçlı İmar Planı'nda plan onama sınırı içerisinde olup dönüşmekte olan bölgede yer almaktadır. Ahmet Çelebi kasteli bu bölgenin dışında yer almakta, yalnızca kastel özelinde koruma planı bulunmaktadır (2012-2014 Restorasyon Eylem Planı). İmam Gazali Kasteli ise diğer kastellere en uzak kastel olup dönüşüme girmiş alanlardan oldukça uzak bir mesafede bulunmaktadır. Kastelin yakınında da rotayla bağlantı kurulacak bir kültür varlığı da bulunmadığından rotaya dahil edildiğinde projenin sürdürülebilirliğine zarar vereceği öngörülmektedir.

Birbirlerine yer altından livas sistemiyle bağlı ancak henüz dönüşmemiş bir bölgede aralarında yapılı çevre bulunan kastellerin bütüncül olarak ele alınıp bağlantıları sağlanarak yeniden işlevlendirilmeleri gerekmektedir.

4.1.2. Kastellerin mekânsal oluşumu ve hacim boyutu

Kastellerin mekânsal oluşumları Çizelge 4.1'de incelenmiştir.

Çizelge 4.1. Kastellerin mekânsal oluşumu

Yapı	Tek Mekan	İki Mekan
 Kozluca Kasteli		1-Giriş Bölümü 2-Havuz Bölümü
 Pişirici Kasteli		1-Havuz ve Hela Bölümü 2-Mescit Bölümü
 Şeyh Fethullah Kasteli		1-Havuz Bölümü 2-Hela ve Abdest Alma Bölümü
 İhsanbey Kasteli		1-Havuz Bölümü, Mescit Bölümü, Oturma Bölümü (Önceden Hela) 2-Mağara Bölümü
 İmam Gazali Kasteli		1-Havuz Bölümü 2-Kaya Oyma Mekan
 Ahmet Çelebi Kasteli	1-Havuz Bölümü	

Taş örme sistemiyle inşa edilen Kozluca Kasteli giriş bölümü ve havuz bölümünden oluşmaktadır. Havuz ve helaların bulunduğu ıslak hacim giriş bölümünden yaklaşık bir metre alçak kotta çözülmüştür.

Pişirici Kasteli kayaya oyulmuş bir hacimden ve iki ana mekandan oluşmaktadır. Mescit ve havuz bölümünden oluşan kasteldeki mescit, ıslak hacimden 3 basamak kadar yukarı kotta oyularak ayırım sağlanmıştır. Havuz bölümünün çevresindeki helalar ve yıkanma bölümleri ise bölücü duvarlarla birbirlerinden ayrılmıştır.

Taş örme sistemiyle inşa edilen Şeyh Fethullah Kasteli bulunduğu cami avlusundan yaklaşık 2,5 metre alt kottadır. Cami avlusundan kastele merdivenlerle iniş sağlanmıştır. Kısmen yer altında bulunan kastel havuz ve hela bölümünden oluşmaktadır. Hela bölümü havuz bölümünden bir basamak yukarıdadır.

Kaya oyma yapı olan İhsanbey Kasteli'nin dinlenme bölümünden bir oyukla havuz, mescit ve hela bölümlerinden oluşan ana mekana geçilmektedir. Yine mescit bölümü ıslak hacimlerden kot farkıyla ayrılmıştır.

Tamamen yer altında kaya oyularak inşa edilmiş İmam Gazali Kasteli'ne 47 basamakla inilerek havuz bölümüne ulaşılmaktadır. İmam Gazali Kasteli'nin havuz bölümü mağara niteliğinde dar bir mekan olup, tavan yüksekliği de oldukça düşüktür. Hem dönüşüme girmemiş bölgede yer alan hem de işlevlendirecek mekanı bulunmayan İmam Gazali Kasteli rotayı dahil edildiğinde projenin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokacağı öngörülmekte ve rotanın dışında tutulması planlanmaktadır.

Tamamen yer altında kaya oyularak inşa edilmiş Ahmet Çelebi Kasteli de sadece havuz bölümünden oluşmaktadır. Ahmet Çelebi Kasteli'nin tek mekanı olan havuz bölümü yeniden işlevlendirmeye elverişli olamayacak kadar küçük olduğundan, rotanın bu noktadan sadece geçmesi planlanmaktadır.

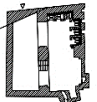
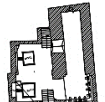
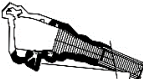
İmam Gazali ve Ahmet Çelebi kastellerine göre daha geniş mekanlara sahip olan Kozluca, Pişirici, Şeyh Fethullah ve İhsanbey kastelleri yeni işlev vermeye olanak sağlayacak mekana sahiptir.

Kastel yapılarının mekânsal oluşumları bir hacimden ve bu hacimde birbirlerinden kot farkıyla ayrılan mekanlardan oluşmaktadır. Bu yapılar yeniden işlevlendirilirken mekânsal oluşumlarında değişikliğe neden olacak bölücü duvar ve asma kat gibi müdahaleler, yapının özgün halindeki oranları bütünüyle değiştirecektir. Dolayısıyla minimum müdahale ilkesi göz önünde bulundurularak yapıları özgün halinden uzaklaştıracak işlevler vermekten kaçınmak gerekmektedir.

4.1.3. Kastellerin işlevsel kurgusu

Yeniden işlevlendirmede uygun işlev seçimini etkileyen bir diğer faktör olan işlevsel kurgu hem yapının özgün planını hem de yapının çevresiyle olan işlevsel ilişkisini kapsamakta olup Çizelge 4.2’de incelenmiştir.

Çizelge 4.2. Kastellerin kullanıldığı işlevler

Yapı		İşlevi
KASTELLER		Kozluca Kasteli
		Pişirici Kasteli
		Şeyh Fethullah Kasteli
		İhsanbey Kasteli
		İmam Gazali Kasteli
		Ahmet Çelebi Kasteli

Tek bir hacimden oluşan yapıların işlevsel kurgusu ve mekânsal oluşumu birbirleriyle ilişkidir. İhtiyaca göre daha büyük ya da küçük hacme sahip kasteller, bir ya da birkaç işlevden oluşabilmektedir. Temelde suya ulaşma yapısı olan kamusal kastel yapılarında

temiz suya ulaşılan havuz bölümü ortak bir işlevdir. Bu işleve ek olarak mescit, çimeceklik, hela, oturma bölümü, kuyu, su alma, çamaşır ve bulaşık yıkama ve abdest alma gibi çeşitli işlevlerle de kullanılmışlardır. Daha büyük hacimden oluşan kasteller ihtiyaca göre daha çeşitli işlevler almış; mescit ve ıslak hacimler kot farkıyla ayrılmıştır.

Yapıların yakın çevresi incelendiğinde İhsanbey, Şeyh Fethullah ve Ahmet Çelebi kastelleri aynı adı taşıyan camilerin avlusunda bulunmaktadırlar. Kozluca Kasteli ise Kozluca Camii'nin hemen karşısında bir konutun altında yer almaktadır. Yapıların cami avlusu ya da yakınında bulunması ve mescit işlevlerinin bulunmasından yola çıkılarak camilerden önce yapıldıkları söylenebilmektedir. Kastellerin yanına cami inşa edilmesi ise kastellerin şehrin önemli noktalarında bulunduğu ve livas sisteminin kent gelişimi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde inşa edilmiş camiler mescit işlevini; evlere ulaşan modern su sistemi ise tuvalet, banyo, çamaşır yıkama gibi işlevleri geçersiz kılmıştır. Yapıldıkları dönemde kastellerin sahip olduğu işlevlerden bugün yalnızca oturma (sosyalleşme) işlevi kullanılabilir ve yapılara da bu işleve referans olacak şekilde insanların sosyalleştiği konser, söyleşi gibi etkinlikler önerilmesi gerektiği planlanmaktadır. Bu işlevler mekansal oluşumu değiştirecek bölücü duvar, asma kat gibi müdahaleler de gerektirmemektedir.

Kastellerin yeniden işlevlendirme bağlamında incelenmesinden çıkan sonuç;

- Hem dönüşüme girmemiş bölgede bulunan hem de işlevlendirmeye uygun mekanı bulunmayan İmam Gazali Kasteli rotanın dışında tutulacak,
- Yapının 3 boyutluluğuna zarar verip oranları bozacak bölücü duvar asma kat gibi müdahalelerden kaçınılacak ve
- Bu müdahaleleri gerektirmeyecek ve yapının özgün halinde de bulunan toplanma işlevi (söyleşi konser gibi) verilecektir.

4.2. Kültür Rotası Planlama Rehberi Doğrultusunda Rota Planlaması

Kasteller, uygun işlev seçimini etkileyen faktörler üzerinden analiz edilmiş ve yapılara yeni işlev verilirken bütününcül olarak ele alınmaları ve iç mekanlarına bölücü duvar gibi müdahalelere ihtiyaç duyulmayan toplanma mekanı gibi işlevler vermek gerektiği tespit

edilmiştir. Yapıların bütüncül korunmalarını sağlayacak kültür rotası, Kültür Rotaları Planlama Rehberi'nde açıklandığı üzere süreç hazırlığı, araştırma ve değerlendirme, kurgulama ve yönetim olmak üzere dört adımda planlanmıştır (Rota Planlama Rehberi, 2015).

4.2.1. Süreç hazırlığı

Rotanın sürdürülebilir olması için yerel yönetimler ve kurulacak ortaklıklar planlanarak finansman kaynağı, süreç yönetimi gibi konuların planlanmasından oluşmaktadır. Süreç hazırlığı kapsamında literatür taramasıyla kasteller ve yer aldıkları bölge hakkında bilgi edinilmiş, bölgede yer alan anıtsal yapılar ve konumları belirlendikten sonra alan çalışması gerçekleştirilmiştir.

4.2.2. Araştırma ve değerlendirme

Kastel yapılarını bütüncül korumanın amaçlandığı rotanın planlanabilmesi için bölgenin ve içerdiği yapıların analiz edilip değerlendirilmesi gerekmektedir. Araştırma bölümü rota düzenlenecek bölgenin tanınmasını kapsamaktadır. Rotanın yayılacağı alan ve içereceği kültür varlıklarının araştırılmasından elde edilen veriler değerlendirilerek rota kurgulanmaktadır (Rota Planlama Rehberi, 2015).

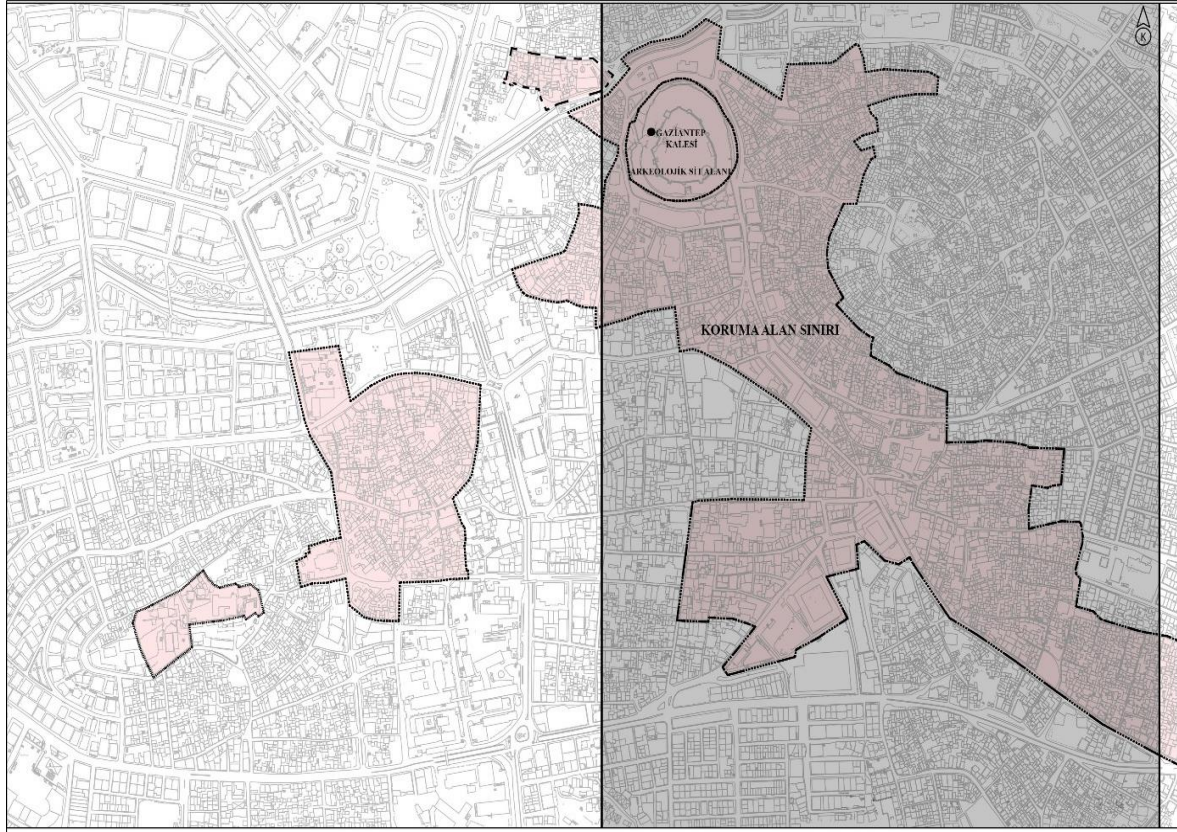
Araştırma ve değerlendirme bölümü rotanın planlanacağı yeri belirleme, rotanın planlanacağı bölgenin analizi ve elde edilen verilerle rotanın içeriğinin ortaya konulduğu değerlendirme olmak üzere üç adımdan meydana gelmektedir (Rota Planlama Rehberi, 2015).

a) Rota planlanacak bölgenin belirlenmesi

Kurgulanacak rotanın sınırlarını bölgedeki nadir ögeler, tematik bütünlük, iş birliği potansiyeli yüksekliği belirlemektedir (Rota Planlama Rehberi, 2015).

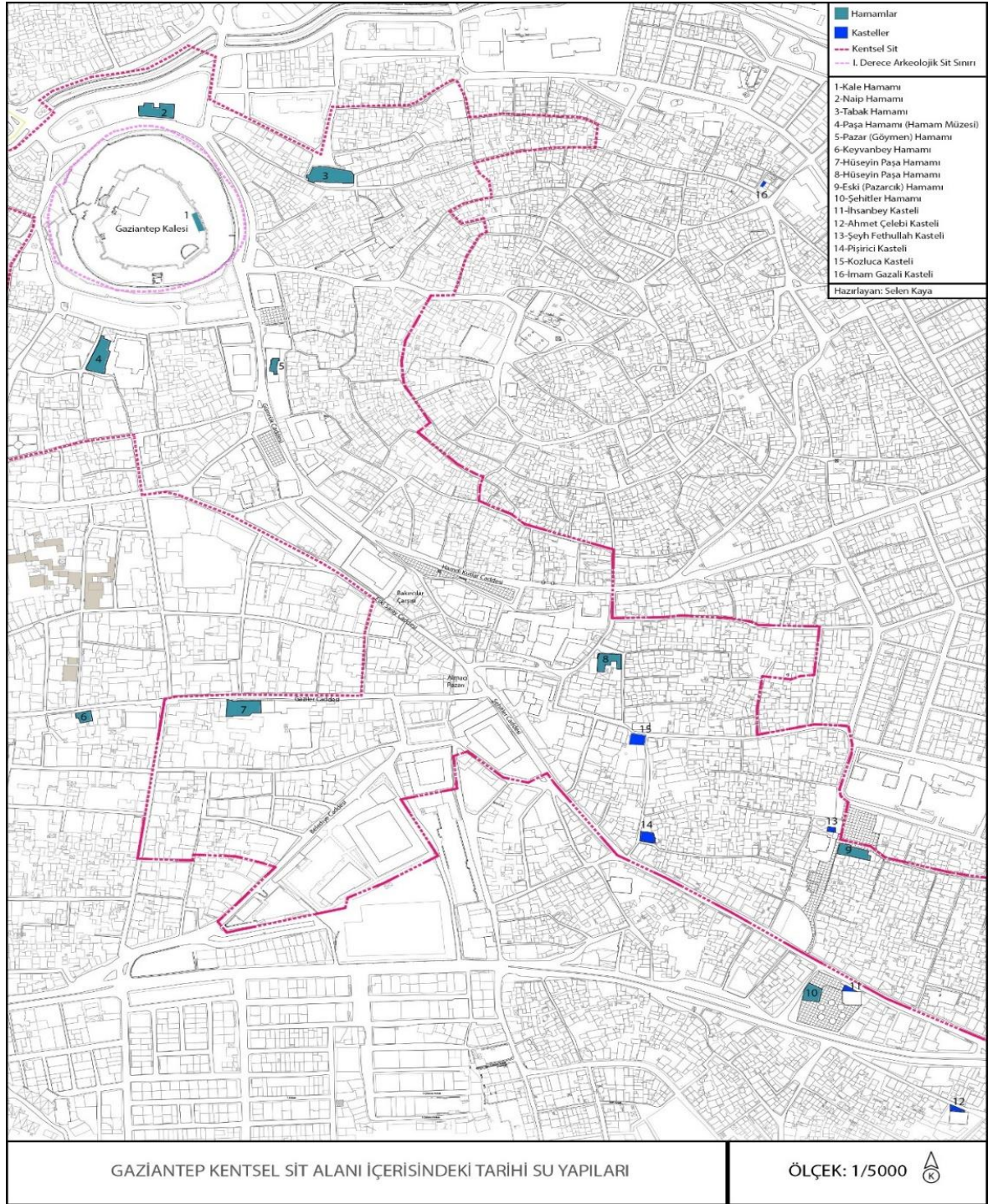
Kastellerin yer aldığı bölge, Gaziantep şehrinde kale ve çevresinde yerleşimlerin başladığı ve gelişimin devam ettiği şehrin ilk ulaşım ağı olan Şehirler Caddesi aksı ve çevresidir. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" adlı eserinde Uzun Çarşı (şimdiki Bakırcılar Çarşısı) olarak bahsettiği bu aks Urfa, Maraş ve Halep'ten gelen kervanların buluştuğu bir alışveriş

mekanı olduğu, kaleye yakın olması sebebiyle halk ve idarecilerin bulunduğu siyasi bir mekan ve el sanatlarının üretim mekanı olduğu anlatılmıştır. Ticari hareketlilik sebebiyle uzun süre kültürel etkileşime maruz kalmış dolayısıyla oldukça fazla kültür varlığının bulunduğu bölge, Gaziantep şehrinin kentsel sit alanı olarak belirlenmiştir (Harita 4.2) (Koruma Amaçlı İmar Planı)

Harita 4.2. Gaziantep kentsel sit alanlarını gösteren harita, sağda belirlenen çalışma alanı (Kaynak: Koruma Amaçlı İmar Planı)

Bölgedeki kültür varlıklarından biri olan kasteller Anadolu’da Gaziantep’e özgü olup bağlantılı oldukları kanat (livas) sistemiyle şehrin su ihtiyacını karşılamış önemli yapılardır. Uçar (2016) çalışmasında, Gaziantep’in yerli halkından görüştüğü bir kişinin Millet Hanı’nın altındaki livastan inip Pazar Hamamı’nın tuvaletinden çıktığından bahsetmiştir. Şehri yer altından ağ gibi saran bir su sisteminde hamamları kastellerden ve livas sisteminden ayrı düşünmek mümkün değildir. Kastelleri korumak için geliştirilecek rotanın, bütüncül korumanın gereği olarak bütün tarihi su yapılarını içermesi gerekmektedir. Bu sebeple bölgedeki bütün tarihi su yapılarının tespiti yapılmıştır (Harita 4.3).

Harita 4.3. Gaziantep kentsel sit alanı içerisindeki tarihi su yapıları (Kaynak: Koruma Amaçlı İmar Planı)

Harita incelendiğinde kale çevresinde başlayan su yapılarının Şehitler Caddesi boyunca devam ederek kentsel sit sınırı ve yakınında konumlandığı görülmektedir. Bu bölgede yapılan alan çalışmasında rotalar rehberinde yer aldığı şekilde aşağıdaki tespitler yapılmıştır:

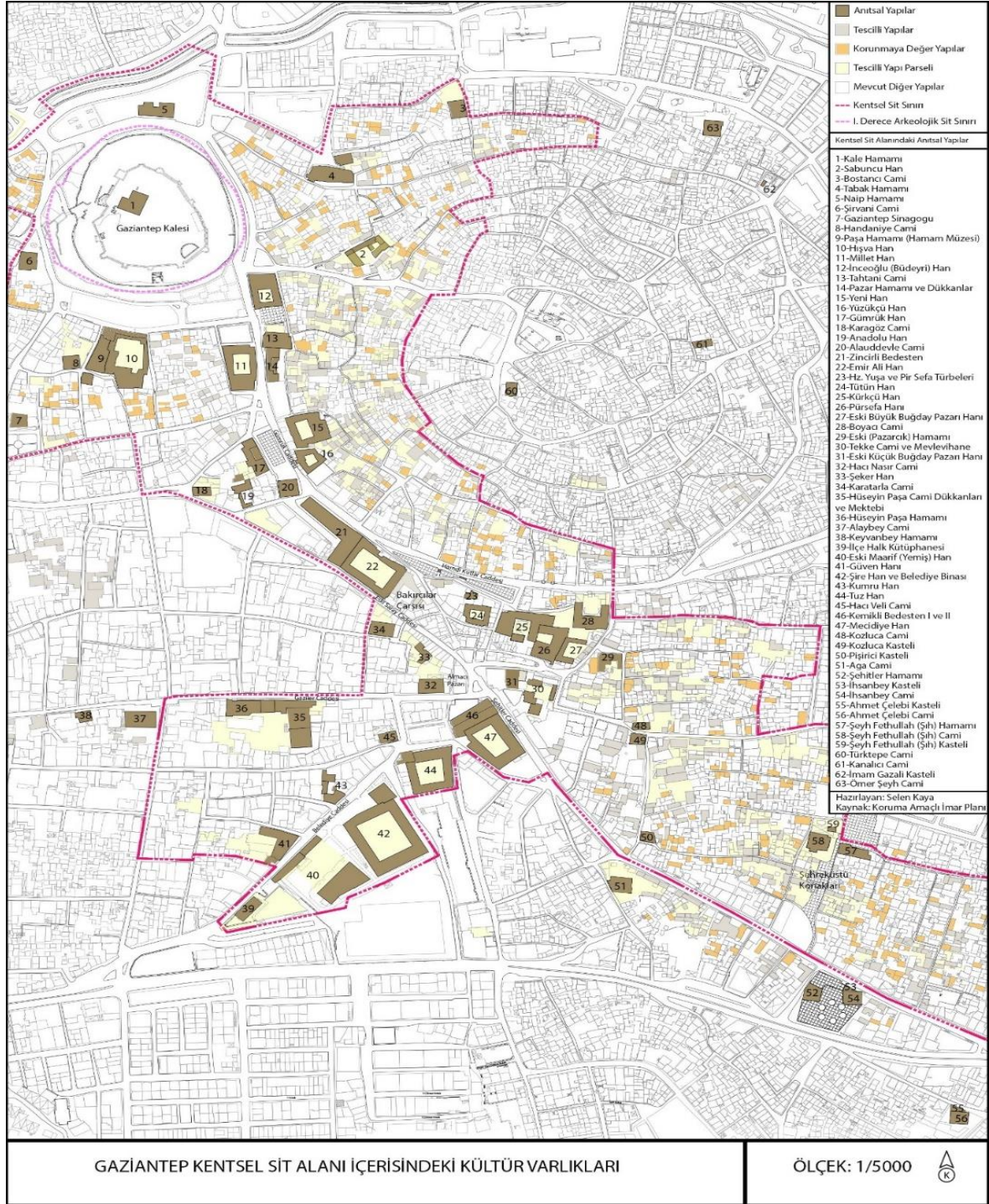
- Bölgede kültür mirası yoğunluğu ve çeşitliliği yüksektir. Asırlar önce İpek Yolu ile başlayan ve modern çağlara kadar kervanların geçtiği ilk ticaret aksı (Gümrük caddesi ve devamındaki Şehitler Caddesi) üzerinde anıtsal ve sivil mimarlık yapıları bulunmaktadır. Bu yapılar içerisinde hanlar, hamamlar, kasteller, dini yapılar, bedestenler ve konaklar olmak üzere çok çeşitli kültür varlıkları bulunmaktadır.
- Bölgede nadir öğeler bulunmaktadır. Anadolu'da Gaziantep'e özgü olan kastel yapıları ve 3000 yıllık antik teknoloji livas sistemi bölgede bulunan benzersiz kültür mirası olarak yer almaktadırlar.
- Bölgede tematik bir bütünlük bulunmaktadır. İlk ticaret aksını içine alan bölge kentsel sit alanı olarak korunmaktadır. Bölgedeki ticari yoğunluğun ihtiyaçları doğrultusunda Gaziantep'in yerel malzemesiyle ve teknikleriyle inşa edilmiş hanlar, konaklar ve su yapıları gibi birçok anıtsal yapı ve sivil mimarlık örnekleri tematik bir bütünlük oluşturmaktadır.
- Bölgede yerel iş birliği gücü yüksektir. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından dönüştürülen bölgede yerel halkın ürünlerini sattığı çarşılar bulunmaktadır. Yerel yöneticilerin ve halkın katılımıyla Kültür Yolu Projesi başarıya ulaşmıştır. Bu altyapıya sahip bir bölgeye önerilecek alternatif rotanın da başarıya ulaşma ihtimalinin yüksek olacağı öngörülmektedir.

Kastellerin ve hamamların dağınık olarak konumlandığı kentsel sit alanı, çok sayıda kültür mirası ve nadir öğeler içermesi, tematik bütünlüğe sahip olması ve rotanın sürdürülebilirliğine en büyük katkı sağlayacak yerelin katılım sağladığı iş birliğine sahip bir bölge olmasıyla planlanacak rotanın sınırı olarak belirlenmiştir.

b) Rota planlanacak bölgenin analizi

Rota Planlama Rehberi'ne (2015) göre rotanın içeriği, fiziksel yapısı ve yereldeki etkileri, bölgenin hangi değerleriyle ele alındığına bağlıdır. Araştırma ve değerlendirme bölümünün analizi şeklinde değerlendirilebilecek bu adımda bölgenin ne olduğu, değerleri, potansiyelleri ve sorunları tespit edilmektedir. Analiz sonucunda elde edilecek veriler de kurgunun temelini oluşturmaktadır. Bu adım üst ölçekten başlayıp alt ölçeklere inen bir yaklaşım, bütüncül ve tematik düşünme, mekânsal, sosyal ve ekonomik koşulların birlikte araştırılmasını gerektirmektedir (Rota Planlama Rehberi, 2015).

Tarihi su yapılarının yayıldığı bölge olan kentsel sit alanı, alan çalışmasıyla analiz edilmiş ve kültür varlıklarının tespiti yapılmıştır (Harita 4.4). Bölgedeki ilk ticaret aksı ve devamındaki Belediye Caddesi üzerinde han, hamam, ibadet yapısı, tarihi çarşı ve bedesten gibi anıtsal yapılar yoğunken, konaklar gibi diğer tescilli yapılar ise iç kesimlerde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Tüm bu kültür varlıkları bölgenin değerlerini oluşturmaktadır.

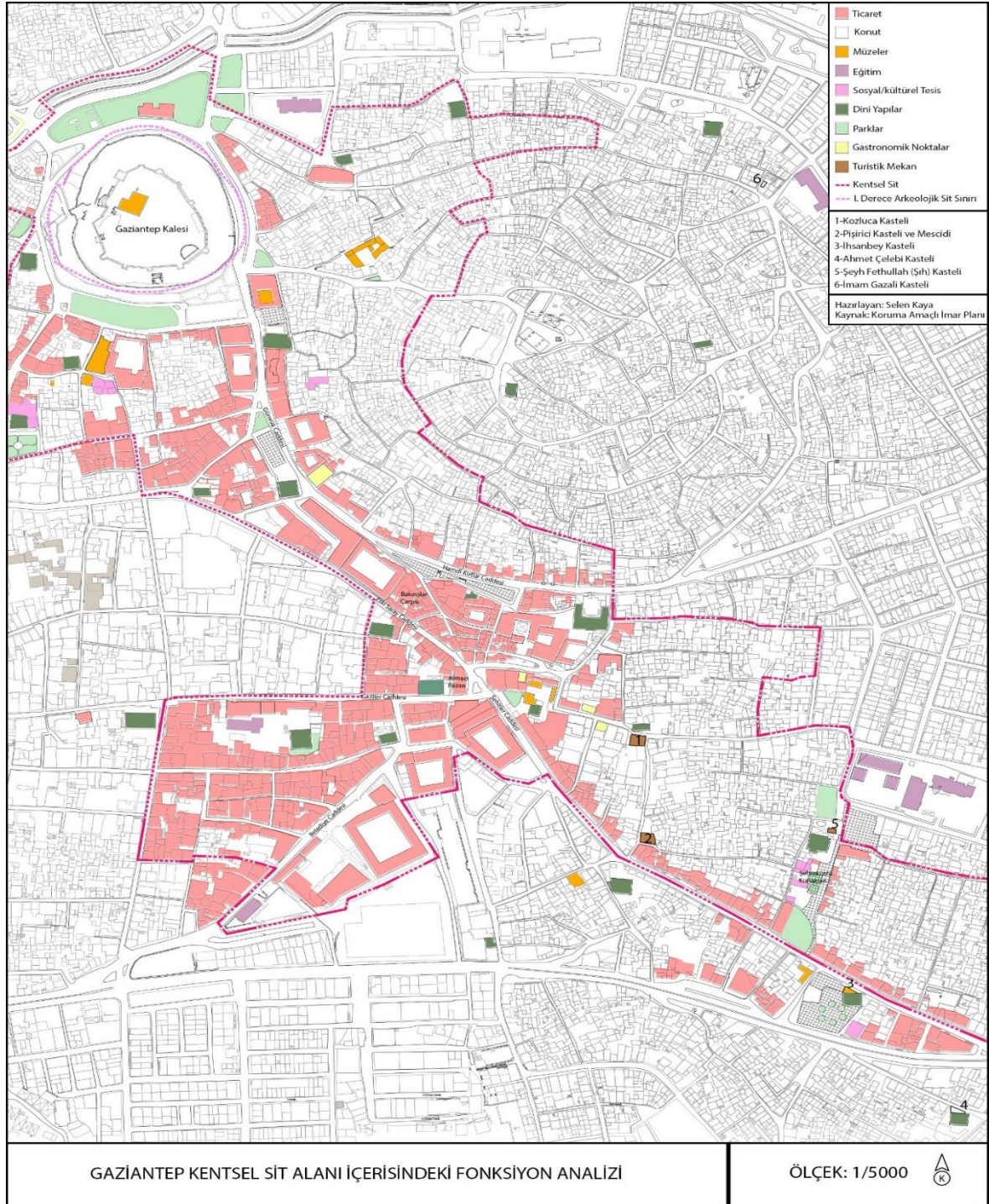
Harita 4.4. Gaziantep tarihi kentsel sit alanı içerisindeki kültür varlıkları (Kaynak: Koruma Amaçlı İmar Planı)

Teknolojinin gelişmesiyle işlevini yitirmiş kültür varlıklarının yoğun bir şekilde bulunduğu bu bölge önceden kimsenin gitmediği tekinsiz bir bölge iken, 2012 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından Kültür Yolu projesi kapsamında dönüştürülmüştür (URL-21). Kentsel sit alanının büyük bir kısmını kapsayan bu proje devam etmekte olup, dönüşen ve dönüşmeyen bölgeler bulunmaktadır. Bu çalışmada, kültür yolu olarak bahsedilen alan, projenin dönüşüp modern hayata entegre edilerek yerli halk ve turistlerce benimsenen kısmıdır.

Kültür Yolu Projesi kapsamında işlevini kaybetmiş yapılara yeni işlev verilerek yapı potansiyellerini açığa çıkarılmıştır. Bölgede yapılan alan çalışmasında dönüştürülen hanlar, çarşılar ve gastronomik noktalar arasında gerek yapıların diziliminden gerekse tur rehberlerinin yönlendirmeleri sonucu organik bir rota geliştiği tespit edilmiştir. Kale ve Bakırcılar Çarşısı arasındaki bu rotanın sonlandığı noktada kasteller başlamaktadır.

Kasteller arasında kültür yoluna en yakın olan Kozluca Kasteli'dir. Alan çalışmasıyla incelenen kastelin iki blok batısında bölgenin en ünlü gastronomik noktalarının bulunduğu ancak bu noktalardaki ziyaretçilerin kastele uğramadan geri döndükleri ve kastellerin ilgi görmediği gözlemlenmiştir. Kültür yolunun bittiği noktada yer alan kastelleri var olan rotaya entegre ederek ve buradaki ziyaretçileri su yapılarına çekerek yapıların korunabileceği öngörülmektedir. Hem yapıları var olan rotaya entegre etmek hem de bunu bütüncül olarak yapmak önemlidir ancak yapılar birbirlerine yakın konumda bulunmalarına rağmen aralarında yapılı çevre bulunmaktadır. Bu sorunu yapıların bağlantısını sağlayabilecek kültür rotası yöntemiyle çözmek mümkündür. Yapılan incelemelerde halihazırda mevcut olan kültür yolunun tarihi bir rota kapsamında geliştirilebileceği, böylece tüm bu yapılarla birlikte kastel yapılarının da korunabileceği düşünüldüğünden; bu kapsamda araştırmalar yapılmıştır.

Kastelleri var olan rotaya entegre edebilmek amacıyla öncelikle kültür yolu projesinin nasıl başarıya ulaştığının anlaşılması gerekmektedir. Kültür yolu üzerindeki işlevini yitirmiş hanların modern hayata entegre olmalarını sağlayan nedenler araştırılmış ve bölgedeki yapıların fonksiyon analizi yapılmıştır (Harita 4.5).

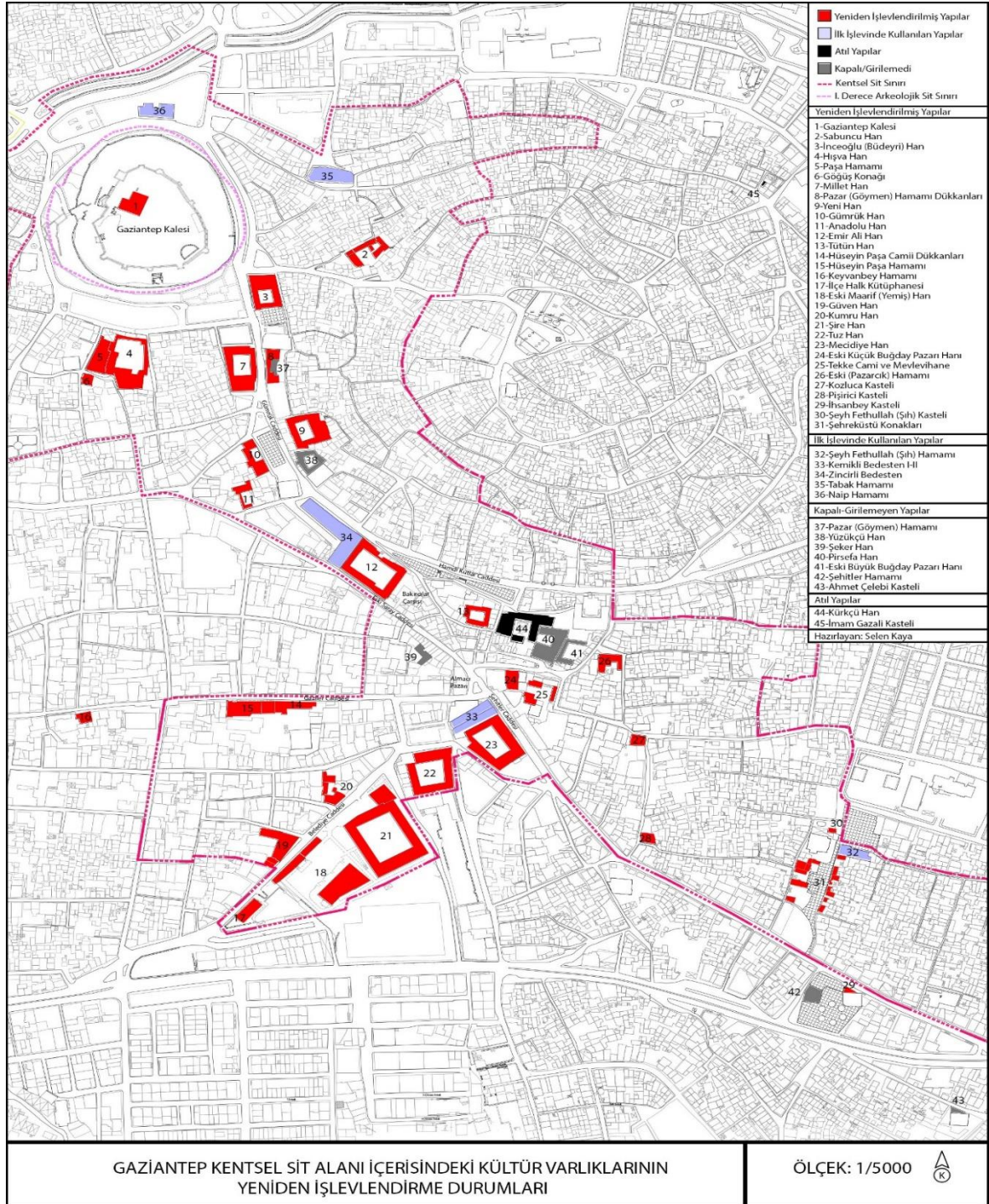
Harita 4.5. Gaziantep kentsel sit içerisindeki fonksiyon analizi (Kaynak: Koruma Amaçlı İmar Planı)

Yapılar incelendiğinde şehrin ilk ticaret aksında bugün de ticari fonksiyonların yoğunlaştığı görülürken, iç kesimlere doğru ticari fonksiyon yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. Dönüştürülen bölgede tespiti yapılan anıtsal yapıların ticari fonksiyon aldığı ve yoğun bir ticaret dokusunun içerisinde yer aldığı görülmüştür. Bölgede var olan rotadan kopuk olan kastellerin başladığı noktada ise ticaret yoğunluğunun oldukça azaldığı görülmektedir. Bu

durumda yapılara kafe-restoran gibi bir fonksiyon vermenin, çevrelerindeki ticari fonksiyon azlığı nedeniyle doğru olmayacağı öngörülmektedir.

Fonksiyon analizinde farkedilen bir diğer konu, müze sayısının az olmasıdır. Kadim uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve asırlardır ticaret yollarının kesişme noktası olan bu bölgede yeterince müze olmadığı tespit edilmiştir (Harita4.5). Dolayısıyla kastellere tarihi su sistemiyle ilgi bir müze işlevi verildiğinde, yapıların var olan rotaya kültürel bağlamda entegre edilebileceği düşünülmektedir. Bu görüşü destekleyecek diğer unsurlar, İhsanbey Kasteli'nin müze içerisinde yer alması ve meydanlaştırılan bir aks üzerinden Şeyh Fethullah Kasteli'ne bağlanmasıdır. Meydanlaştırılan aks üzerinde Kültür Yolu Projesi'nin dönüşmekte olan bölümü olan Şhreküstü Konakları bulunmaktadır. Meydanın çevresindeki dönüşümü tamamlanan Şhreküstü Konakları'ndan 4 tanesinin analizi EK-1'de bulunmaktadır. Bölgedeki birçok konağa kültür merkezi, restoran, halk eğitim merkezi, kütüphane gibi işlevler verilmiştir. İhsanbey Kasteli'nin içerisinde bulunduğu Milli Mücadele Müzesi ile Şhreküstü Konakları'nın, kasteller ile kültürel bağlamda ilişkilendirilecek unsurlar olarak değerlendirilip rotaya eklenebileceği öngörülmektedir.

Bölgede yapılan alan çalışmasıyla tarihi yapıların yeniden işlevlendirilerek korunduğı tespit edilmiş ve işlevini yitirmiş anıtsal yapıların yeniden işlevlendirme durumlarının analizi yapılmıştır (Harita 4.6)

Harita 4.6. Gaziantep kentsel sit içerisindeki analizi yapılan kültür varlıklarının yeniden işlevlendirme bağlamında analizi

Hanların yeniden işlevlendirme bağlamında analizi

Bölgedeki 21 adet han yapısından 16'sı yeniden işlevlendirilmiş, 4'ü kapalı ve 1'inin atıl durumda olduğu tespit edilmiştir. Yeni işlev verilen hanlardan sadece Sabuncu Han sabun müzesi işlevini alırken diğer hanlar ticari fonksiyonda kullanılmaktadır. Yeniden

işlevlendirilen yapılar alan çalışmasıyla incelenmiş, yapılara bölgedeki kültür turizminin ihtiyacını karşılayacak işlevler verildiği görülmüştür (EK-1). Tarihi kent merkezinde ziyaret edilen gastronomik noktalar, yöresel ürünlerin satıldığı çarşılar ve tarihi konaklar arasında vakit geçirilecek dinlenme noktaları yaratılmıştır. Unutulmaya yüz tutmuş yöresel ürünlerin satışının yerel halk tarafından yapıldığı hanlara kafe fonksiyonu da verilerek hem yerli halkın hem turistlerin vakit geçirmek isteyeceği mekanlar oluşturulmuştur. Sürekli kullanım sonucunda ziyaretçiler tarafından benimsenen yapıların korunması sürdürülebilir hale gelmiştir.

Kastellerin yeniden işlevlendirme bağlamında analizi

Kastellerin dönüşüme katılamama nedenlerini ortaya koymak amacıyla yapıların yeniden işlevlendirme bağlamında analizleri yapılmıştır (EK-2). Kastel yapılarından Ahmet Çelebi restore edilmekteyken, İmam Gazali Kasteli atıl durumda bulunmaktadır. Yeni işlev verilen kastellerden Kozluca ve Pişirici kastelleri turistik olarak kullanılmakta, belirli işlevleri bulunmamaktadır. İhsanbey Kasteli bir müze içerisine dahil edilmiş ancak girişi tanımsız bir vaziyette küçük bir aralıktan sağlanmaktadır. Şeyh Fethullah Kasteli ise avlusunda bulunduğu caminin tuvalet ve şadırvanı olarak kullanılmaktadır. Alan çalışmasında tespiti yapıldığı üzere kastellerde hatalı onarım kaynaklı sorunlar bulunmakta ve yapıların belirli işlevleri olmadığından ilgi görmemektedirler.

Kastellerin yer aldığı bölgedeki yapıların yeniden işlevlendirme durumları araştırılmış ve bölgedeki yeniden işlevlendirme oranının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Harita 4.6 incelendiğinde, bölgede kasteller ve Şehreküstü Konakları dışında yeniden işlevlendirilen yapı bulunmadığı görülmektedir. Kastellerin başladığı noktada rotanın bitme nedeninin kastellerin yer aldığı bölgenin henüz dönüşmemesinden ve yapıların belirli işlevleri olmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durum yapılara yeni işlev verme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Hamamların yeniden işlevlendirme bağlamında analizi

Kültür rotası yönteminin bütüncül korumanın temeli olduğu göz önünde bulundurularak; kastellerle birlikte bölgedeki diğer su yapıları olan hamamlar da yeniden işlevlendirme bağlamında incelenmiştir (EK-2)

Alan çalışmasıyla incelenen 11 hamamdan 5'i yeniden işlevlendirilmiş, 3'ü özgün işlevini devam ettirirken 3'ünün kapalı durumda olduğu tespit edilmiştir. Yeniden işlevlendirilen hamamlardan Kale, Paşa ve Eski (Pazarcık) hamamları müze olurken, Keyvanbey ve Hüseyin Paşa hamamları ticari fonksiyonda kullanılmaktadır (EK-2). Müze işlevini alanlar, Kültür Yolu'nda diğer kültür varlıklarıyla bağlantısız konumdadır. Keyvanbey ve Hüseyin Paşa hamamları ise henüz dönüşüme girmemiş bölgedeki çarşı içerisinde yer almakta ve aldıkları çarşı fonksiyonlarının sonucunda sergilenen ürünlerle dışarıdan hamam algısının yitirildiği, içeride ise niteliksiz ekler ve hasarlar olduğu tespit edilmiştir. Çalışma alanının batısındaki kentsel sit alanı içerisindeki Bey Mahallesi'nde bulunan İki Kapılı Hamam'ın da sahibi tarafından kapalı tutulduğu görülmüştür. Kapalı tutulan, koruma sorunları içeren ve müze işlevindeki hamamların da bütüncül olarak korunması gerektiği öngörülmektedir.

Tarihi su yapılarının dönüşüme katılamama nedeni araştırılmış ve yapıların günümüz ihtiyaçlarına cevap veren doğru bir işleve sahip olmamalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Kastellere verilecek bütüncül yeni bir işlev ile yapıların bağlantısız olduğu Kültür Yolu'na entegre edilmeleri dolayısıyla korunmalarının sürdürülebilirliğinin sağlanabileceği öngörülmektedir.

c) Değerlendirme

Kültür Rotaları Planlama Rehberi'nde araştırma bölümünde elde edilen veriler değerlendirilerek, rotaya konu edilecek başlıkların ayrıştırılması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıştırılan başlıklar bölgeye ilişkin doğru tema ve bölgedeki sorunlara çözüm ortaya koyacak bir değerlendirme için kullanılmaktadır. Bu şekilde potansiyeli daha da geliştirilebilecek görünür değerler belirlenirken, ilgi görmeyen değerler de ortaya çıkarılmaktadır (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015). Bu değerler aşağıdaki şekilde sıralanarak sınıflandırılmış ve rota için kullanılmıştır.

Değerlerin sınıflandırılması: 2000 yıl önce büyük ticaret yolu olan İpek Yolu'nun geçtiği ve yüzyıllar boyunca kültürel etkileşime maruz kalmış, Kommagene gibi kadim uygarlıkların yaşadığı, Seyahatname'de geçen kervanların buluşma noktası olan Gaziantep'teki anıtsal yapılar ve sivil mimari örnekler, bölgenin değerlerini oluşturmaktadır. Bölgedeki sivil mimari yapılardan hanlar, konaklar ve hamamlar rota üzerindeki değerleri oluşturacaktır. Bölgede var olan ve sivil mimari örneklerin arasında sıklıkla karşılaşılan gastronomik

noktalar da yerelin katılımını güçlendirecek noktalar kapsamında tematik alt bölgeleri oluşturmaktadır.

- a. Görünür değerler: Kültür Yolu projesi ile dönüştürülerek modern hayata entegre edilmiş hanlar, konaklar, müzeler ve yerel lezzetlerin sunulduğu gastronomik noktalar, bölgenin görünür değerleridir.
- b. Saklı kalmış veya unutulmuş değerler: Kültür yolunun bittiği yerde başlayan kasteller, tursitlerin uğrak noktalarına bitişiğinde denilecek kadar yakın olmalarına rağmen gereken ilgiyi görememektedirler. UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'ne girmiş antik yer altı teknolojileri olan livaslar ve Anadolu'da yalnızca Gaziantep'e özgü kastel yapıları hakettiğinden daha az ilgi görmektedir.

Gaziantep'in iklimine, ekonomisine, sosyal ve kültürel yaşantısına göre yerel malzemelerle inşa edilmiş hanlar, bedestenler ve konaklar kadar, sıcak iklimde suyu taşımak için tasarlanan yer altındaki bu kaya oyma yapılar da önemlidir.

Bütüncül yaklaşımın gereği olarak var olan bir rotanın zamanla çevresindeki yapıları da kapsamı, bunun için gerekirse alternatif rotalar üretilmesi gerekmektedir (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015). Bölgedeki bütüncül yaklaşımın kapsayıcılığı artırılıp, kastellerin de var olan dönüşüme eklemlenmesi sağlanarak korunmaları mümkün olabilir.

4.2.3. Rota planlaması

Rota planlamasında rota kurgusunu yönlendirecek çok sayıda değişken bulunur. Rota kurgusunun temelini, planlamayı etkileyecek değişkenlerin ve planlama ilkelerinin göz önünde bulundurulması oluşturmaktadır. Araştırma ve değerlendirme bölümünde elde edilen bilgilerle planlama değişkenleri üzerinden rota kurgusunun temeli oluşturulmuştur. Buna göre;

- Tema: Alternatif su rotası
- Arazi koşulu: Rahat
- Kullanıcılar: Tarihi su yapılarına ilgi duyan her yaştan ve her kültürden birey
- Rota üzerindeki hareket tipi: Yürüyüş
- Rotada geçirilecek süre: 1-2 saat

- Yolculuk biçimi: Bireysel yolculuklar, grup etkinlikleri, organize turlar olarak belirlenmiştir.

Ana malzemesi kültür mirası olan rotaların kurgulanmasında korunacak değerlere karşı duyarlı bir tavır geliştirmek ve rotanın sürdürülebilirliğini sağlamak açısından ilkeli bir çalışma yöntemi izlenmiştir. Bu çalışmaya konu olan rota kurgusunun amacı, ilgi görmeyen tarihi su yapılarının modern hayata entegre edilerek, sürdürülebilir bir koruma yaklaşımı geliştirmektir. Çalışmanın hedefi, Gaziantep tarihi dokudaki ilgi göremeyen tarihi su yapılarını, kültür yolu üzerindeki modern hayata entegre edilebilmiş yapılar gibi korunmalarını sağlamaktır. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesinin yolu, tarihi su yapılarını bölgede var olan rotaya, bir alternatif rota olarak entegre edebilmektir. Çalışmanın amaç ve hedeflerinden yola çıkılarak, tarihi su yapıları rotasının kurgulanmasında belirlenen ilkeler; ortaklık, bütüncül kurgu, etkin koruma, yerelin katılımı, duyarlı kullanım olarak belirlenmiştir. Rota kurgusu bu ilkeler doğrultusunda geliştirilmiştir.

Ortaklık ilkesi

Bölgenin unutulmuş değeri olan kastellerin, var olan rotaya alternatif su rotası olarak entegre etme gerekliliği görülmüştür. Kültür rotasının bağlayıcı özelliği sayesinde benimsenen ve sürekli kullanılan yapılar ile su yapılarını bir araya getirmek amaçlanmıştır. Kültür Rotaları Planlama Rehberi'nde (2015) ortak miras ortak çalışma gerekliliğini doğururken, ortak çalışmayla iş birliği zemini güçleneceği açıklanmıştır. Ortak miras altında toplanan ve rotaya dahil edilebilen her bir yapının koruma sürekliliğinin bu ilkeyle sağlanabileceği öngörülmektedir.

Bütüncül kurgu ilkesi

Kültür rotası yönteminde yer aldığı üzere büyük ölçekten küçük ölçeğe bir koruma sağlanması planlanmıştır. Kastel yapıları özelinde bir rota kurgulamadan önce, kastellerin ilişkili olduğu diğer su yapılarını da içerisine alan bir su rotası geliştirilmiştir. Ayrıca rotadaki çeşitlilik rota deneyimini daha aktif hale getireceğinden Şeyh Fethullah Kasteli'nin bitişiğindeki dönüşmekte olan Şehreküstü Konakları ve bir yer altı güzergahı da rotaya dahil edilecektir.

Etkin koruma ilkesi

Geçmişin mirasını bugünün insanıyla ilişkilendirmekle ilişkilidir. Bölgedeki su yapılarını günlük yaşamdan soyutlamadan sürekli insan kullanımına açmak koruma açısından en önemli ilkedir. Kurgulanan rotadaki yapıların açık hava bölümlerinde yerli halkın yöresel ürün satışı yapması ve kastellerin içinde yapılacak konser, söyleşi gibi etkinliklerle ziyaretçilerin yapılarla bağ kurması planlanmıştır. Toplumsal bellekte tekrardan yer edinen yapıların korunacakları öngörülmektedir.

Duyarlı kullanım

Aktif kullanım kararı verilen yapıların hassasiyet derecesi ve taşıma kapasitesi gözetilerek planlama yapılması gerekmektedir. Yeni işlevin getireceği hareketliliğin yapıya zarar vereceği noktalarda yapıyı kullanımda bazı kısıtlamalar yapmak gerekmektedir. Kastellerde konser verildiği durumda çok yüksek sesli enstrümanlardan kaçınılmalı ya da yapılması planlanan etkinlikte ziyaretçi sınırlaması getirilmektedir. Ayrıca yapılara zarar verecek yüksek ışık, yüksek ses ya da duman salınımına sebebiyet verecek işlevler yerine minimum müdahaleler önerilmiştir.

Yerel katılım

Rota kurgulanacak bölgedeki yerelin katılımı, projenin sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Yerelin projeye dahil olduğu ölçüde rotayı sahipleneceği ve aynı oranda rotanın başarıya ulaşacağı açıklanmıştır (Rota Planlama Rehberi, 2015). Bu ilkeden hareketle rotadaki açık alanlarda ve rotanın dinlenme noktalarında yöresel ürün satışları planlanlamak projeye yerelin katılımını sağlayacaktır. Bu alanlarda ürününü satan yerelin ekonomisi kalkındırılarak rotayı benimsenmeleri dolayısıyla rotanın başarıya ulaşabileceği öngörülmektedir.

Bu ilkeler doğrultusunda var olan rotaya alternatif bölgedeki bütün su yapılarını içeren bir su rotası kurgulanmıştır. Alternatif su rotasının alt rotası olarak su müzesini oluşturan her bir kastele yeni işlev verilerek projelendirmiştir.

4.2.4. Yönetim

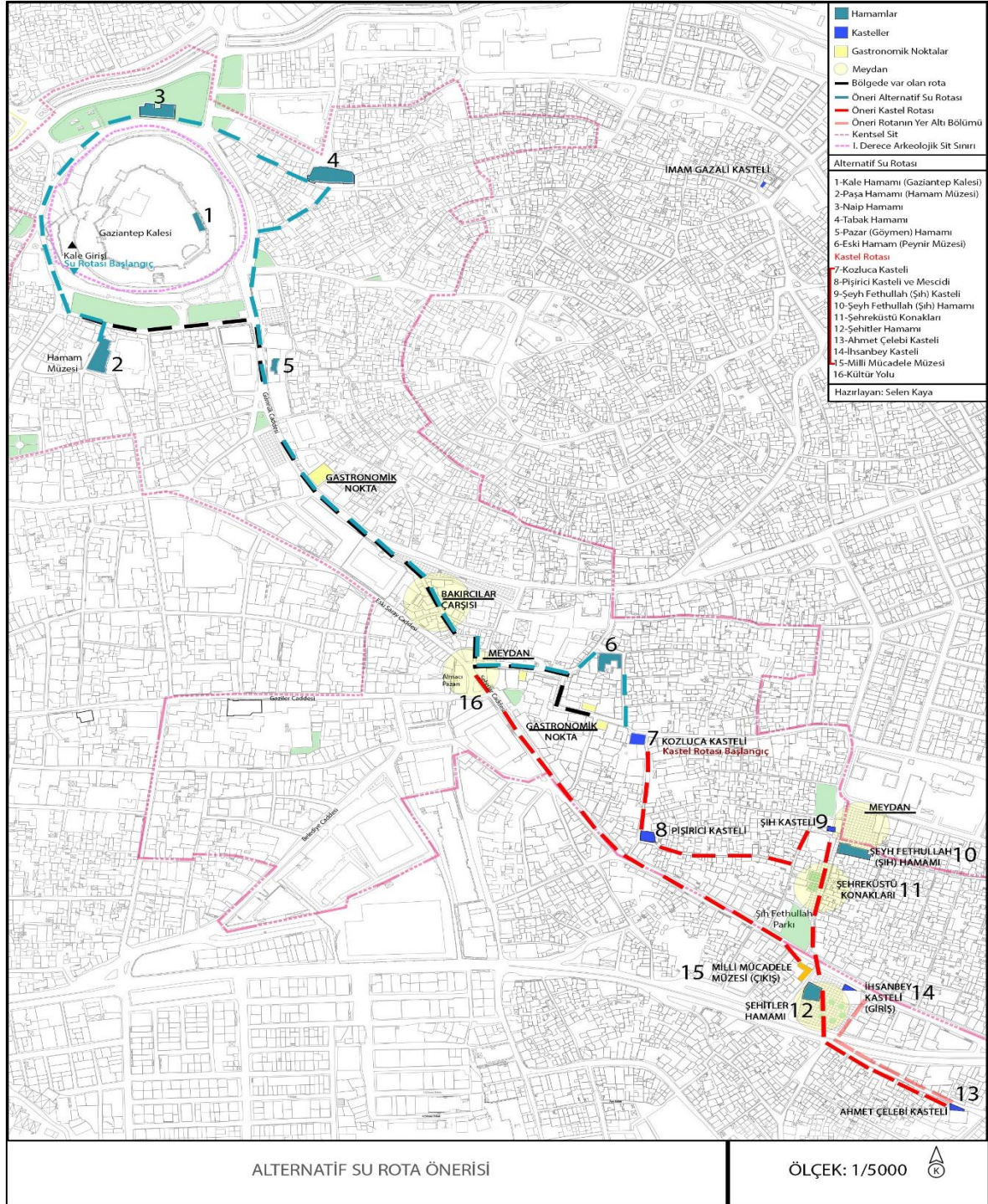
Rotanın hayata geçtikten sonra sürdürülebilir olmasını sağlayacak adımdır. Rotanın devamlılığında sorumlu aktörlerin belirlenmesi, teknik birimlerce rota sürekli denetlenerek geri bildirimde bulunulması ve rotanın tanıtımından oluşmaktadır. Kastel rotasından sorumlu yerel paydaşlar Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, sivil toplum kuruluşları (ÇEKÜL vb.), müzeler, yerel rehberler, yerli halk ve ziyaretçiler olarak belirlenmiştir. Bu paydaşların rotanın sorunlarını çözmek ya da gelişimini sağlayacak fikirler üretmek üzerine iş birliği içerisinde olmaları gerekmektedir. Yerel yönetim binalarında, müzelerde, gastronomik noktalarda ve dönüştürülmüş yapılarda afiş ve broşürlerle su rotasının tanıtımının yapılması önemlidir. Yenilikçi teknolojiler kullanılarak rotadaki kültür varlıklarının tanıtıldığı mobil uygulamalar geliştirilebilir. Var olan rotanın bulunduğu Kale ile Bakırcılar Çarşısı arasındaki aks boyunca yere mavi ok gibi su rotasına yönlendiren şekiller çizmenin de rotanın görünürlüğü açısından etkili bir yöntem olacağı öngörülmektedir.

4.3. Öneri Rotanın Kurgulanması

4.3.1. Öneri rota kurgusu 1: Alternatif su rotası

Korunması gereken yapı tek ise çevresiyle birlikte, birden fazla yapı ise bir bütün olarak korumanın gerekli olduğunu savunan bu çalışmada, kастeller arasında bir rota kurgulanmadan önce bölgedeki diğer tarihi su yapılarını da içerisine alan ve 14 tarihi su yapısından oluşan bir su rotası oluşturulmuştur (Harita 4.7). Bu rota bölgede var olan rotaya tarihi su yapılarını entegre etmek için oluşturulmuş alternatif bir rotadır.

Bölgedeki insan yoğunluğunun en fazla olduğu yerin kale çevresi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda alternatif su rotası, Gaziantep Kalesi içerisinde bulunan ve müze olan Kale Hamamı'ndan başlamaktadır. Kale Hamamı'nda su rotasının tanıtımı yapıldıktan sonra kaleden çıkışla su rotası başlamaktadır. Rota, Hamam Müzesi olarak işlevlendirilmiş Paşa Hamamı ile devam edip sırasıyla Naip Hamamı, Tabak Hamamı, Pazar (Göymen) Hamamı, Eski Hamam (bugün Udma Peynir Müzesi ve Restoranı) ile devam etmektedir. Bu noktada rota, kültür yolundan kopuk olan ve ayrıık vaziyette konumlanan kастelleri bağlayan bir su müzesi rotasına dönüşmektedir (Harita 4.7)

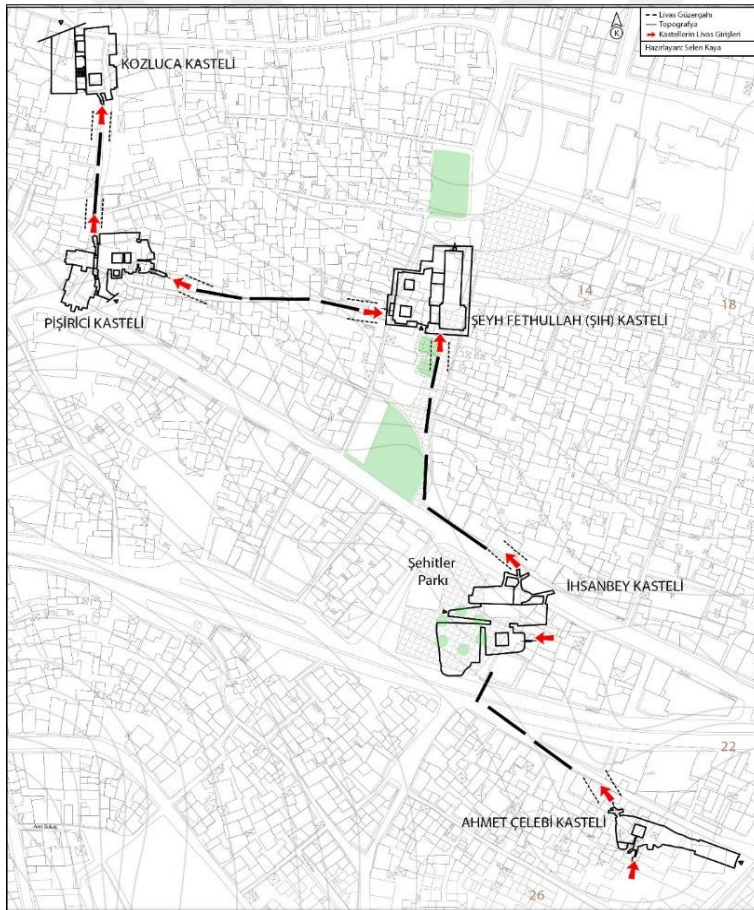

Harita 4.7. Alternatif su önerisi

4.3.2. Öneri rota kurgusu 2: Livasların izinde kastel rotası

Araştırma, değerlendirme ve planlama bölümlerinden elde edilen verilerle kastellerin rota kapsamında bağlantıları sağlanarak bir su müzesi oluşturmaları planlanmıştır. Rota güzergahı ise yapıları yer altından bağlayan livas sisteminden yola çıkılarak belirlenmiştir.

OBRUK Araştırma Grubu’nun 2012 yılında yayınladığı raporda livas sisteminin şehrin altını bir ağ gibi sardığı açıklanmış ve alt-üst yapı çalışmalarından kaynaklı sistemin birçok yerinde çökmeler meydana geldiğinden bahsedilmiştir. Yapılan incelemelerde İhsanbey ile Ahmet Çelebi kastellerinin livas sistemiyle bağlantılı olduğu ve kanaldaki çökmeler onarılsa kasteller arasında yer altından geçiş sağlanabileceği belirtilmiştir (OBRUK, 2012). Aynı araştırma grubu Şeyh Fethullah Kasteli’nin livas sisteminde de araştırma yapabilmış, su kanalının batıya yani Pişirici’ye doğru ilerlediğini ancak çökmelerden dolayı daha fazla tespit yapılamadığını belirtmiştir (OBRUK, 2012). Araştırıldığında livas sisteminin bir haritasının bulunmadığı görülmüş; araştırma grubunun açıklamalarından yola çıkılarak kastelleri bağlayan livas sisteminin diagramı oluşturulmuştur (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. Kastelleri bağlayan livas sisteminin temsili diagramı

Kasteller yer altından livaslar aracılığıyla bağlantılı olup Kozluca, Pişirici, Şeyh Fethullah, İhsanbey ve Ahmet Çelebi Kasteli şeklinde sıralanmaktadır. Rotanın güzergahı da bu şekilde livas sistemi takip edilerek aynı sırayla planlanmıştır.

9 adet yapıyı içeren kastel rotasında su müzesini oluşturan yapılar Kozluca, Pişirici, İhsanbey, Şeyh Fethullah, Ahmet Çelebi Kastelleri, Şıh ve Şehitler hamamlarıdır. Şehreküstü konakları ve Milli Mücadele Müzesi ise rotanın etkin kullanımı ilkesi dahilinde rotaya eklenen unsurlardır.

1- Kozluca Kasteli: Bölgede var olan ziyaretçileri rotaya yönlendirme amaçlı olarak tanıtım kasteli olarak planlanmıştır. Rotadaki su yapılarının tanıtıldığı müze bölümüdür.

2- Pişirici Kasteli: Gaziantep kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olduğundan yapının kullanıldığı işlevlerin vurgulandığı, sosyalleşme işlevine referans verir şekilde konser, söyleşi gibi etkinliklerin yapıldığı müze bölümüdür. Aynı zamanda günümüzde de devam eden Gaziantep'linin yemek hazırlayıp hep birlikte hamamda bir gün geçirme kültürüne ithafen mescit bölümünde yöresel yemek tadımları planlanmıştır.

3- Şeyh Fethullah (Şıh) Kasteli: Yarı açık kastel rotanın dinlenme bölümüdür. Havuz kenarında serinleyen ziyaretçiler, avludaki yöresel ürün pazarından alışveriş yapabilmektedir.

4- Şıh Hamamı: Rotayı deneyimleyen ziyaretçilerin suyla temas ettiği bölümdür. Dileyen kadın ziyaretçiler Gaziantep'in hamam kültürünü deneyimleyebilmektedir.

5- Şehreküstü Konakları: Şıh Kasteli ve Şıh Hamamı'nın bitişiğinde bulunan bu konaklar, Gaziantep'in yerel malzeme ve tekniğiyle inşa edilmiş konut yapılarıdır. Bu konaklar dönüştürülerek restoran, kütüphane, kültür merkezi gibi işlevler almışlardır. Ziyaretçiler Gaziantep'in yerel mimarisini tanıma fırsatı bulmaktadır.

6- Şehitler Hamamı: İhsanbey Kasteli ile bitişik olan hamam, erkek ziyaretçilerin hamam kültürünü deneyimleyebileceği bir hamamdır.

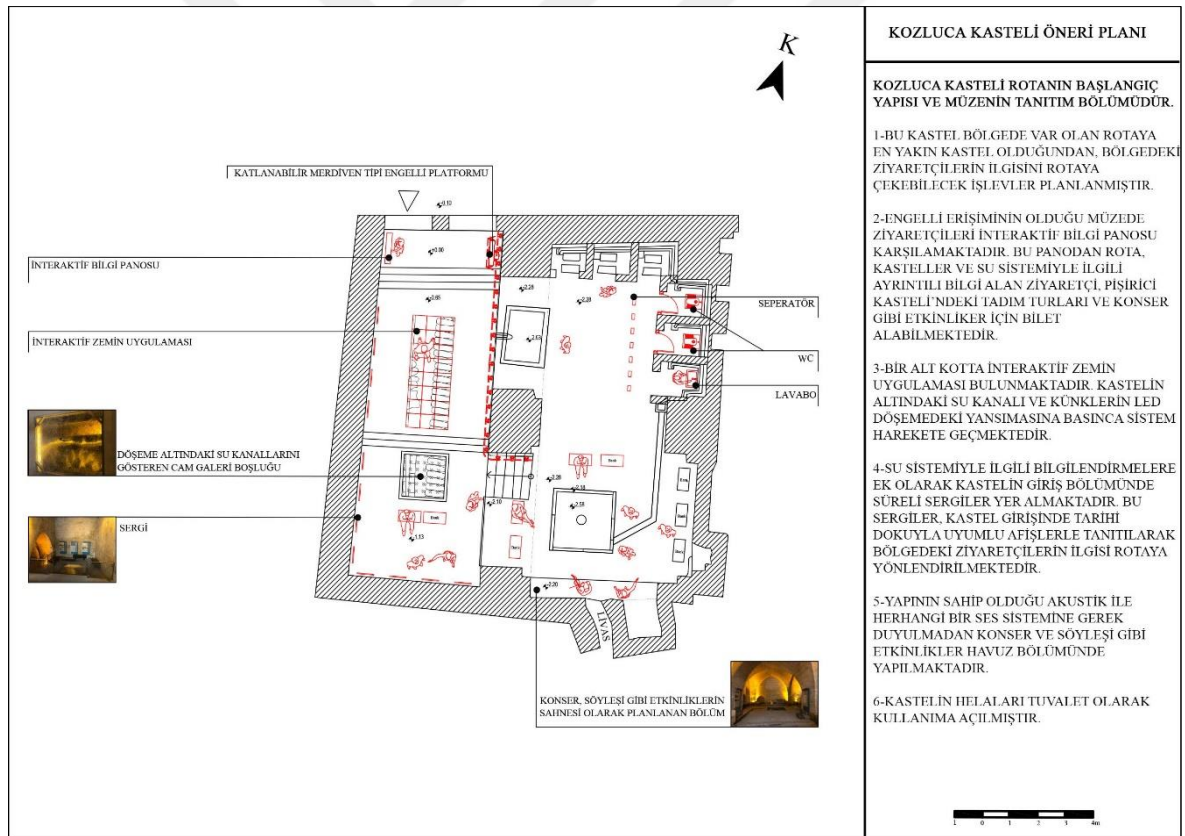
7- Ahmet Çelebi Kasteli: Yeniden işlevlendirme için yeterli mekanı olmayan kastel yer altı rotasına geçiş yapısıdır. Ziyaretçiler bu kastele inerek yer altındaki livas yoluna başlamaktadır. 200 metre uzunluğundaki livasın içerisinden yürüyerek İhsanbey Kasteli'ne ulaşabilmektedir.

8- İhsanbey Kasteli: Yer altındaki livas sisteminden ulaşılan yapı, livas sisteminin en net görüldüğü kasteldir. Dolayısıyla su müzesinin teknik detayların anlatıldığı bölümüdür.

9- Milli Mücadele Müzesi: İhsanbey Kasteli'ne bu müzeden girilmektedir. Kasteller ve su sisteminin teknik detaylarını öğrenen ziyaretçiler, Gaziantep şehrinin kahramanlıklarının anlatıldığı müzeyi gezerek Gaziantep kültürüne bütünüyle hakim olmaktadır. Rotanın son noktası olan müzeyi gezen ziyaretçiler tekrar kültür yoluna bağlanarak rotayı bitirmektedirler.

1- Kozluca Kasteli

Rotanın başlangıç noktası, kültür yolunun bittiği noktada bulunan Kozluca Kasteli olarak planlanmıştır.

Şekil 4.2. Kozluca Kasteli öneri planı

Diğer kasteller de dönüşüme girmemiş bölgelerde yer aldıklarından, var olan rotaya en yakın ve entegre etmenin en kolay kastel olduğu için başlangıç-tanıtım yapısı olarak işlevlendirilmiştir.

Öncelikle basamaklarla inilen kastele engelli erişimini sağlamak için katlanabilir merdiven tipi engelli platformu uygulanmıştır.

Giriş bölümü ve havuz bölümünden oluşan kastelin giriş bölümünde süreli sergiler düzenlenmektedir. Bu sergiler yapının dış cephesinde dokuyla uyumlu afişlerle duyurularak, gastronomik noktalardaki ziyaretçilerin görüp kastele gelmesi amaçlanmıştır. Kastel girişinde (0.00 kotu) ziyaretçileri interaktif bilgi panosu karşılamaktadır. Bu panoda su rotası ve yapılarla ilgili bilgi alınabilirken, Pişirici Kasteli'nde düzenlenen tadım turları, söyleşi ve konser gibi etkinlikler için bilet alınabilmektedir. Bir alt kota (-0.65 kotu) inildiğinde interaktif zemin uygulaması bulunmaktadır. Döşemenin altındaki su kanalları ve künklerin animasyonu, yer döşemesindeki ledlere yansıtılmaktadır. Ziyaretçiler üzerine bastıkça kanallardaki suyun hareket etmesini izleyerek sistemi tanımaları sağlanmaktadır. Üç basamakla bir alt kota (-1.13) inildiğinde yırtılmış döşemedeki camdan interaktif zemin uygulamasıyla deneyimlenen kanalların gerçek hali görülmektedir. Aynı zamanda bu kottan aşağıdaki havuz bölümündeki etkinlikler seyredilebilmektedir. En alt kotta (-2.28) havuzun bölümünde konser, söyleşi gibi etkinliklerin izleneceği şekilde oturma bölümleri düzenlenmiş, kastelin helası olan birimlerden ikisi tuvalet biri lavabo olarak kullanıma açılmıştır.

2- Pişirici Kasteli

Yer altındaki livas sisteminin izinde devam eden rotada bir sonraki yapı olan ve müzenin en büyük kasteli olan Pişirici Kasteli ve Mescidi, yapıldığı dönemin sosyal ve kültürel özelliklerinin öne çıkarıldığı müze bölümüdür.

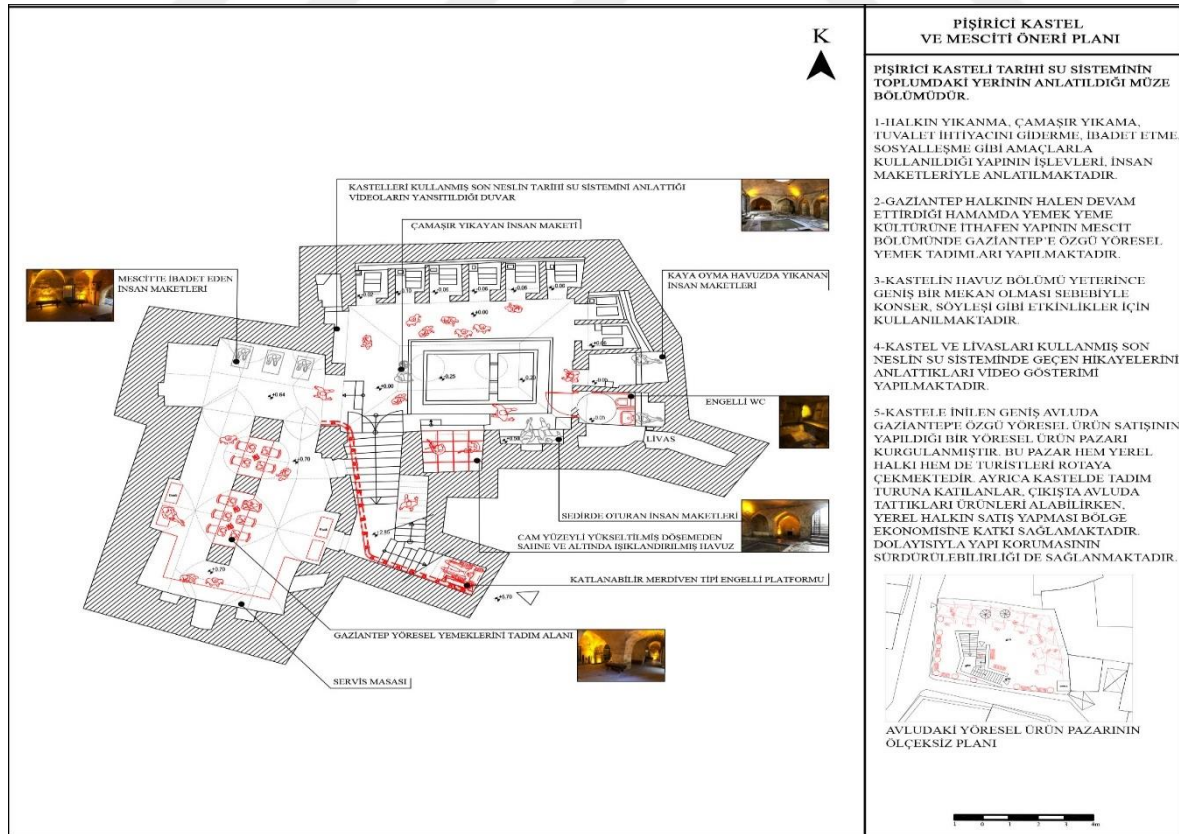
Yeni işlev verilmiş kastelde öncelikle katlanabilir merdiven tipi engelli platformu uygulanarak engelli erişimi sağlanmıştır. Yapıldığı dönemde halkın sıkça kullandığı önemli bir kamusal yapı olan kastelin bölümleri hangi işlevde kullanıldıysa o iş ile uğraşan insan maketleriyle anlatım güçlendirilmiştir. Kasteli kullanmış son neslin su sistemiyle ilgili anlatımları video gösterimleri duvara yansıtılarak anlatılmaktadır (Şekil 4.3).

Yapının güney bölümünde bulunan havuzun üzerine, cam yüzeyli yükseltilmiş döşemeden bir sahne tasarlanmıştır. Altında ışıklandırılmış havuz detayıyla konser ve söyleşiler için uygun bir sahne planlanmıştır (Şekil 4.3).

Bugün hala Gaziantep’te devam eden hamama yemek götürerek hep beraber vakit geçirme kültürüne ithafen kastelin mescit kısmı tadım alanı olarak işlevlendirilmiştir. Yeniden işlevlendirme yönteminin minimum müdahale ilkesi göz önünde bulundurularak yapıya zarar vermemek adına mutfak planlanmamıştır. Tarihi kent merkezindeki gastronomik duraklara oldukça yakın kasteldeki tadımı yapılacak yöresel yemekler, işletmesini tanıtmak isteyen girişimcilerce hazırlanıp getirilmektedir. Ziyaretçiler de Gaziantep’in yöresel lezzetlerini tatma imkanı bulabilmektedir.

Yol kotunda kastelin çok büyük bir avlusu bulunmaktadır. Bu avlu yöresel ürünlerin yapıldığı ve satıldığı açık pazar yeri olarak değerlendirilmiştir. Kasteldeki tadıma katılan ziyaretçiler, tadımını yaptığı ürünü pazarda satın alabilme şansını da bulabilmektedir.

Rotanın etkin kullanım ilkesi göz önünde bulundurularak tasarlanan bu pazarın yerli ve yabancı turistleri rotaya çekeceği, rotayı deneyimleyen kişiler için Gaziantep kültürünü tanıma fırsatı vereceği ve yerelin pazarda satış yaparak rotanın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

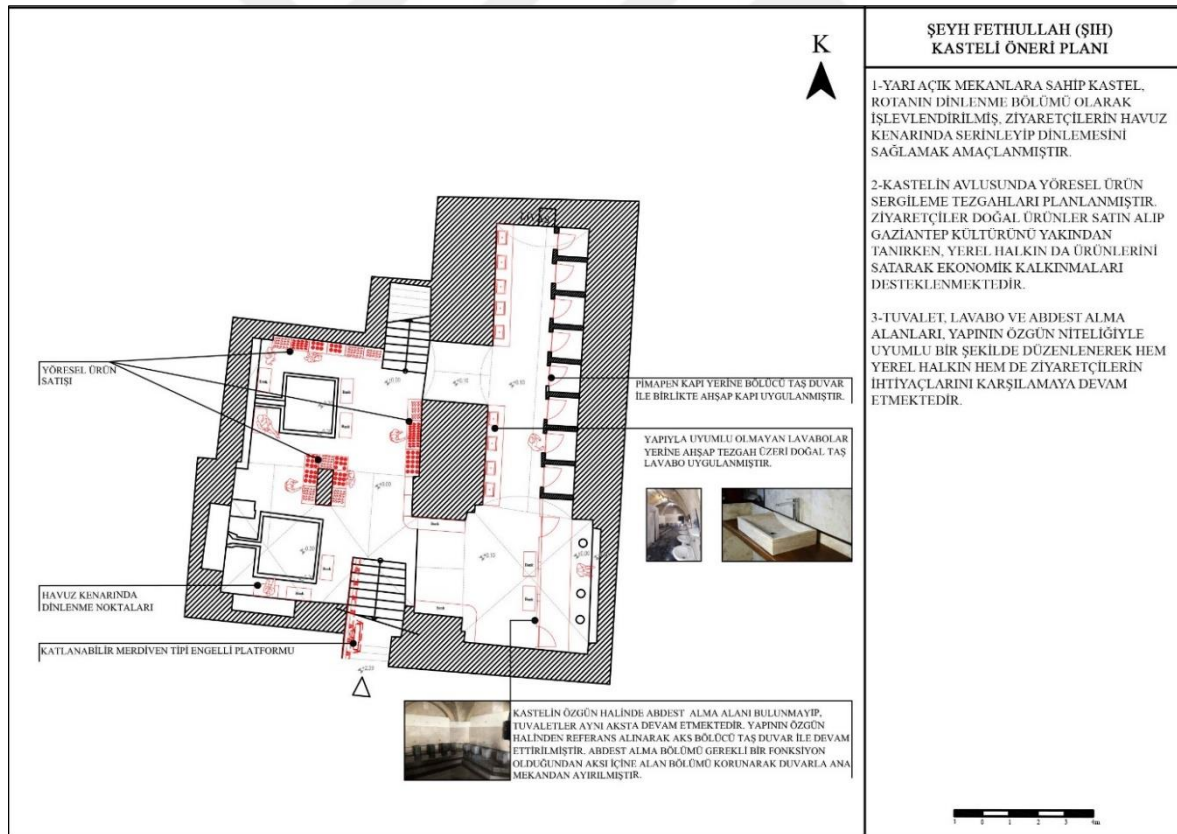
Şekil 4.3. Pişirici Kasteli öneri planı

3- Şeyh Fethullah (Şih) Kasteli

Livas sistemi takip edildiğinde sıradaki kastel, Şeyh Fethullah Camii'nin avlusunda bulunmaktadır. Dönüştürülmüş Şehreküstü Konakları'nın ve meydanların bitişiğinde, insan yoğunluğunun fazla olduğu bir noktada bulunmaktadır. Yarı açık kastel rotasının dinlenme bölümü olarak planlanmış ve yeni işlev verilmiş planı Şekil 4.4'te gösterilmiştir.

İki bölümden oluşan kastelin havuz bölümü dinlenme ve yöresel ürün satış bölümü olurken, tuvalet ve abdest alma işlevi korunmuştur.

Yeni işlev verilmiş kastelde öncelikle katlanabilir merdiven tipi engelli platformu uygulanarak engelli erişimi sağlanmıştır. Kastelde su rotasını anlatan ve rotaya yönlendiren bilgi panoları düzenlenmiştir.

Şekil 4.4. Şeyh Fethullah Kasteli öneri planı

Kastelin havuz bölümü rotayı deneyimleyenlerin havuz başında serinledikleri dinlenme noktası olarak tasarlanmıştır. Bu bölümde yerli halkın yöresel ürün satışı yapacağı stand

alanları düzenlenmiştir. Rotaya yerelin katılımı sağlanırken, bölgedeki insanları rotaya çekmek amaçlanmıştır.

Kastelin hela bölümündeki niteliksiz ekler kaldırılarak dokuyla uyumlu malzemeler kullanılmıştır. Yapının özgün halinde abdest alma bölümünün yerinde tuvaletler devam etmektedir (Çam, 2006). Caminin abdest alma yeri olarak ihtiyaç duyulan bölüm korunmuş ancak yapının özgün halindeki gibi tuvaletlerin yer aldığı şekilde düzenlenmiştir. Namaz kılmak isteyen ziyaretçiler kastede abdestlerini alıp camide ibadetlerini yapabilmektedir.

4- Şeyh Fethullah (Şih) Hamamı

Ziyaretçilerin suyla buluştuğu müze bölümüdür. İsteyen ziyaretçiler, yalnızca kadınlara hizmet veren hamamda Gaziantep'in hamam kültürünü deneyimleyebilmektedir.

5- Şehreküstü Konakları

Rota Planlama Rehberi (2015)'ndeki bütüncül kurgu ilkesi göz önünde bulundurulduğunda rotanın yalnızca kastelden oluşmasının rotanın dinamikliğine olumsuz etki edeceği öngörülmüştür. Şeyh Fethullah Kasteli'ni İhsanbey Kasteli'ne bağlayan aks dönüştürülmekte olan Şehreküstü Konakları'na ait bir meydandır (Resim 4.1). Meydanı çevreleyen birçok konağın dönüştürülerek kültür merkezi, restoran, kütüphane gibi işlevler aldığı bölge, rotada yer almaktadır.

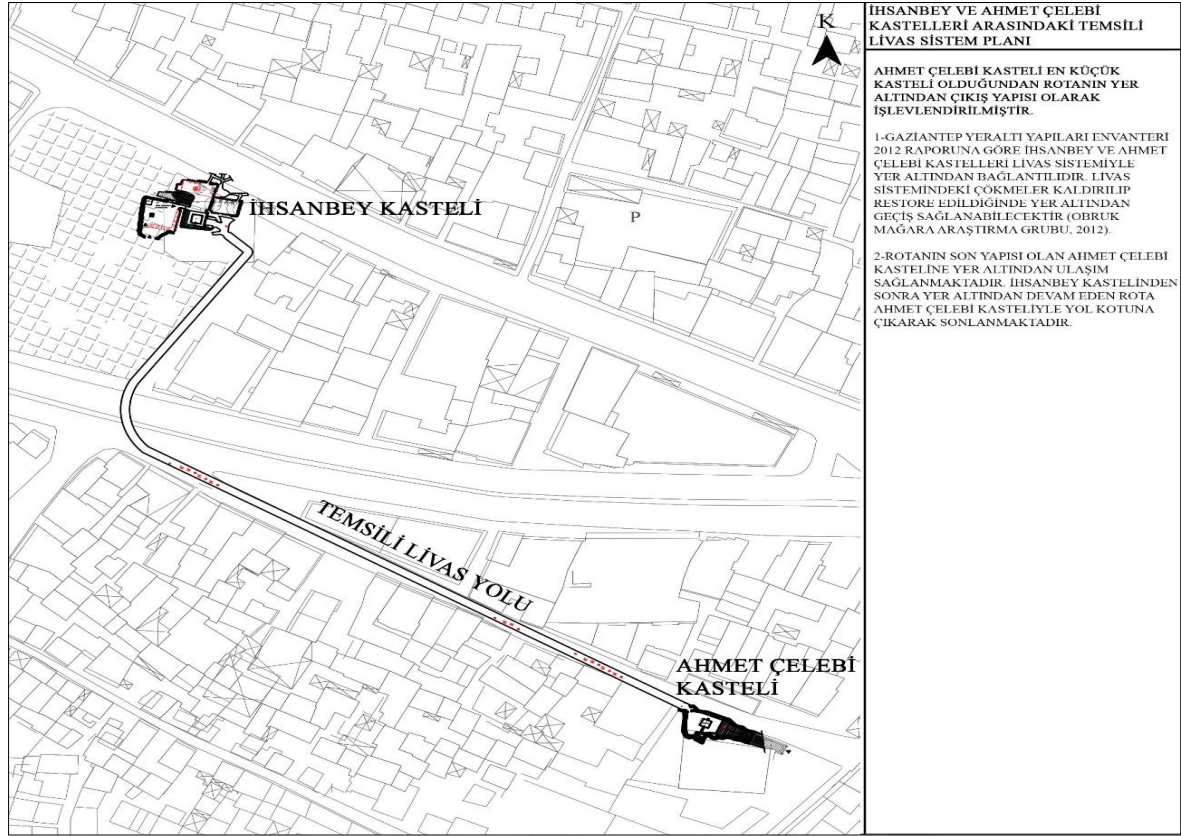
Resim 4.1. Şeyh Fethullah Kasteli ile İhsanbey Kasteli'ni bağlayan meydan ve Şehreküstü Konaklarıyla İlişkisi (29.03.2022)

6- Şehitler Hamamı

Ziyaretçilerin suyla buluştuğu müzenin bir diğer bölümüdür. İsteyen erkek ziyaretçiler, hamamda Gaziantep'in hamam kültürünü deneyimleyebilmektedir.

7- Ahmet Çelebi Kasteli

Ahmet Çelebi Kasteli, iç mekanı en küçük kasteldir. Şih Kasteli'nden gelen ziyaretçiler Ahmet Çelebi Kasteli'ne inerek yer altındaki livas sisteminden İhsanbey Kasteli'ne bağlanmaktadır. Yaklaşık 200 metre uzunluğundaki yer altı sistemi içinde yürüme deneyimi yaşayan ziyaretçiler, Milli Mücadele Müzesi içerisindeki İhsanbey Kasteli'ne ulaşmaktadırlar. Kasteller arasındaki yer altı yolunun diagramatik gösterimi Şekil 4.5'te yer almaktadır.

Şekil 4.5. İhsanbey ve Ahmet Çelebi kasterlerini bağlayan yer altı livas yolunun temsili diagramı

8- İhsanbey Kasteli

Kanat (livas) sisteminin en net görüldüğü ve antik teknolojinin yapım tekniklerinin anlatıldığı müze bölümüdür. Yeni işlev verilen kastelin öneri planı Şekil 4.6'da gösterilmiştir.

Bulundukları bölgeden kopuk olan ve ilgi görmeyen kastellerin belirli bir işlevlerinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine yapılar projelendirilerek bir rota kapsamında su müzesi oluşturacak şekilde yeni işlev önerilmiştir. Bu öneriyle bütüncül korunan yapıların güçlü kültürel nitelikleriyle bölgede var olan rotaya bağlanabilecekleri ve sürekli insan kullanımıyla korunmalarının sürdürülebileceği öngörülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, insanın en temel ihtiyacı suya ulaşımı sağlayan ve yapıldığı dönemin yaşantısına ışık tutan belge niteliğindeki tarihi su yapılarının korunmasını ele almaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda, teknolojinin gelişmesiyle işlevini yitiren su yapılarının diğer kültür varlıklarına oranla daha az ilgi gördükleri ve yapıları korumak için genellikle yeniden işlevlendirme yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Ancak ülkemizde yapılan yeniden işlevlendirme uygulamalarında koruma sorunlarının devam ettiği tespit edilmiş ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Öncelikle koruma bilinci toplumun tümüne aşılanmalı,
- Tarihi yapıların restorasyonlarının ya da rutin bakımlarının kaliteli malzeme ve işçilikle yapılabilmesi için gerekli bütçe devlet tarafından sağlanmalı,
- Tarihi su yapıları, bağlantılı olduğu yapılar ile bütünleşik korunmalı; tek yapıysa doğru bir çevre analizi yapılarak kamusal alan haline getirilmeli,
- Yapının en az müdahale ile özgün kimliği korunarak yeni işlev verilmeli ve yapı her an ilk işlevine dönebilecek şekilde tasarlanmalı,
- Yeniden işlevlendirme, işinin ehli meslek sahipleri tarafından, çeşitli kurumların iş birliği ile hazırlanmış bir yönetmelik çerçevesinde uygulanmalı,
- Özel kişilerin sahibi olduğu ya da işlettiği tarihi yapılar denetlenmeli,
- Bir tarihi yapıya, gelecek kuşaklara aktarılacak üzere korunacağı, sosyal şartlara ve gelecek trendlere cevap verebilecek bir misyon yüklenmeden, tamamen ticari kaygılarla değerini bilmeyecek ellere teslim edilmemeli,
- Tarihi yapıları korumanın en iyi yolunun, onları sürekli insan kullanımına açmak olduğu unutulmamalıdır.

İncelenen tarihi su yapılarından örneklem yapı olarak detaylıca ele alınan Gaziantep'e özgü kastel yapıları çevresiyle birlikte analiz edilmiştir. Kastellerin yer aldığı Gaziantep'in tarihi kent merkezindeki işlevini yitirmiş yapılar, yeni işlevler verilerek bütüncül olarak dönüştürülmüştür. Ancak bölgedeki su yapıları diğer kültür varlıkları gibi ilgi görmediğinden bu dönüşüme katılamadıkları görülmüştür. Bu durumun sebebi araştırılmış ve yapıların günümüz ihtiyaçlarını karşılayan doğru bir işlev alamamaları ve henüz dönüşmemiş bölgede yer almalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Literatür taramasında tartışılan Aquas Livres ve Old Croton su kemerleri gibi bağlantılı birkaç yapıdan oluşan sistemleri bütüncül korumak gerektiği anlaşılmıştır. Yine incelenen örneklerden İran'daki Kish kanat sistemi ve Yezd şehrinde bulunan konut ve altında yer alan payab ve kanat sistemi (Kozluca Kasteli benzeri) müze olarak işlevlendirilmiştir. Literatür taramalarına ek olarak, yapılan alan çalışmasında bölgedeki müze fonksiyonun azlığı dikkat çekmiş ve bu fonksiyona ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar değerlendirilerek kastel yapılarını bütüncül korumak için yapıları bir su müzesi olarak işlevlendirme önerisi getirilmiştir.

Aralarında yapılı çevre bulunan kастelleri bir müze olarak ele alabilmek için bütüncül korumanın temelini oluşturduğu kültür rotası yöntemi kullanılmıştır. ÇEKÜL Vakfı'nın Tarihi Kentler Birliği yayınlarından çıkan kılavuz kitapçığı "Kültür Rotaları Planlama Rehberi" doğrultusunda bölgedeki bütün tarihi su yapılarını içeren öneri bir su rotası kurgulanmıştır. Rehberde belirtilen ilkeler doğrultusunda rotada;

- Bölgenin unutulmuş değeri olan kастeller bölgenin görünür değerlerine alternatif rota olarak geliştirilmiş ve bütüncül olarak korunmaları sağlanmış (ortaklık ilkesi),
- Kастeller, bölgedeki diğer su yapısı olan hamamlarla bütün bir su rotası oluştururken, kastel rotası bir alt rota olarak kurgulanmış (bütüncül kurgu ilkesi),
- Yapılara yeni işlev verilirken minimum müdahaleyle yaklaşmış (duyarlı kullanım),
- Yapılarda etkinlik ve konser alanları, tadım alanları ve yöresel ürün satış alanları düzenlenmiş (etkin kullanım),
- Yöresel ürün satışı yapan yerli halkın projeye katılımı sağlanmıştır (yerelin katılımı).

Birbirlerine yakın mesafede konumlanan ancak aralarında yapılı çevre bulunan kastel yapıları arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla kültür rotası yöntemi kullanılmıştır. Kастelleri yer altından bağlayan su kanallarının (livas) izinde kurgulanan rotadaki yapılar, bir su müzesi oluşturacak şekilde işlevlendirilmiştir. Her bir kastele, yapıları korumanın öncelikli amaç olduğu unutulmadan minimum müdahale ilkesiyle yeni işlevler verilerek projelendirilmiştir. Yapıların ve çevresiyle ilişkilerinin analizleri sonucunda verilen doğru işlevlerle, yapılardaki sürekli insan kullanımının artacağı; toplumsal bellekte tekrardan var olan ve benimsenen yapıların korunmalarının sürdürülebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (Onikinci Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 90-114.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ilke ve teknikleri* (İkinci Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 23-180.
- Alemohammad, S. H., Gharari, S. (2010). *Qanat: An ancient invention for water management in Iran*. In found in Proceedings of Water History Conference, Delft, The Netherlands.
- Alkan, D. (2015). *İstanbul Hamam Restorasyonlarında Uygulanan Müdahale Teknikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 82-184.
- Altınoluk, Ü. (1988). *Eski yapılar yeni fonksiyonlar* (İkinci Baskı). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 75.
- Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların yeniden kullanımı* (İkinci Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 19-133.
- Altuğ, K. (2017). Myrelaion Rotunda'sı. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 280, 12-16.
- Apostol, T. M. (1995). The tunnel of Samos. *Engineering and Science*, 67(1), 30-40.
- Atasoy, S. (1983). Türkiye’de Müzecilik. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi*, 6, 1458-71.
- Bektaşoğlu, M. (2013). *Anadolu şehrinin su yapıları, Anadolu’da Su Medeniyeti Dizisi:1*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Aski Genel Müdürlüğü Yayınları, 11-157.
- Bildirici, M. (2009). *Tarihi su yapıları: Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Yalvaç, Side, Mut, Silifke*. Ankara: T.C. Devlet Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını, 21-89.
- Bildirici, M. (2011). *8000 yıldan bu yana kuyular insanlığın hizmetinde*. İstanbul II. Uluslararası Su Forumu, İstanbul, Türkiye.
- Bullen, P.A, Love, P.E.D. (2011). A new future for the past: a model for adaptive reuse decision-making. *Built Environment Project and Asset Management*, 1(1), 32-44.
- Büyükarıslan, B., Güney, D. (2013). Endüstriyel miras yapılarının yeniden işlevlendirilme süreci ve İstanbul tuz ambarı örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*. 6(2), 31-58.
- Cebioğlu, G. (2013). *İstanbul'da Yeniden İşlev Verilen 16. Yüzyıl Çarşı Hamamlarına Yönelik Bir Araştırma: Ağa Hamamı-Samatya, Ortaköy Hamamı-Besiktas, Büyük Yeşil Direkli Hamam-Üsküdar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Council of Europe (CoE), (2002). The Cultural Routes Programme of the Council of Europe and The European Institute of Cultural Routes, Luxemburg.
- Çam, N. (1984). Gaziantep’te kastel adı verilen su tesisleri. *Vakıflar Dergisi*, (18), 165-174.
- Çam, N. (2006). *Türk kültür varlıkları envanteri: Gaziantep*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 27 (10).
- Çeçen, K. (2003). Maksem, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 27, 452-453.
- ÇEKÜL Vakfı (2015). *Kültür Rotaları Planlama Rehberi Kılavuz Kitapçıklar Dizisi: 3*. İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayınları, 12-28.
- Çetintaş, S. (1944). Türklerde su, çeşme, sebil. *Güzel Sanatlar Dergisi*, (5), 125-147.
- Çınar, F. (2022, 29 Mart). *Arkeolog Fatih Çınar ile doğrudan iletişim*. Şahinbey Milli Mücadele Müzesi, Gaziantep.
- Çuhadar, N. Ö. (2010). İstanbul’a Adanmış Bir Hayat: Çelik Gülersoy. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (16), 711-724.
- Dağtekin, E. E. (2020). Gaziantep geleneksel hamamlarının belgelenmesi ve koruma önerileri. *Vakıflar Dergisi*, (53), 181-197.
- De Miranda, A. (2007). *Water architecture in the lands of Syria- the water wheels*. L’Erma di Bretshneider, Rome, Italy.
- Dinçer, İ. S., Akın, O. (1994). *KTVKK kapsamında koruma planı ve idari yapısı*. II. Kentsel Koruma ve Yenileme Kolokyumu, İstanbul: Türkiye, 117-137.
- Doolittle, W. E. (2018). The Portuguese origins of a 16th century aqueduct in México. *Revista Geográfica de America Central*, 61E(3), 467-488.
- Douet, J. (2018). *The water industry as world heritage*. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage: Paris, France.
- Douglas, J. (2006). *Building adaptation*. Butterworth- Heinemann, Oxford and Burlington, MA.
- Dumanoğlu, A. (2020). Dünden bugüne İstanbul’un tarihi su yolları. *Yerel Kimlik Dergisi*, (61), 16-23.
- Dumanoğlu, A. (2021, 25 Mayıs). *İSKİ Vakıfsu Şube Müdürüğü, Restoratör Aygül Dumanoğlu ile telefon görüşmesi*.
- Engin, H.E. (2009). *Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekâna Etkilerin İncelenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi; İstanbul Endüstri Yapıları Örneği*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 20-28.
- Eriş Kızgın, E. (2021). XVIII. yüzyılda istanbul’da sıbyan mektepleri ile birlikte tasarlanan çeşme örnekleri. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 235-265.

- Ersen, A. (1992). Yeniden işlevlendirilen tarihi yapılar, modern ekler ve çağdaş tasarım, *Arredamento Dekorasyon*, (5),102-105.
- Eyice, S. (1960). İznik'te "Büyük Hamam" ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme. *Tarih Dergisi*, 11(15), 99-120.
- Eyice, S. (1993). "Çeşme". *İslam Ansiklopedisi*, 8. Cilt, İstanbul, Türkiye, 277-286.
- Eyice, S. (1997). "Hamam". *İslam Ansiklopedisi*, 15. Cilt, Ankara, Türkiye, 402-434.
- Fonder, N.L., Xanthoulis, S. (2007). Roman aqueduct and hydraulic engineering: case of Nîmes aqueduct and its Pont du Gard bridge. *Water Science & Technology: Water Supply*, 7, 121-129.
- Göçer, B. (2003). Devingen Toplum Esnek Mekânlar İster. *Arredamento Mimarlık*, 2, 80-83.
- Görcelioğlu, E. (1985). Belgrad ormanındaki tarihi bentler. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 42-59.
- Güngör, S.S. (2017). Tarihi yarımada'daki roma ve bizans dönemi sarnıçları. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 37-72.
- Hauck, G.F. (1986). Structural design of the Pont du Gard. *Journal of Structural Engineering*, 112(1), 105-120.
- Hein, C., van Schaik, H., Six, D., Mager, T., Kolen, J., Ertsen, M., Nijhuis, S., Verschuure-Stuip, G. (2020). Introduction: connecting water and heritage for the future. Hein, C. (Ed), *Adaptive strategies for water heritage: past, present and future*. Spring Nature, 1-17.
- ICOMOS-CIIC. (2008). Charter on Cultural Routes, Canada. Kaynak: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/culturalroutes_e.pdf Son Erişim Tarihi: 05.01.2022
- İnternet: Alipaşa Su Kemerli URL-3: TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halkali-sulari>, Son Erişim Tarihi: 06.05.2022
- İnternet: Amsterdam Bildirgesi (1975). URL: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022 (Kay
- İnternet: Bahçeköy 1. Mahmud Kemerli URL-6: <https://islamansiklopedisi.org.tr/taksim-sulari>, Son Erişim Tarihi: 06.05.2022
- İnternet: Beyazıt Camii Şadırvanı URL-11: <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyazit-ii-camii-ve-kulliyesi--istanbul>, Son Erişim Tarihi: 16.11.2021
- İnternet: Binbirdirek Sarnıcı, URL-16: <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/49743>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021

İnternet: Buffalo Bayou Park Cistern, Houston URL-12: <https://www.world-architects.com/en/architecture-news/reviews/the-cistern>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022

İnternet: Doğancılar makseminden su dağılımı haritası URL-5: <https://islamansiklopedisi.org.tr/uskudar-sulari>, Son Erişim Tarihi: 06.05.2022

İnternet: Emin Ağa Sebili URL-10: <https://kulturenvanteri.com/yer/mehmet-emin-aga-sebili-haziresi/#16/41.036862/28.994508?>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022

İnternet: Eyice, S. (1992).Beyazıt hamamı, TDV İslâm Ansiklopedisi, URL-19: <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyazit-hamami>, Son Erişim Tarihi: 14.05.2021

İnternet: Gaziantep Kültür Yolu Projesi URL-21: <https://www.cekulvakfi.org.tr/haber/cekul-akademi-gaziantep-icin-hazirlaniyor>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022

İnternet: Güzelce Kemer URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirkcesme-sulari>, Son Erişim Tarihi: 06.05.2022

İnternet: Hamidiye Su Terazisi URL-7: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-suyu>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022

İnternet: III. Ahmet Çeşmesi URL-9: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-iii-cesmesi--topkapi-sarayi>, Son Erişim Tarihi: 16.11.2021

İnternet: Paris Kanalizasyon Müzesi URL-13: <https://www.egouts.tenebres.eu/historique.php>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022

İnternet: Santibañez, D. (2018). Reí Martí Deposit 11 May 2018.URL-14: <https://www.archdaily.com/894226/rei-marti-deposit-archikubik>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2021

İnternet: UNESCO WHC. (2012). The Colmar Declaration: 25 years of Council of Europe Cultural Routes. Kaynak: <https://whc.unesco.org/en/news/986> Son Erişim Tarihi: 05.01.2022

İnternet: Yerebatan Sarnıcı URL-8: <https://www.yerebatan.com/tr/hakkimizda>, Son Erişim Tarihi: 09.08.2021

İnternet: Yezd Su Müzesi (2005). URL-15: <http://icqhs.org/SC.php?type=static&id=26>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2021

İnternet:Hz. İbrahim yolu URL-2: <https://culturerolesinturkey.com/tr/likya-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 20.09.2022

İnternet:İBB Cumhuriyet Sanat Galerisi URL-20: https://kultursanat.ibb.istanbul/KulturMd_CultureCenter/Index/48, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022

İnternet:Likya Yolu URL-1: <https://culturerolesinturkey.com/tr/likya-yolu/>, Son Erişim Tarihi: 20.09.2022

- İnternet:Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı' URL-18: <https://www.turing.org.tr/sarnic-restoran/>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2022
- İnternet:Yerebatan SarnıcıURL-17 <https://www.yerebatan.com/tr/galeri>, Son Erişim Tarihi: 09.08.2021
- İsmep Rehber Kitapları. (2014). *Kültürel mirasın korunması*. İstanbul: İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB), 6-40.
- İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (1983). *Tarih boyunca İstanbul suları ve İstanbul su ve kanalizasyon sorunu*. İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları No:1
- Kal'a, A., Tabakoğlu, A. (Editörler). (2000). *İstanbul su külliyesi 8: Vakıf su tahlilleri 1: 19. ve 20. yüzyılda İstanbul suları*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları, 50.
- Kerim, A., Süme, V. (2018). İstanbul'un eski su kaynakları; sarnıçlar. *Türk Hidrolik Dergisi*, 2(2),1-8.
- Kessener, P. (2000). The aqueduct at aspendos and its inverted siphon. *Journal of Roman Archaeology*, (13), 104-132.
- Kılıcı, A. (2010). “Şadırvan”. *İslam Ansiklopedisi*, 38.Cilt, İstanbul, Türkiye, 219-221.
- Kocabıyık, Y. (2014). *Yeniden işlevlendirme kavramı ve bu kapsamda İTÜ Taşkışla binasının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kona, S. (2015). *Paşalimanı un fabrikası ve yeniden işlevlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilimdalı, İstanbul.
- Kozanoğlu, H. (2013). *Anadolu'da suyun izi*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Aski Genel Müdürlüğü Yayınları, 106-133.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu-Kuram ve Uygulama*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları (2014). Gaziantep Kültürel Rotalar Sistemi Mekansal Planlama Rehberi. URL: https://drive.google.com/file/d/0BxSivI_0YdzVeTZwUE9pdjLLSG8/view?resourcekey=0-QfGsfdhrksecbizzhIn_g, Son Erişim Tarihi: 09.03.2022
- Kültür Rotaları Planlama Rehberi (2015). *Kültür Rotaları Planlama Rehberi Kılavuz Kitapçıklar Dizisi: 3*. İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayınları, 12-28.
- Madran, E., Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*. (1. Baskı). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Magre, A. (2000). From a reservoir building to the main library of the Universitat Pompeu Fabra. *Liber Quarterly*, 10(2), 266-278.

- Martal, A. (1988). Osmanlı İmparatorluğu'nda su-yolculuk. *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. LII:(205), 1585-1654.
- Mazlum, F. (2018). *Türk Hamamında Yeniden İşlevlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi- Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,
- OBRUK Mağara Araştırma Ekibi (2012). Gaziantep Yer Altı Yapıları Envanteri 2012 Raporu. *Researchgate*, 7-100.
- Önge, Y. (1988). *Anadolu Türk hamamları hakkında genel bilgiler ve Mimar Koca Sinan 'ın inşa ettiği hamamlar. Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 403-428.
- Önge, Y. (1997). *Türk mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde su yapıları*. Ankara: Türkiye, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 93-94.
- Özel, S. (2005). 5226 sayılı “Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu ile çeşitli kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun” üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 63 (1-2), 113-138.
- Öziş, Ü. (2002). Dörtbin yıl boyunca Türkiye'de su yapıları. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, J, 47, 17-28.
- Öziş, Ü., Arısoy, Y., Alkan, A., Özdemir, Y., Buca, İ. (2008). *Türkiye'deki tarihi su yapılarının evrensel önemi*. TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi'nde sunuldu, Ankara.
- Öziş, Ü., Türkman, A., Özdemir, Y. (2005). *Historical waterworks in Turkey*. Paper presented in Ninth International Water Technology Conference, IWTC 9, 291-309.
- Pekol, B. (2010). *İstanbul'da yeni işlevlerle kullanılan tarihi yapıların üslup sorunsalı*. Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 7-25.
- Robiglio, M. (2016). Adaptive reuse toolkit: how cities can turn their industrial legacy into infrastructure for innovation and growth. *Urban and regional policy paper*, (38), Washington, DC: German Marshall Fund of the United States.
- Sönmezer, Ş., Şahin, S., Kolay, İ.A. (2008). İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Suyolu Yapıları. *Electronic Turkish Studies*, 13(18), 1191-1226.
- Şengöz, T.E. (2021). Zemin nedir? zemin mühendisliği nedir? ideal zemin nasıl olmalıdır? bozuk zeminler nasıl anlaşılır? zemin iyileştirme yöntemleri nelerdir? *Researchgate.net*, 41-43.
- Tanyeli, U. (1979). Korumanın işlevi üzerine gözlemler. *Mimarlık*, 17(1), 31-33.
- Tapkı, S. (2016). Turizm Yapıları Örneğinde Yeniden İşlevlendirilen Yapılarda Kimlik Kavramının Sorgulanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Temporelli, G., De Novellis, F. (2010). Hydraulic engineering of inverted siphons in Roman Age: a review. *Water Science and Technology: Water Supply*, 10(3), 445-452.

- Tezcan, M. (2014). İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 96-123.
- TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage). 2003. The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage.
- Tuncer, O. C. (1985). *Rölöve ve Restorasyon*, D. Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yayınları, Diyarbakır.
- Uçar, M. (2016). Gaziantep tarihi su sistemi ve su yapıları. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33(2), 73-100.
- Uçar, M. (2018). Yaşamın temel gereksinimi: su. M. Uçar (Ed.). *Gaziantep livasları, kastelleri ve yer altı su yapıları*. Gaziantep: Türkiye, Gazi Kültür A.Ş., 9-12.
- Uçar, M., Okuducu, Z.A., Yamaç, A. (2018). Gaziantep tarihi su yapıları. M. Uçar (Ed.). *Gaziantep livasları, kastelleri ve yer altı su yapıları*. Gaziantep: Türkiye, Gazi Kültür A.Ş., 59-165.
- Uğuryol, D. (2020). Hamidiye suyu tesislerine ait yapıların ve çeşmelerin günümüzdeki durumu ve koruma önerileri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 29(2), 425-453.
- Urfalıoğlu, N. (2009). Sebil. *İslam Ansiklopedisi*, 36.Cilt, İstanbul: Türkiye, 249-251.
- Üner, S., Sağıroğlu, Ö., Güngör, C. (2021). *Tarihi Su Yapılarının Yeniden İşlevlendirme Yöntemiyle Korunması Konusunda Bir Değerlendirme*. 6. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi'nde sunuldu, 80-87.
- Ünver, S., Önge, Y. (1983). Selsebillerimiz, *Vakıflar Dergisi*, C: XIII, Ankara, 339-373.
- Van Schaik, H., Valk, M., Willems, W.J.H. (2015). Water and heritage: conventions and connections. In Willems, W.J.H. ve van Schaik, H.P.J. (Eds.), *Water & Heritage: material, conceptual and spiritual connections*. Leiden: Sidestone Press, 19-35.
- Wulff, H.E. (1968). The qanats of Iran. *Scientific American*, 218(4), 94-107.
- Yıldırım, D. (1999). *Anıtsal binalardaki işlev değişikliklerinden doğacak müdahalelerin yapısal çevresel olarak incelenmesi ve Ayazağa kasırları örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

EK-1. Kültür yolu üzerindeki bazı han ve konakların durum tespiti

YAPI			YENİ İŞLEVİ
HANLAR	ŐİRE HAN		OTEL VE RESTORAN
	HİŐVA HAN		OTEL VE RESTORAN
	TÜTÜN HAN		KAFE VE UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ YÖRESEL EL SANATLARININ SATIŞI
	GÜMRÜK HAN		KAFE VE UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ YÖRESEL EL SANATLARININ SATIŞI
	YENİ HAN		KAFE VE UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ YÖRESEL EL SANATLARININ SATIŞI
	MİLLET HAN		KAFE VE UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ YÖRESEL EL SANATLARININ SATIŞI
	TUZ HAN		TOPTAN MANİFATURACILAR ÇARŞISI
	MECİDİYE HAN		SAHAFLAR ÇARŞISI
	ANADOLU HAN		OTEL VE RESTORAN
	B�DEYRİ HAN		KAFE
	ESKİ KÜÇÜK BUĞDAY PAZAR HANI		BAHARAT�ILAR ÇARŞISI
KONAKLAR	481 ADA 29 PARSELDEKİ KONAK		ŞAHİNBEY MİLLİ MÜCADELE MÜZESİ
	526 ADA 21 PARSELDEKİ KONAK		CUMHURBAŐKANLIĐI İLETİŞİM BAŐKANLIĐI GAZİANTEP BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
	ŐEHBAL HANIM KONAĞI 526 ADA 13-14 PARSEL		ŞAHİNBEY KÜLTÜR EVİ
	BİLİNMEYOR		RESTORAN

EK-2. Kültür yolu üzerindeki tarihi su yapılarının durum tespiti

YAPI			YAPIM YILI	GÜNÜMÜZ DURUMU
HAMAMLAR	PA�A HAMAMI		1563-1568	1985 ve 1992 yıllarında onarım gören hamam Gaziantep B�y�k���r Belediyesi tarafından 2015 yılında restore edilerek hamam müzesi olarak i�levlendirilmi�tir.
	KEYVANBEY HAMAMI		16.yy ilk yarısı	Günümüzde ticari olarak i�levlendirilen hamamın soğukluk ve �lık�ı giysi satışı yapılan ticari birim, sıcak�ı ise depo olarak i�levlendirilmi�tir. Sergilenen ürünlerden dolayı, dışarıdan ve içeriden hamam algısı yitirilmi�tir. I�erisinde yapıyla uyumsuz aydınlatma kabloları, televizyon, klina, avize gibi niteliksiz ekler bulunmaktadır.
	H�SEY�N PA�A HAMAMI		1727-1728	So�ukluk ve �lık�ı kısmı mağaza, sıcak�ık bölümü ise mağazaların deposu olarak işlev görmektedir. Ma�azaların sergilediği ürünler ve niteliksiz ek olan �a�aklardan dolayı cadde üzerinde yürürken hamam algılanamamaktadır. Duvar ve döşeme ta�ları oldukça hasarlı olup, niteliksiz ekler mevcuttur.
	NA�B HAMAMI		1648-1671	Gaziantep B�y�k��r Belediyesi tarafından restorasyonu yapılan hamam bugün aktif olarak hamam i�levindedir. Hamamın duvarlarında kararmalar, çatlamalar ve yüzey kirliliği, yer d��emelerinde kırılmalar ve çatlamalar g�r�lm��tir. Niteliksiz ekler mevcuttur.
	��H HAMAMI		1559	Aktif olarak hamam işlevinde kullanılan hamamın duvarlarında kararmalar, çatlamalar ve yüzey kirliliği, yer d��emelerinde kırılmalar ve çatlamalar g�r�lm��tir. Niteliksiz ekler mevcuttur.
	�EH�TLER HAMAMI		19.yy	�ehitler Hamamı, �ehitler Caddesi �zerindeki �ehitler Parkı'nda bulunmaktadır. Yapı, kapalı olduğu için girilememi�tir. Giriş kapısı Milli Mücadele Müzesi ile kar�ılıklıdır.
	TABAK HAMAMI		Bilmiyor	29.03.2022 tarihinde yapılan ziyarette restorasyon çalışmaları sebebiyle kapalı olduğu için girilememi�tir. Yapı bugün aktif olarak hamam fonksiyonunda kullanılmaktadır.
	ESK� (PAZARCIK) HAMAMI		1557	Hamam restore edilmiş Uçma Peyn�r Müzesi ve Restoran olarak i�levlendirilmi�tir. Yol kotunda restoran hizmeti veren yapının hamam bölümü alt kotta bulunmaktadır. Bugün müze olmak üzere restore edilmektedir.
	�K� KAPILI HAMAM		1539	�alı�ma alanının dışında bulunan hamam, kalenin batı y�ntindeki kentsel sit alanı içerisinde bulunmaktadır. Tarihi Bey Mahallesi'nde bulunan yapı kapalıdır.
KASTELLER	KOZLUCA KASTEL�		16.yy veya öncesi	2015 yılında onarım görmüş k�stel turistik mekan olarak i�levlendirilmi�tir.
	P���R�C� KASTEL� VE MESC�D�		13.yy	2015 yılında onarım görmüş k�stel turistik mekan olarak i�levlendirilmi�tir.
	��Y�H FETHULLAH KASTEL�		16.yy	Avlusunda bulunduğu ��y�h Fethullah K�steli'nin tuvalet ve abdest alma yeri olarak kullanılmaktadır.
	�HSANBEY KASTEL�		14.yy	Girişi Milli Mücadele Müzesi içerisinden bir oyukla sağlanan k�stel, müzenin bir bölümü olarak kullanılmaktadır.
	AHMET �ELEB� KASTEL�		17.yy veya öncesi	29.03.2022 tarihli ziyarette onarım gören k�steli girilememi�tir.
	�MAM GAZAL� KASTEL�		16.yy	2017'de onarım görmüş k�stel atıl durumundadır.

Gazili olmak ayrıcalıktır